

”Det er ufattelig deilig når andre oppfatter
deg som den du faktisk er!”

I hvilken grad er stemmen og dens uttrykk viktig for kjønnsidentitet
hos personer med kjønnsinkongruens?

Alvilde Aase Finch

Masteroppgave i spesialpedagogikk
Institutt for spesialpedagogikk
Det utdanningsvitenskaplige fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

Vår 2016

”Det er ufattelig deilig når andre oppfatter deg som den du faktisk er!”

I hvilken grad er stemmen og dens uttrykk viktig for kjønnsidentitet
hos personer med kjønnsinkongruens?

Copyright Alvilde Aase Finch

År 2016

I hvilken grad er stemmen og dens uttrykk viktig for kjønnsidentitet hos personer med kjønnsinkongruens?

Alvilde Aase Finch

<http://www.duo.uio.no>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Sammendrag

Bakgrunn for tema: For å produsere stemmelyd trengs luft fra lungene, et fungerende strupehode og resonansrom. Stemmen brukes for å uttrykke seg i kommunikasjon med andre, og vi kan oppfatte det lingvistiske budskapet til avsenderen gjennom talespråket; - men vi kan også oppfatte paralingvistisk informasjon som alder og kjønn. Oppfattelsen av kjønn, og hva som forstås som kjønn, kan sies å være både biologisk og sosialt betinget. Personer med kjønnsinkongruens opplever et manglende samsvar mellom det biologiske kjønn de fikk tildelt ved fødsel og det sosiale kjønn de identifiserer seg som. Prosjektet søker å finne ut av hvordan personer med kjønnsinkongruens som har gjennomgått kjønnsbekreftende behandling, tenker omkring egen stemme og stemmebruk.

Problemstillingen lyder som følger;

I hvilken grad er stemmen og dens uttrykk viktig for kjønnsidentitet hos personer med kjønnsinkongruens?

Forskningsspørsmålene lyder som følger;

- Er stemmen viktig, og i så fall hvorfor?
- Er det andre forhold som er viktigere enn stemmen når det gjelder deltakernes kjønnsidentitet?
- Er det forskjeller mellom kjønnene når det gjelder stemmens viktighet for kjønnsidentitet?

I dette prosjektet er det benyttet en kvalitativ tilnærming med intervju som metode. Det analytiske arbeidet er inspirert av fenomenologi, hermeneutikk og Grounded Theory. Analysen og drøftingen presenteres tematisk og induktivt. Sitater fra deltakerne blir videre tolket av forsker for så å bli sett i lys av relevant teori. Datamaterialet bygger på intervju med fire deltakere som ble gjennomført i perioden 17.02.16 - 25.02.16. Deltakerne fikk informasjon om prosjektet via kontaktperson Tone Maria Hansen - daglig leder av Harry Benjamin Ressurssenter. Alle deltakerne er medlemmer av HBRS og har gjennomgått kjønnsbekreftende behandling.

Resultatene av det analytiske arbeidet viser at stemmen oppleves viktig for deltakerne i deres opplevelse av egen kjønnsidentitet. Felles for deltakerne er beskrivelsen av stemmen som et av de viktige momentene for tilfredshet og opplevelse av samsvar i eget uttrykk. Stemmen blir sett på som en viktig del av helheten som også innebærer utseende, væremåte, navn og juridisk kjønn. En av deltakerne uttrykker at stemmen er viktigere enn utseende når det kommer til kjønnsidentitet. En annen deltaker uttrykker det motsatte; at utseende er viktigere enn stemmen. De to kvinnelige deltakere måtte begge to arbeide for å endre uttrykket på stemmen. De to mannlige deltakerne opplevde tilfredsstillende endringer i stemmen som følge av testosteronbehandling. Likevel er alle deltakerne mer fornøyde med stemmen nå, enn de var før- og underveis i- den kjønnsbekreftende behandlingen. De opplever større grad av samsvar mellom kjønnnet de opplever, og uttrykker utad.

Forord

Da jeg var 16 år og på hyttetur med vennegjengen min, brøt jeg ut; *kan vi ikke snakke om kjønnsoperasjoner?* Jeg hadde nettopp lest en artikkel om en person som ble født som mann, men identifiserte seg som kvinne og hadde gjennomgått kjønnsbekreftende behandling. Jeg begynte å undre meg over hva det egentlig vil si *å være et kjønn*? Da jeg skulle velge tema for denne masteroppgaven fikk jeg endelig muligheten til å virkelig ta et dypdykk inn i tematikken i form av en logopedisk tilnærming. Og for en tur det har vært!

Det er flere personer jeg ønsker å takke for hjelp og støtte gjennom arbeidet med dette prosjektet. Etter å ha lært meg å arbeide systematisk og strukturert, velger jeg derfor å takke i kronologisk orden:

Først stemmeteamet på Statped sørøst for samtalen for nesten et år siden. Det var godt å få faglige innspill og støtte fra dere.

Dernest veileder Jorid Løvbakk for gode samtaler og hjelp gjennom hele prosessen. Takk for den du er som veileder, logoped og menneske.

Videre vil jeg takke Tone Maria Hansen, daglig leder av Harry Benjamin Ressurssenter.

Et stort takk til deltakerne som stilte opp! Dere har vært den viktigste inspirasjonskilden gjennom hele prosessen og det har vært en sann glede å få bli kjent med dere. Jeg beundrer deres styrke og pågangsmot, og jeg er takknemlig og ydmyk for at dere delte deres historier med meg. Dere har gitt meg lærdom for livet.

Takk til Tora Bøhler Monsrud og Eline Scheie Karlsaune. Dere er de to andre hodene på vårt trehoda troll, og jeg er så glad for å ha dere i livet mitt!

Og sist, men aller viktigst, Kirsten, min flotte kone. Du står ovenfor tid og rom når det gjelder denne kronologiske listen. Uten deg hadde jeg nok glemt å spise middag gjentatte ganger i løpet av året, og hadde primært levd på kaffe og Pepsi Max. Så takk for at du har tatt vare på mine primære behov. Og alt det andre.

Oslo, mai, 2016

Innholdsfortegnelse

1. Innledning.....	1
1.1 Introduksjon til tema	1
1.2 Bakgrunn for valg av tema	2
1.3 Problemstilling og forskningsspørsmål	2
1.4 Oppgavens oppbygging	2
1.5 Oppgavens omfang og avgrensning.....	3
1.6 Begrepsavklaring for et felt i stadig endring	4
1.6.1 Min forståelse av begreper og betegnelser.....	6
2 Teori	8
2.1 Hva er kjønn og hvorfor er det relevant?	8
2.1.1 Biologisk eller sosialt betinget?	8
2.1.2 Biologisk kjønn	8
2.1.3 Sosialt kjønn.....	9
2.2 Tokjønnsmodellen	10
2.3 En kjønnset identitet?	11
2.3.1 Identitet	11
2.3.2 Kjønnsetidentitet	11
2.3.3 Reaksjoner fra omgivelsene	12
2.4 Lover, rettigheter og behandling i Norge	13
2.4.1 Behandlingsforløpet pr. dags dato	13
2.4.2 Prevalens	14
2.4.3 Juridisk endring av kjønn	14
2.5 Stemmen.....	15

2.5.1	Stemmeapparatet og stemmedannelse	15
2.5.2	Pust	16
2.5.3	Strupen og strupehodet	16
2.5.4	Resonansrom	17
2.5.5	Anatomiske likheter og forskjeller	17
2.5.6	Grunntonefrekvens	18
2.5.7	Pitch	19
2.5.8	Nonverbal kommunikasjon	20
2.6	Logopedens rolle	20
2.6.1	Maskulinisering av stemme.....	21
2.6.2	Feminisering av stemme	22
2.6.3	Hva kan logopeden hjelpe med?.....	22
3	Metode	24
3.1	Valg av forskningsmetode	24
3.1.1	Kvalitativ metode.....	24
3.2	Vitenskapelige teorier og tilnærminger	25
3.2.1	Fenomenologi.....	25
3.2.2	Hermeneutikk	26
3.2.3	Grounded Theory.....	26
3.2.4	Forforståelse og tolkning	27
3.3	Validitet og reliabilitet i kvalitativ forskning	28
3.3.1	Validitet.....	29
3.3.2	Forskers objektivitet og rolle	30
3.3.3	Generalisering og overførbarhet.....	31
3.4	Intervju som forskningsmetode.....	32
3.4.1	Intervjuguide	32
3.4.2	Prøveintervju.....	33

3.4.3	Utvalg av informanter	33
3.4.4	Utførelse av intervjuene	34
3.5	Bearbeiding og analyseprosessen	35
3.5.1	Induktiv og deduktiv tilnærming	36
3.5.2	Analytisk tilnærming	36
3.5.3	Koding	37
3.5.4	Bruk av sitater	39
3.6	Etiske betraktninger	39
3.7	Anonymisering og konfidensialitet	40
4	Analyse og drøfting	42
4.1	Presentasjon av forskningsdeltakerne	42
4.2	Presentasjon av analyse og drøfting	42
4.3	Opplevelse av egen stemme	43
4.3.1	Beskrivelse av egen stemme	43
4.3.2	Følelser knyttet til egen stemme	45
4.3.3	Endre uttrykk på stemmen	49
4.3.4	Reaksjoner fra andre	52
4.4	Identitet og kjønnsidentitet	55
4.4.1	Tanker om egen kjønnsidentitet	55
4.4.2	Observasjon av andre	59
4.4.3	Utseende og stemme, hva er viktigst for kjønnsidentiteten?	62
4.5	Oppsummerende refleksjoner	64
4.5.1	Mellom linjene, men også svart på hvitt	66
5	Avslutning	67
5.1	Hva har jeg funnet?	67
5.1.1	Er stemmen viktig og i så fall hvorfor?	67

5.1.2	Er det andre forhold som er viktigere enn stemmen når det gjelder	68
	deltakernes kjønnsidentitet?	68
5.1.3	Er det forskjeller mellom kjønnene når det gjelder stemmens viktighet for kjønnsidentitet?	68
5.2	Arbeidet og prosessen	69
5.3	Etiske og metodiske utfordringer.....	70
5.3.1	Kritisk blikk til egen forskerrolle.....	70
5.3.2	Følsomheten knyttet til betegnelser og begreper	71
5.3.3	Tematisk balanse	71
5.4	Avsluttende refleksjoner om logopedens rolle.....	72
5.5	Behov for videre forskning	72
	Litteraturliste.....	73
	Vedlegg / Appendiks.....	77

1. Innledning

1.1 Introduksjon til tema

Stemmebruk og stemmevansker er et av hovedområdene innen det logopediske fagfelt (Lindblom, 2008). Det er skrevet faglitteratur, artikler, det er gjort studier og undersøkelser. I løpet av tiden som masterstudent har jeg lært mye om stemmen, strupen, pust og ulike musklers funksjoner. Stemmen bruker vi for å uttrykke oss, kommunisere, tolke og gjenkjenne hverandre. Stemmen er nær og personlig og en del av våres identitet og hvordan andre oppfatter oss.

Så har vi kjønn - en annen del av oss som også kan sies å være personlig og nært. Det biologiske kjønnnet vårt er hovedmarkør for hvordan vi blir identifisert når vi blir født. Vi får ofte kjønnsspesifikke navn, kjønnsspesifikke klær og ofte kjønnsspesifikke leker og fritidsaktiviteter. Kjønn er også mer enn bare en kategorisering av mennesker, kjønn har en abstrakt karakter og språket vårt er gjennomsyret av kjønnede ord og begrep. Vi tilegner ofte kjønn enkelte egenskaper og vi kan bli forvirret hvis noe bryter med vår oppfatning av hva kjønn er (Pirelli Benestad & Almås, 2001; Van der Ros, 2013). Det kan tenkes at kjønn, på lik linje med stemme, er noe som kan brukes for å uttrykke oss, en markør for hvordan vi tolker hverandre og noe vi kjenner hverandre igjen med. Kjønn er en del av vår identitet og hvordan andre oppfatter oss.

Personer som erfarer at kjønnnet de ble tildelt ved fødsel ikke stemmer overens med det kjønnnet de identifiserer seg som, kan oppleve utfordringer knyttet til opplevelse av egen kjønnsidentitet (WPATH, 2012). Ved å måtte leve med en kropp og en stemme som ikke oppleves som sin egen, er det flere som opplever et så stort ubehag at de er nødt til å gjøre noe med situasjonen sin. For noen blir løsningen å gjennomgå kjønnsbekreftende behandling der de får muligheten til å gjøre hormonelle og kroppslige endringer som kan føre det biologiske og psykologiske aspektet så nært hverandre så mulig. Det finnes et stort kjønns mangfold som utfordrer oppfattelsen av en direkte sammenheng mellom biologisk og opplevd kjønn.

1.2 Bakgrunn for valg av tema

Det er flere grunner for valg av tema til denne oppgaven. En av mine praksisperioder var ved Statped Sørøst der jeg fikk møte personer med ulike stemmevansker. Dette var veldig interessant, og jeg ble nysgjerrig på stemmen og dens rolle for de personene jeg møtte. Hvor viktig er stemmen for vår identitet? Og i forlengelsen av dette startet tanker omkring kjønnsidentitet for personer som opplever manglende samsvar mellom biologisk og opplevd kjønn. Jeg var usikker på om dette var et tema som egnet seg til en masteroppgave innen logopedi, da tema ikke var en stor del av pensumlitteraturen. Derfor undersøkte jeg diverse artikler, nettsider og snakket blant annet med logopeder ved Statped sørøst. Etter hvert ble det tydelig at dette kunne bli et veldig spennende prosjekt. Jeg ønsket også å skrive om noe som det ikke er skrevet så mye om før, og så vidt meg bekjent er det ikke skrevet masteroppgaver innen norsk logopedi om stemmes betydning for personers kjønnsidentitet.

1.3 Problemstilling og forskningsspørsmål

I denne oppgaven ønsker jeg å finne ut av i hvilken grad er stemmen viktig for egen selvoppfattelse og kjønnsidentitet for personer med kjønnsinkongruens. Problemstillingen lyder som følger;

*I hvilken grad er stemmen og dens uttrykk viktig for kjønnsidentitet
hos personer med kjønnsinkongruens?*

Forskningsspørsmålene lyder som følger;

- Er stemmen viktig, og i så fall hvorfor?
- Er det andre forhold som er viktigere enn stemmen når det gjelder deltakernes kjønnsidentitet?
- Er det forskjeller mellom kjønnene når det gjelder stemmens viktighet for kjønnsidentitet?

1.4 Oppgavens oppbygging

Denne oppgaven er delt inn i fem kapitler. Videre følger en kort oversikt over de forskjellige. Første kapittel fungerer som en introduksjon til tematikken for prosjektet, der både problemstilling, avgrensning og innledende begrepsavklaring blir gjort rede for. Andre kapittel tar for seg den teoretiske forankringen som prosjektet handler om, der teori om de sentrale

temaene kjønn og stemme vil bli gjort rede for. Tredje kapittel omhandler forskningsmetoden som benyttes og valg av analytisk tilnærming. Validitet, reliabilitet, konfidensialitet og etiske hensyn blir også gjort rede for. Fjerde kapittel vil analysen og drøftingen av funnene fra datamaterialet bli presentert i form av sitater fra deltakerne, forskers tolkning og i lys av teori. Femte og siste kapittel fungerer som en avsluttende oppsummering av funnene, egne refleksjoner om prosjektet, metodiske utfordringer og behovet for eventuell videre forskning.

1.5 Oppgavens omfang og avgrensning

Denne oppgaven retter fokus mot stemmen og hvorvidt den er sentral når det gjelder deltakernes oppfattelse av egen kjønnsidentitet. Oppgaven vil starte med redegjørelse av ulike forståelser av kjønn, kjønnsidentitet, kjønnsinkongruens og kjønnsbekreftende behandling. Grunnen til at kjønnsbegrepene får stor plass innledningsvis er for å skape en forståelse for kompleksiteten som deltakerne har opplevd knyttet til kjønn og kjønnsidentitet. Jeg er klar over at dette kan være en mulig kritikk til oppgavens struktur, men det kan forklares med to årsaker: (1) For det første er ikke kjønnsforskning mitt fagfelt, og jeg har vært nødt til å sette meg inn i dette tema for å skape størst mulig forståelse for tematikken og deltakerens situasjon. Likevel prøver jeg å opprettholde en balanse mellom sosiologi og logopedi, der logopedien selvsagt står mest sentralt. (2) For det andre ønsker jeg at samspillet mellom utviklingen av prosjektet og egen selvforståelse av tema, er noe leseren kan følge gjennom oppbygningen av oppgaven. Likedan følger denne presentasjonen deltakernes egen prosess i møte med behandlingssystemet. For dem startet tanker om kjønn og kjønnsidentitet i tidlig alder, og var det viktigste å begynne med når det kom til den kjønnsbekreftende behandlingsprosessen. Derfor kan oppgavens struktur forklares som et ønske om å lede leseren gjennom en utvikling og gradvis oppbygging av kunnskap som avslutningsvis blir kombinert i analysen av datamaterialet.

Når det gjelder oppgavens avgrensning så vil det bli presentert relevante tema knyttet til kjønn, men jeg vil ikke gå i dybden av ulike kjønnsteorier. Grunnet oppgavens begrensning vil det ikke redegjøres i detalj for spørsmål om mulige biologiske eller nevrologiske forklaringer på hvorfor noen personer opplever inkongruens mellom biologisk og opplevd kjønn. Omfanget av teori knyttet til kjønn er nøye gjennomtenkt og det som blir presentert oppleves som sentralt for å danne det nødvendige grunnlaget for å forstå presentasjonen og analysen av datamaterialet. Videre vil det innen stemme og stemmebruk gjøres rede for hvordan stemmen

og dens kvaliteter vanligvis fungerer, og hvordan logopeden kan hjelpe klienter til feminisering og maskulinisering av stemmen. Jeg vil ikke gå i dybden av det kliniske arbeidet som logopeden utfører, men beskrive sentrale momenter i et slikt arbeid.

1.6 Begrepsavklaring for et felt i stadig endring

Når det gjelder temaet for dette prosjektet, så har det vært - og er fremdeles - uenigheter om hvilke begreper som er mest hensiktsmessig å ta i bruk. Derfor ønsker jeg innledningsvis å gjøre rede for noen sentrale begrep som er relevante for prosjektet, og som bør klargjøres slik at det fungerer som et teoretisk bakteppe for resten av oppgaven.

- **Mann til Kvinne (MtK eller M-K)** er en betegnelse for personer som ble tildelt det biologiske mannlige kjønn ved fødsel utfra genitalier, men opplever å være kvinne. **Kvinne til Mann (KtM eller K-M)** er en betegnelse for personer som ble tildelt det biologiske kvinnelige kjønn ved fødsel utfra genitalier, men opplever å være mann.
- **Ikke-kjønnsnormativ/ gender non-conforming** viser til personer som i ulik grad skiller seg fra og utfordrer de kulturelle normene som eksisterer for de typiske kjønnsrollene (Van der Ros, 2013; WPATH, 2012).
- **Cis-kjønn** brukes for å definere personer som opplever samsvar mellom kjønn de fikk tildelt ved fødsel, og kjønn de identifiserer seg som. Ordet kommer fra latin og betyr 'på samme side' (Van der Ros, 2013).
- **Født i feil kropp** er mer en betegnelse enn en definisjon. Det er flere personer som kjenner seg igjen i og ønsker å bruke betegnelsen for å forklare sin situasjon. Betegnelsen ble introdusert for allmenheten da TV2-serien med samme navn kom på skjermen i 2014. Harry Benjamin Ressurssenter forklarer betegnelsen på sine nettsider i sammenheng med diagnosen F.64.0 Transseksualisme; "Diagnosen transseksualisme er følelsen av å være født i feil kropp, det er følelsen av å ikke passe inn sjelelig og sosialt. Man føler ofte avsky mot sitt eget somatiske (kroppslig) kjønn" (www.hbrs.no)

Denne beskrivelsen har fått ros for å være godt forklarende for personer som ikke har så mye kjennskap til tema og flere personer kjenner seg igjen i beskrivelsen av at kroppen oppleves som feil, at den ikke står i samsvar med egen kjønnsidentitet. På den andre siden har betegnelsen fått kritikk for å være negativt fokusert. Kritikken retter fokuset mot ordet *feil*. Det er ikke noe feil med personen, men det biologiske og opplevde kjønn er ikke kongruent. I tillegg retter kritikken seg mot at betegnelsen legger føringer for å forstå kjønn som binært, og begrenser muligheten for et kjønnsmangfold som bryter med forståelsen av kjønn som *mann* eller *kvinne*.

- **Transperson(er)** defineres som; ”Personer med kjønnsidentitet(er) eller kjønnsuttrykk som bryter med det samfunnet forventer av dem på grunnlag av hvilket kjønn de fikk tildelt ved fødselen. Noen transpersoner er kvinner eller menn, andre er verken menn eller kvinner og noen kategoriserer ikke sin egen kjønnsidentitet. Transperson er som oftest ikke en kjønnsidentitet, men en beskrivende kategori”. (Foreningen FRI, 2016).
- **Transgender** brukes ofte internasjonalt som et paraplybegrep for mennesker med manglende samsvar mellom det kjønn de ble tillagt ved fødsel og deres opplevde kjønn (WPATH, 2012). På norsk blir dette ofte oversatt til *transkjønnet* eller *transperson*. Ikke alle som per definisjon kan plasseres innen transbegrepet, ønsker å bli plassert der. Det er viktig å anerkjenne personers egen definisjonsmakt og respektere hva den enkelte føler seg komfortabel med å bli omtalt som. Retten til å definere seg selv ligger hos den enkelte.
- **Transseksualisme** er et diagnostisk begrep som omfatter personer der det manglende samsvaret mellom biologisk og opplevd kjønn er anerkjent av helsemyndighetene, og har fått diagnosen. ICD-10 F.64.0 Transseksualisme (WHO, 2016) skriver om denne diagnosen: ”Sterkt ønske om å leve og bli akseptert som tilhørende det annet kjønn. Følelse av avsky for, og ofte utilstrekkelighet ved, eget anatomisk kjønn ledsager vanligvis lidelsen. Ønske om kirurgisk eller hormonell behandling for å gjøre kroppen i mest mulig samsvar med det foretrukne kjønn, er vanlig.”

- **Kjønnsidentitetstematikk** benyttes for å romme mangfoldet av kjønnsidentiteter som eksisterer. Det viser til personer som i ulik grad opplever at biologisk og opplevd kjønn ikke står i samsvar (Van der Ros, 2013).
- **Kjønnsinkongruens** er et begrep som viser til en persons tilstand der opplevelsen av egen kjønnsidentitet eller kjønnsuttrykk ikke står i samsvar med det kjønnnet personen ble tillagt ved fødselen (Helsedirektoratet, 2015). Dette begrepet skal benyttes i ICD-11 som ventes ferdigstilt i 2018 (WHO, 2016).
- **Kjønnsdysfori** blir beskrevet som psykisk smerte, dypt ubehag eller plager som kommer grunnet manglende samsvar/diskrepans mellom det juridiske kjønn som ble tildelt ved fødselen og personens kjønnsidentitet (WPATH, 2012). Den manglende følelsen av samsvar (kjønnsinkongruens) kan i noen tilfeller lede til kjønnsdysfori. Det er likevel ikke slik at alle som opplever kjønnsinkongruens nødvendigvis opplever kjønnsdysfori.
- Det å ikke være **kjønnsnormativ** handler om en persons grad av å skille seg fra de kulturelle normene når det gjelder kjønnsidentitet, kjønnsrolle eller kjønnsuttrykk (Institute of Medicine, referert i WPATH, 2012, s. 5).

1.6.1 Min forståelse av begreper og betegnelser

Det har vært en omfattende prosess å orientere seg blant mangfoldet av begreper som finnes innen tema som omhandler kjønn og kjønnsidentitet. Jeg har sett det som en nødvendighet å bestemme meg for hvilke betegnelser jeg er komfortabel med på bruke, og som jeg anser som inkluderende og godt egnet til prosjektet. Begreper som vil bli benyttet videre i oppgaven er; kjønnsidentitetstematikk, kjønnsinkongruens, kjønnsdysfori, kjønnsmangfold, opplevd kjønn, sosialt kjønn, biologisk kjønn, tillagt kjønn ved fødsel, biologisk mann, biologisk kvinne, KtM og MtK, diskrepans og manglende samsvar.

Slik jeg forstår det er personer som opplever kjønnsinkongruens (og kjønnsdysfori) best egnet til å beskrive den gruppen personer som opplever manglende samsvar mellom biologisk og opplevd kjønn. Denne betegnelsen er brukt i de siste artikler og rapporter om tema, og vil i ICD-11 erstatte transbetegnelsene som er benyttet i ICD-10. Helsedirektoratet

(2015) velger i sin rapport å ikke bruke betegnelsen transperson(er) som en samlebetegnelse/paraplybetegnelse, nettopp fordi det ikke er alle som er fortrolige og komfortable med å bli omtalt på denne måten. Jeg stiller meg bak denne begrunnelsen, og vil heller ikke benytte begrepet transperson om enkeltindivid eller på gruppenivå. Det betyr ikke at jeg ikke anerkjenner begrepet eller ikke er klar over at mange personer ønsker å benytte trans-betegnelsen om seg selv og andre, men jeg velger å definere begrepet innledningsvis. Når jeg skriver om en deltaker fra prosjektet som fikk det mannlige kjønn tildelt ved fødsel, men identifiserer seg som kvinne, vil jeg omtale personen som *kvinne* eller *henne* hvis det er slik personen ønsker å bli omtalt. Det samme vil gjelde for personer som fikk det kvinnelige kjønn tildelt ved fødsel, men identifiserer seg som mann, vil jeg omtale personen som *mann* eller *han*. Dette gjøres av respekt for enkeltindividets rett til å definere seg selv, og deltakerne i denne oppgaven definerer seg kun som kvinne eller mann. I teorikapittelet blir det referert til litteratur som omtaler klienter, da det er snakk om logopedisk behandling. Her blir KtM og MtK hyppig brukt og jeg vil også bruke disse betegnelse i tilknytning til denne teorien.

2 Teori

I teorikapittelet blir det gjort rede for de ulike temaene innenfor dette prosjektet. Først vil det gjøres rede for kjønn, identitet og kjønnsidentitet, kjønnsbekreftende behandling og sentrale juridiske endringer. Videre vil det gjøres rede for stemmen og stemmebruk, strupens oppbygging og funksjoner, ulike kvaliteter i stemmen og hvordan en logoped møter klienter som ønsker hjelp til feminisering eller maskulinisering av stemmen.

2.1 Hva er kjønn og hvorfor er det relevant?

Hva er kjønn og hvordan kan kjønn defineres? Hva er det som gjør at et menneske blir oppfattet som en kvinne eller en mann? Hvorfor er kjønn relevant? Spørsmålene omkring kjønn og kjønnsidentitet er mange og omfattende. Likedan er variasjonene store i menneskers oppfattelse av seg selv og sitt (eller sine) kjønn. Samfunnet og kulturen vi lever i opererer med to kjønnspronomen; *han* og *hun*. Ved å forstå kjønn som hunkjønn og hankjønn, skapes det en dikotomi, en enten eller tanke. Det finnes flere som argumenterer for at kjønn ikke kan polariseres, men heller bør *graderes*. Mennesker som ikke identifiserer seg som en kvinne eller en mann, utfordrer oppdelingen av kjønn som to kategorier (Paechter, 2007; Pirelli Benestad & Almås, 2001). De ulike oppfatningene av kjønn vil redegjøres nedenfor.

2.1.1 Biologisk eller sosialt betinget?

Først er det viktig å gjøre rede for ordet og betegnelsen *kjønn*. Det kan være flere assosiasjoner som dukker opp når man hører dette ordet, men hva betyr det egentlig? I følge etymologisk ordbok betyr kjønn "*art, slags, slekt*". På latinsk genus "*fødsel, ætt, art*". Kjønn kan være biologisk, sosialt, abstrakt, konkret og grammatisk. Språket er fullt av ord og begreper som er kjønne (Almås & Benestad, 1997). Kjønnsuttrykk er en persons bevisste eller ubevisste måte å uttrykke kjønnsidentiteten på gjennom eksempelvis kroppsspråk, sminke, klær eller stemme (Helsedirektoratet, 2015).

2.1.2 Biologisk kjønn

I det engelske språket finner vi betegnelsene "*sex*" og "*gender*" når det er snakk om det norske ordet *kjønn*. Denne differensieringen kan være interessant å se litt nærmere på, da det kan bidra til økt forståelse av kjønnsbegrepet. Kjønn kan altså forstås som *sex*, det biologiske, somatiske og kroppslige aspekt (Lundgren, 2001). Når et barn blir født vil det i de fleste

tilfeller bli tildelt et kjønn utfra ytre genitalier. Men det finnes også tilfeller der ytre genitalier er tvetydige og kjønn ikke kan avgjøres basert på det observerbare, noe som er utenfor oppgavens avgrensing og vil ikke redegjøres nærmere. Tildelingen av kjønn vil bli bekreftet igjen og igjen når barnet ofte får et kjønnstypisk navn, kjønnstypiske klær, leker, aktiviteter osv. Barnets oppvekst og ungdomstid går gradvis over i det voksne liv, og identiteten til personen vil kunne sies i mange tilfeller å være knyttet sammen med kjønn. For det biologiske kjønn vil i ulik grad være med å forme livet til personen (Paechter, 2007). Det biologiske aspektet kan ses på som en form for sannhet der biologi kan forstås som noe uforanderlig og konstant. Siden kvinner og menn biologisk er forskjellige blir dette også ofte brukt for å forklare, og muligens opprettholde forståelsen av forskjellene og/eller kontrastene på kvinner og menn. Kvinne- og mannsrollen er ikke gitt ved at det eksisterer biologiske forskjeller. Rollene blir gitt som en nedarvet forståelse for hva og hvordan en kvinne og en mann skal være - og være forskjellig. Det biologiske aspektet av kjønn kan sies å være dominerende i vår generelle forståelse av kjønn, og vil være ofte være en faktor for utviklingen av det sosiale kjønn (Lundgren, 2001; Pirelli Benestad & Almås, 2001). Den kjente feministen Simone Beauvoir sa at *man fødes ikke til kvinne, man blir det* (De Beauvoir, referert i Lundgren, 2001).

2.1.3 Sosialt kjønn

Den andre betegnelsen er *gender*, som ofte vises til som en beskrivelse av det sosiale, opplevde kjønn. Paechter (2007) sier at det biologiske kjønn som blir tildelt ved fødsel vil legge føringer for hvordan barnet blir oppdratt. Utviklingen av det sosiale kjønn kan derfor forstås som en konsekvens av det biologiske. Beasley (2005) beskriver ”*gender*” som den sosiale prosessen med å kategorisere mennesker inn i en binær divisjon, to kategorier. Denne beskrivelsen av kjønn blir tydeliggjort ved å vise til frasen ”*det motsatte kjønn*”. Det ene er det (totalt) motsatte av det andre. Denne polariseringen av kjønn kan i enkelte omstendigheter føre til en hierarkisk tankegang. Når noe er motsatt av hverandre er det mer sannsynlig å tenke at det ene er bedre eller viktigere enn det andre. Den sterke binære tankegangen kan føre til at kvinner og menn fremstilles som motsetninger av hverandre, noe som kan gjøre det utfordrende å skulle bryte med denne forestillingen eller bevege seg et sted i mellom (Beasley, 2005). I kjønnsforskning vises det ofte til at kjønn er noe man *er*, *har* og *gjør*. Van der Ros (2013) presenterer en utvidelse av denne forståelsen, med at kjønn også er noe *man blir gjort til av andre*, altså at andres oppfattelse av en selv kan være med å påvirke egen

oppfatning av kjønn. Videre er kjønn noe vi *forhandler* om, som viser til diskusjonen om ulike oppfatninger av hva kjønn er. Kjønn forstått som *gender* kan også sies å være tilknyttet kjønnsidentitet, da det viser til en tilhørighet til noe i form av ens kjønn. I norsk sammenheng er kanskje den vanligste forståelsen av skillelinjen mellom sex og gender at *sex* er det kroppslige, somatiske og biologisk kjønn og *gender* er det sosiale kjønn (Pirelli Benestad & Almås, 2001; Van der Ros, 2013). Denne forståelsen vil også være utgangspunkt for betegnelsen av kjønn videre i denne oppgaven. Det vil da eksempelvis bli sagt at det biologiske og det opplevde/sosiale kjønn er inkongruent, ikke stemmer overens eller mangler samsvar.

2.2 Tokjønnsmodellen

Tokjønnsmodellen brukes for å beskrive forståelsen av kvinne og mann som motsatte av hverandre og gjensidig utelukkende. Med en slik tankegang legges det størst vekt på det biologiske aspektet av kjønn, der de biologiske forskjellene utgjør hvilken kategori du hører til i (Lundgren, 2001). Det blir to kjønn som eksisterer og de som ikke kan plasseres innenfor disse to adskilte kategoriene risikerer å havne på utsiden, eller i en mellomposisjon. For at forståelsen av kvinner og menn som forskjellige skal fremstå som naturlig, vektlegges det biologiske kjønn ifølge Butler (1990). De to eksisterende biologiske kjønnene skal korrespondere med de to forskjellige sosiale kjønn. Der det biologiske og det sosiale kjønn ikke korresponderer kan det bli sett på som brudd med kjønnsdikotomien, som ikke-kjønnsnormativt eller en kjønnsoverskridelse (WPATH, 2012). Selv om det er det biologiske og kroppslige som oftest gjør at en person blir oppfattet med et spesifikt kjønn, er det flere aspekter som må tas med i betraktning. Personens stemme kan til en viss grad sies å være biologisk betinget, da det finnes fysiologiske forskjeller hos biologiske kvinner og menn som fører til ulike uttrykk på stemmen og som av den grunn gjør at en type stemme kan bli oppfattet ”kvinnelig”, mens en annen type stemme blir oppfattet som ”mannlig”. Videre vil også klær og smykker ofte brukes som grunnlag for hvordan en person blir oppfattet kjønnsmessig (Lundgren, 2001). Eva Lundgren (2001) deler kjønn og kjønnsidentitet opp i *primær, sekundær- og tertiæroppfattelse*. Der det primære er det biologiske aspektet. Det sekundære er stemme, væremåte og det tertiære er klær og smykker. Til sammen kan dette skape en helhet der personen blir kategorisert som et kjønn. Kjønnsmangfold kan forstås som et kontrasterende perspektiv på tokjønnsmodellen (Barne- ungdoms- og familiedirektoratet, 2015). Det åpner opp for en forståelse av kjønn som innebærer mer enn bare kvinne og mann.

2.3 En kjønnset identitet?

Et sentralt begrep for denne oppgaven er *kjønnsidentitet*. Tidligere i oppgaven er det blitt gjort rede for begrepet *kjønn* som kan forstås både som det biologiske kjønn (sex) og det sosiale kjønn (gender). Kjønnsbegrepet leder videre til identitet og kjønnsidentitet. Er identiteten vår kjønnset? I hvor stor grad reflekteres det rundt egen kjønnsidentitet, og er det i større grad et tema hvis opplevelsen av kjønn ikke kan plasseres i den binære oppfattelsen?

2.3.1 Identitet

Selve ordet identitet stammer fra *idem*, det latinske ordet som betyr 'den samme'. Vi kan være den samme som oss selv eller den samme som andre. Dette er i tråd med Fitzgerald (1993) sin inndeling av identitet. Første del er den personlige identiteten som er det som gjør et individ unik og annerledes fra andre individ. Vi kan være den samme som oss selv, altså tro mot egen personlighet og sitt sanne jeg. En personlig identitet omhandler det enkelte individs oppfattelse av seg selv. Videre er det den kollektive identiteten der en person identifiserer seg med andre på grunnlag av religion, hudfarge, morsmål og lignende. Her vises det til opplevelsen av å tilhøre en gruppe mennesker på grunnlag av at personen identifiserer seg med dem. Tilhørigheten og likheten i en slik kollektiv forståelse av identitet, kan også forklares som en sosial identitet. I møte med andre kan vi oppleve en sosial og kollektiv tilhørighet på grunnlag av ulike faktorer. Kjønn kan være grunnlag for opplevelse av tilhørighet og det samme kan sies om stemme. Stemme og stemmebruk kan være forskjellig blant kjønn i forskjellige kulturer. Vi kan høre forskjell på en typisk nordisk stemme i kontrast til en asiatisk stemme. Stemmen kan i ulik grad også sies å være en kjønnstypisk karakteristika og kan ses på som en faktor for opplevelse av tilhørighet til en gruppe mennesker (Oates, 2012). Det er både i oss selv - og i møte med andre at vi utvikler oss og gradvis definerer hvem vi er.

2.3.2 Kjønnset identitet

Opplevelsen av eget kjønn står ikke i en selvsagt korrespondanse med det kjønn en ble tillagt ved fødsel (Beasley, 2005). Det kan delvis eller helt bryte med det biologiske kjønn eller det kan stå i delvis eller helt samsvar med det biologiske kjønn. Pirelli Benestad og Pristed (2015) viser i sin artikkel *Kjønn i bevegelse* til det faktum at oppfattelse av kjønn og kjønnsidentitet er i endring, og at samfunnet som en helhet er nødt til å innse og akseptere endringene i hva som kan sies å være "normen". Helsedirektoratet (2015) beskriver

kjønnsidentitet i rapporten *Rett til rett kjønn- helse til alle kjønn* som det, eller de, kjønn hver enkelt person identifiserer seg med og opplever som riktig for seg. Ved å se tilbake på hvordan begrepene kjønn og identitet kan forstås, kan også kjønnsidentitet ses i lys av en personlig og sosial tilnærming. Kjønnsidentitet handler om både egen opplevelse av kjønn og om opplevelsen av tilhørighet eller mangel på tilhørighet til et eller flere kjønn (Pirelli Benestad & Almås, 2001). En persons kjønnsidentitet er altså det som oppleves riktig for den enkelte, uavhengig av det biologiske kjønn personen ble tildelt ved fødsel. Van der Ros (2013) skriver i sin rapport at kjønnsidentitet er en persons opplevelse av å være mann eller kvinne, mannlig eller kvinnelig, begge deler, ingen av delene, ha en flytende identitet eller å være et alternativt kjønn. Ved å oppleve en diskrepans mellom det biologiske og det sosiale kjønn kan den enkelte oppleve utfordringer knyttet til dannelsen av egen kjønnsidentitet og andres oppfatning av denne kjønnsidentiteten. Det finnes ulike begreper for å definere denne opplevelsen, blant annet kjønnsidentitetstematikk og kjønnsinkongruens (Helsedirektoratet, 2015; Van der Ros, 2013).

2.3.3 Reaksjoner fra omgivelsene

Personer som erfarer manglende samsvar mellom biologisk og opplevd kjønn, kan i ulike sammenhenger oppleve intoleranse og skepsis grunnet mangel på kunnskap og forståelse (Adler & Christianson, 2012). Det er skrevet flere bøker som omhandler denne tematikken, blant annet *De usynlige kjønn* (Arntzen & Kahrs, 2013) og *Så falt brikkene på plass* (Arntzen & Kahrs, 2015). Bøkene skildrer blant annet historier fra personer som i ulik grad befinner seg innen kjønns mangfoldet og viser til både støtte og hjelp fra familie og helseapparatet, men også utfordringer knyttet til omgivelsenes reaksjoner. En undersøkelse fra USA viser til personer med kjønnsinkongruens, lesbiske, homofile og bifile sine opplevelser fra skoleårene. 82% opplevde at medelever brukte kallenavn (av negativ art) på dem og 72% ble gjort narr av foran andre (Rivers, referert i Adler & Christianson, 2012, s. 72). I *Alskens Folk – Levekår, livssituasjon og livskvalitet til personer med kjønnsidentitetstematikk i Norge* (Van der Ros, 2013), viser undersøkelsen at flere av informantene opplevde reaksjoner på måten de ønsket å uttrykke seg på fra de var relativt unge. Styrken i reaksjonene ble avgjørende for om de valgte å skjule sin kjønnsidentitet eller om de til en viss grad uttrykte seg slik de ønsket. Det kommer også frem at ensomhet og mobbing var noe flere opplevde i oppveksten, og at flere også valgte å spille den rollen de opplevde at tilfredsstilte omgivelsenes forventninger. Det vises til at det å skjule sin kjønnsidentitet var en mestringsstrategi for flere av

informantene i undersøkelsen. Denne undersøkelsen er relevant å nevne i denne sammenheng, da den er relativt ny og tar for seg forhold i Norge.

2.4 Lover, rettigheter og behandling i Norge

Når det gjelder det juridiske aspektet for personer med kjønnsinkongruens, er endringer som foregår i tidsperioden denne oppgaven blir skrevet. Derfor må det poengteres at redegjørelsen om lovgivning og behandlingstilbudet vil være tidsbundet til perioden 01.01.16-23.05.16.

2.4.1 Behandlingsforløpet pr. dags dato

Nasjonal behandlingstjeneste for transseksualisme (SfT) på OUS-Rikshospitalet har ansvar for utredning og behandling av personer som skal gjennomgå kjønnsbekreftende behandling i Norge. For at en kjønnsbekreftende behandling vil bli prioritert som dekket av staten, må personen ha fått diagnosen F.64.0 Transseksualisme (Helsedirektoratet, 2015; Söderpalm, 2008). Pasienten blir henvist for diagnostisering og behandling fra psykolog eller psykiater via fastlegen sin. Ved SfT møter pasienten et psykologisk tverrfaglig team som utfører utredningen. Videre blir de henvist til endokrinologisk vurdering og utredning for videre kjønnsbekreftende kirurgi. Pasientene skal gå gjennom en standardisert utredning med kliniske samtaler, spørreskjema og strukturerte intervjuer. Når personen eventuelt får diagnosen, blir de gitt tilbud om hormonbehandling. Hele prosessen med utredning og hormonell behandling sies å ta omtrent to år. Videre vurderes kjønnsbekreftende kirurgi, som da starter med korreksjon av bryster for etter 6-12 måneder å fortsette med genital kirurgi. Utredningen og behandlingen som foregår skjer etter prosedyrer som er utarbeidet i samarbeid med tilsvarende tjenester i blant annet Belgia, Tyskland og Sverige (Oslo Universitetssykehus, 2015). Det har kommet flere kritiske innspill til hvordan behandlingssystemet har fungert i Norge. SfT, tidligere GID-klinikken (Gender Identity Disorder), har mottatt kritikk fra både fra organisasjoner og privatpersoner når det gjelder fokuseringen på det diagnostiske aspektet og hvordan behandlingsprosessen utarter seg. Van der Ros (2013) viser til at flere personer som søker behandling ved SfT har fått fortalt fra andre i samme situasjon om hva som bør bli sagt og gjort for å øke sjansene for diagnostisering og behandling. Van der Ros forklarer videre at dette kan føre til at pasienter føler seg forpliktet til å være sikker i sin sak, at det ikke er rom for tvil eller ønske om et kjønnsuttrykk som beveger seg utenfor tokjønnsmodellen. Dette er kritikk som er viktig å være klar over og gjøre rede for i et slikt prosjekt som dette. For personer som identifiserer

seg som trans eller ikke-kjønnsnormativ, kan ønske om å enten gjennomføre deler av behandlingen eller endring av juridisk kjønn være et sterkt behov for egen kjønnsidentitet. Noe som ikke lar seg gjøre da de må ha diagnosen og gjennomføre alle deler av den.

2.4.2 Prevalens

Det er ikke internasjonal enighet om prevalens av personer med kjønnsinkongruens (Van der Ros, 2013). Det er heller ingen kjent årsak til at noen personer opplever at det biologiske og det opplevde kjønn ikke stemmer overens. Forskning pågår for å finne gener som kan være av betydning og man vet allerede at det mannlige kjønnshormon har betydning for kjønnsdifferensieringen under fosterstadiet. Selv om noen forskere mener at kjønn er sosialt konstruert, vises det til at flertallet av forskere på feltet mener at kjønn er biologisk betinget og ikke er noe som kan endres ved terapi eller lignende (Söderpalm, 2008). I 2012 ble det henvist omtrent 120 pasienter til utredning ved OUS Rikshospitalet. 30-40% av disse var barn under 16 år. Omtrent halvparten av pasientene over 18 år ble diagnostisert med transseksualisme og anbefalt for videre behandling. Omfanget av de med diagnosen transseksualisme i Norge anslås til å være 1:50.000. (Helse- og omsorgsdepartementet, 2012).

2.4.3 Juridisk endring av kjønn

Likestillings- og diskrimineringsombudet tok i 2014 stilling til om praksisen med å kreve diagnose, hormonell behandling og kjønnskorrigerende operasjon som vilkår for endring av juridisk kjønn stod i strid med diskrimineringsloven om seksuell orientering (Likestillings- og diskrimineringsombudet 2014). Det ble konkludert at Helse- og omsorgsdepartementet sine krav om hormonell behandling, diagnose og operasjon som vilkår for å endre juridisk kjønn er forskjellsbehandling i strid med diskrimineringsloven. I april 2015 ble rapporten *Rett til rett kjønn - helse til alle kjønn* (Helsedirektoratet, 2015) skrevet av en ekspertgruppe som ble opprettet for å se videre på kravene for å få endret juridisk kjønn. Rapporten belyser rettigheter angående juridisk kjønn og helsetilbudet for personer som opplever kjønnsinkongruens og kjønnsdysfori. Det blir gjort rede for mangler både når det gjelder helsetilbud og juridiske rettigheter. I juni 2015 sendte Helse- og omsorgsdepartementet et forslag til ny lov om endring av juridisk kjønn på høring (Helse- og omsorgsdepartementet, 2015). Dette forslaget tok utgangspunkt i anbefalingene fra rapporten *Rett til rett kjønn – helse til alle kjønn*, og innebar at det skal bli enklere å endre juridisk kjønn og at dagens krav om sterilisering og medisinsk behandling skal fjernes som vilkår. Slik det fungerer i dag

utsendes endelig konvertering av juridisk kjønn bare for personer som har diagnosen F.64.0 Transseksualisme, fullført en lengre psykiatrisk utredning, gjennomgått langvarig hormonbehandling og fullført irreversibel sterilisering. Sakens status er fremdeles under behandling i helse- og omsorgskomiteen med frist for avgivelse av innstilling 24.05.2016.

2.5 Stemmen

Gjennom hele livet skjer det endringer i stemmen som gjør det mulig å høre forskjell på et barn, ung voksen og en eldre person sin stemme. Biologisk modning og emosjonelle endringer som skjer med tiden vil påvirke stemmens uttrykk og hvordan stemmen oppfattes av andre. Stemmen er en viktig del av den kommunikative interaksjonen mellom mennesker. Emosjoner kan gi utslag på stemmen og ulike følelsesuttrykk kan ofte gjenkjennes og/eller tolkes når vi lytter til noen som prater. Stemmen og talespråket er både et verktøy for å utveksle informasjon, men også en måte å uttrykke seg selv og sine følelser. Derfor kan også stemmen sies å være en del av personligheten og identiteten vår, der både særegne personlighetstrekk og et bredt følelsesspekter kan komme til uttrykk; "In addition to the role as a carrier of words, the voice can also produce music and express emotion – it acts as a mirror on the inner self." (Colton, Casper, & Leonard, 2011, s 2).

Når vi lytter til en stemme uten å se personen som prater, er det flere elementer vi prosesserer for å skape en forståelse av det som blir sagt. Lytteren vurderer ulike variasjoner i stemmen og forskning viser at gjennom kommunikasjon koder lytteren både den lingvistiske beskjednen, men også paralingvistisk informasjon som kjønn (Lattner, Meyer & Friederici, referert i Pickering & Baker, 2012, s. 1). Stemme og stemmelyd blir av noen beskrevet som det samme som fonasjon, men Shewell (2009) benytter betegnelsen fonasjon kun ved beskrivelse av aktiviteten der stemmebåndenes vibrasjon fører til produksjon av lyd. Ifølge (Shewell, 2009, s. 71) kan en stemme defineres som: "Sound that emerges from the mouth or nose, powered by breath, produced by vocal folds vibration, and shaped by the vocal tract and resonators. It is affected by the emotional and physical state of the person, and the context in which they speak or sing".

2.5.1 Stemmeapparatet og stemmedannelse

For å lage stemmelyd trengs luft fra lungene, et fungerende strupehode og resonansrom (Lindblom, 2008). Denne prosessen skal normalt foregå uten anstrengelser eller smerter, og er til vanlig noe vi mennesker ikke tenker så mye over. De ulike elementene som må være

tilstede for stemmedannelse er avhengig av hverandre for å fungere slik som er ønskelig (Rørbech, 2009). Selve prosessen med å skape lyd som oppfattes som lydspåk er at stemmeleppene legges inntil hverandre og vibrerer i luftstrømmen som kommer fra lungene. Dermed skapes stemmelyden som forplanter seg videre i ansatsrøret og som ved hjelp av artikulasjonsorganene blir oppfattet som talespåk (Rørbech, 2009; Shewell, 2009).

2.5.2 Pust

Pusten eller åndedrettet har to viktige funksjoner. Den forsyner kroppen med oksygen, men danner også en utgående luftstrøm som får stemmebåndene til å vibrere slik at det dannes lyd (Rørbech, 2009). I brystkassen er lungene beskyttet av ribbenene, og under dem sitter mellomgulvsmuskelen, eller diafragma som den ofte blir referert til. Diafragma er den viktigste og største innpustmuskelen i kroppen og får nerveimpulser fra hjernen som setter i gang bevegelse (Rørbech, 2009). Lungene og muskulaturen rundt starter prosessen med å skape stemmelyd ved å føre luft fra lungene oppover til ansatsrøret. Det er ikke mengden av luft som er avgjørende for fonasjon, men kontrollen over muskulaturen (Colton et al., 2011).

2.5.3 Strupen og strupehodet

Strupen, eller *larynx*, er forbindelsen mellom svelget og luftrøret. Dets tre hovedfunksjoner er å være et gjennomgangsled for pusten, holde fremmedlegemer vekk fra luftveiene ved hjelp av åpne-og lukkemekanismen til stemmeleppene og fungere som et stemmeorgan (Colton et al., 2011). Strupens skjelett er komplisert sammensatt og de ulike delene vil kort bli gjort rede for da de er av relevans for forståelsen av strupens funksjoner. Ytterst i strupen sitter *skjoldbrusken* som beskytter luftveiene og strupens indre. Skjoldbrusken består av to plater som går mot hverandre foran på halsen, og vinkelen varierer i størrelse hos biologiske kvinner og menn. På tross av individuelle forskjeller, vil den i de fleste tilfeller være synlig hos biologiske menn etter de har kommet i puberteten. Vinkelen på platene er spissere, da strupen ofte øker i størrelse etter puberteten (Colton et al., 2011; Rørbech, 2009). Disse platene danner det synlig adamseple som ofte blir mer fremtredende hos biologiske gutter da strupen vokser under pubertet. Ifølge (Rørbech, 2009) er vinkelen omtrent 90 grader hos biologiske menn og 120 grader hos biologiske kvinner, mens (Colton et al., 2011) skriver at vinkelen er ca. 80 grader hos biologiske menn og 90 hos biologiske kvinner.

Ringbrusken er festet til øvre del av luftrøret og fungerer som strupens bakvegg. Det som fører til regulering av tonehøyden er at lengdespenneren (crico-thyreoideus muskelen) får

stemmebåndene til å strekke seg. Når stemmebåndene strekker seg blir pyramidebruskene vippet opp og ned og dette vises ofte til som lengdespenning, som da fører til at tonehøyden reguleres (Rørbech, 2009). Ved innpust og utpust står stemmebåndene fra hverandre, og åpningen mellom dem kalles stemmespalten eller *glottis*. Glottis vil derfor endre fasong og størrelse under fonasjon og åndedrett. Ved svelging legger strupelokket, eller *epiglottis*, seg over strupen for å hindre at det som svelges havner i luftrøret i stedet for spiserøret (Rørbech, 2009). I strupehodet finnes det resonansrom som kan utvides og påvirke stemmens klangkarakter.

2.5.4 Resonansrom

Resonans blir ofte beskrevet som klangen i en stemme. Hodeklang og brystklang er betegnelser som ofte benyttes for å beskrive ulike typer resonans. Brystklang vises til som en mørkere resonans og hodeklang til en lysere. Det kan sies at brystklang assosieres med en mannlig stemme og hodeklang til en kvinnelig stemme (Thorton, 2008). Resonans kan defineres på denne måten (Stemple, Glaze & Klaben, s. 5 referert i Hirsh & Gelfer Pausewang, 2012, s. 25); ”Resonance occurs when the laryngeal tone passes through a series of filters (vocal tract) that dampen and enhance the sound and make each voice unique and distinctive to the owner of the voice.” Luftstrømmen fra lungene får stemmebåndene til å svinge, og dette fremkaller lydsvingninger rett over stemmebåndene som skaper lyd. Hulrommene fra ansatsrøret og oppover er de viktigste resonansrommene for stemmedannelse og store hulrom har dypere resonans enn små. *Ansatsrøret* er et sammenhengende rørformet rom som strekker seg fra stemmeleppene til munn- og neseåpning. Ansatsrøret består av munnhulen, nesehulen, svelget, øverste og mellomste strupehoderom. Primærtonen fra stemmebåndene flytter seg videre oppover i ansatsrøret og svingningene vil forplante seg og tonen blir forsterket og tar form. Enhver endring som skjer i ansatsrøret er med å påvirke stemmetonens klangkarakter. Størrelsen på ansatsrøret varierer og derfor vil ulike stemmer bli oppfattet ulikt (Rørbech, 2009). Ansatsrøret kan også bli referert til som et artikulasjonsapparat, og viser til klangen og resonansen som oppstår i området som videre blir tale.

2.5.5 Anatomiske likheter og forskjeller

Når et barn blir født er det ytre genitalier som avgjør hvilket biologisk kjønn barnet blir tillagt. Det er ikke store forskjeller mellom det som blir oppfattet som en gutt eller ei jente

når det gjelder utseende og væremåte. I barneårene er gutter og jenter relativt like, men det skjer biologiske endringer etter hvert som barnet vokser inn i pubertetsalder. Når det kommer til stemmen, så skjer laryngale endringer hos alle mennesker gjennom livet. Dette gjør at vi hører forskjell på stemmen til et barn, en voksen og en eldre person, samtidig som det også er store individuelle forskjeller. Hos nyfødte barn sitter strupehodet høyt opp i ansatsrøret og etter hvert som barnet blir eldre synker strupehodet (Colton et al., 2011). Denne prosessen fordrer også at ansatsrøret øker i lengde, noe som igjen fører til at frekvensen på tale og lyd senker seg. Grunntonen og klangen i stemmen blir mørkere (Södersten, 2008). Ved at kroppen blir større og lengre, øker også brystet med lungene, og dens støttende muskulatur, som gir økt lungekapasitet og derfor økt kraft i stemmen. Hormonelle forandringer i pubertetsalder i form av økt produksjon av testosteron og østrogen fører til at strupehodet, ansatsrør og stemmeapparatet utvides. Dette kommer til syne ved stemmeskiftet som er tydeligst hos biologiske gutter, men skjer også hos biologiske jenter. Noen av de sentrale endringene som skjer er at stemmebåndenes vibrasjonsfrekvens og stemmeleie synker, ettersom stemmebåndenes lengde øker og massen i dem utvides (Södersten, 2008). Dette vil påvirke stemmens klang og styrke.

Stemmebåndene er bygget opp av flere slimhinnelag. Det ytterste laget, *epitelet*, er et tynt slimlag over hele muskelen. Et midtre lag, *lamina propria*, som består av det ytre, mellomliggende og dype lag, og innerst det dypeste slimhinnelaget bestående av kollagen og muskler (Hirano, referert i Södersten, 2008, s. 87). Lengden på *stemmebåndene* vil variere fra person til person uavhengig av kjønn (Shewell, 2009). Hos spebarn er lengden omtrent 6-8 mm, og de biologiske forskjellene oppstår i pubertetsalder. Gjennomsnittlig hos en biologisk voksen kvinne er stemmebåndene 12,5-17 mm og hos en biologisk voksen mann er de 17-23 mm (Södersten, 2008). Denne forskjellen er med på å gi biologiske kvinner gjennomsnittlig en lysere grunntone i stemmen enn biologiske menn.

2.5.6 Grunntonefrekvens

Grunntonefrekvens, eller *FO* (Phonational frequency range), viser til gjennomsnittlig stemmeleie eller grunntoneomgang i en stemme. Frekvensen er hurtigheten i stemmebåndenes svingninger, og måles i Hertz. 1 Hz er 1 svingning pr. sek. Det betyr at hurtigheten av disse svingningene vil gi et visst antall Hz som varierer fra person til person. Middelerdien i frekvens for biologiske menn ligger på ca. 120 Hz og for biologiske kvinner

ca. 240 Hz (Rørbech, 2009). Gelfer Pausewang og Mordaunt (2012) viser til at målet for en klient som ønsker feminisering av stemmen bør være et såkalt *gender-acceptable* Hz-nivå. Når en stemme ligger på 145-165 Hz, kan dette omtales som et kjønnsmessig uspesifisert- eller et androgynt nivå ifølge Thorton (2008). Hirsh og Gelfer Pausewang (2012) viser til erfarne klinikere som har arbeidet med feminisering av stemme. Klientene som har klart å utvikle en autentisk feminin stemme befinner seg et sted mellom 155-185 Hz. Forskning viser at personer som ligger innenfor dette Hz-spennet har potensialet til å bli oppfattet av lyttere som kvinner eller at stemmen oppfattes feminin. Likevel blir det også påpekt en nødvendighet av å innarbeide et konsistent feminint intonasjonsmønster og fokus på hoderesonans uten mørke undertoner hvis personen ønsker å bli oppfattet som kvinne. Når stemmebåndenes muskelmasse øker med alder, vil dette påvirke hurtigheten i stemmebåndenes svingninger. Grunntoneklngen blir dypere både hos biologiske gutter og jenter, mens testosteron hos biologiske gutter fører til større økning i muskelmassen (Adler, Constansis, & Van Borsel, 2012).

2.5.7 Pitch

Stemmen til mennesker har mange komponenter som er med å skape en unik klang og særpreg som kan gjenkjennes og knyttes til et individ. Pitch er en sentral del av stemmen vår, og kan forklares i sammenheng med grunntonefrekvensen. Pitchen kommer som vibrasjoner i stemmebåndene og lyden av stemmen endres etter hvert som antall vibrasjoner endres. Når Hz-nivået endres, vil også pitchen endres, som fører til endret uttrykk i stemmen. Pitch-nivå i stemmen kan også påvirkes av emosjoner, som eksempelvis kan høres i en gråtkvalt stemme i kontrast til en aggressiv stemme. På samme måte kan pitchen i stemmen endres hvis personen er sliten og muskulaturen i strupen spenner seg i mindre grad. Pitch kan også forklares som det perseptuelle, opplevde samsvaret av grunnfrekvensen i stemmen (Colton et al., 2011). Pitch kan forstås som stemmens høyde eller dybde og vises ofte til som lys eller mørk stemme i sammenheng med både tale og sang. Det er ulike akustiske parameter som kan påvirke hvordan en stemme blir oppfattet. Fra spedbarnsalder er størrelsen på strupen og stemmebånd årsaken til at grunntonen er lys. Nivå av pitch vil være på sitt høyeste når barnet er i spedbarnsalder og vil synke med alder og vekst i kroppen. Pitchen vil altså endres utfra størrelsen på både stemmebåndene og strupen (Colton et al., 2011). Hvis en stemme mangler normal variasjon av pitch under tale, eller hvis stemmen har et pitch-nivå som ikke passer alderen til personen som prater, kan stemmen oppfattes som abnorm eller unormal. Pitch-

omfanget til en biologisk kvinne har vanligvis ikke mulighet til å gå like mørkt som en biologisk mann. Brudd i pitch viser til ukontrollert skifte av pitch som går enten opp eller ned (Colton et al., 2011). Ved feminisering eller maskulinisering av en stemme kan personen øve seg til å benytte et annet pitch-nivå enn det som biologisk sett er naturlig. Denne endringen vil da kunne bli inkorporert i ord, fraser og setninger i varierende språkkontekster. Forskjeller i hvordan en person prater kan sies å være tydelig når det gjelder syntaks og semantikk (Hooper, Crutchley, & McCready, 2012).

2.5.8 Nonverbal kommunikasjon

Når vi møter et nytt menneske baseres vår oppfattelse seg blant annet på nonverbale uttrykk. Nonverbal kommunikasjon kan forstås som all nonverbal oppførsel som kan bli tolket som meningsbærende for mottageren, selv om det ikke nødvendigvis er ment slik fra avsender (Hirsh & Van Borsel, 2012). Det er blitt påstått at 65 til 90% av betydningen av en beskjed blir formidlet nonverbalt (Birdwhistell; Fromkin & Rodman, referert i Hirsh & Van Borsel, 2012, s. 321). WPATH (2012) viser til kommunikasjonsmønstre som omhandler både det verbale og det nonverbale. Ved logopedisk veiledning til personer med kjønnsinkongruens er det viktig å ta høyde for de ulike måtene å kommunisere på som kan bidra til økt tilfredshet i egen kjønnsidentitet. En studie av kvinnelige og mannlige deltakere viste generelle trekk blant kvinnene og mennene som skilte seg fra hverandre. Kvinnene satt nærmere hverandre enn mennene, holdt øyekontakt lengre og ga fysiske berøringer oftere (Tannen, referert i Hirsh & Van Borsel, 2012, s. 322). Denne studien er fra USA, men vil muligens kunne si noe om hvordan kvinner og menn kan uttrykke seg noe forskjellig nonverbalt.

2.6 Logopedens rolle

Når en logoped møter en person som ønsker hjelp til feminisering eller maskulinisering av en stemme, er det behov for kunnskap utover den vanlige behandlingen av stemmevansker (Hooper & Tallant, 2012). Disse klientene har ikke en organisk, biologisk eller nevrologisk vanske, men utfordringen er knyttet til stemmens uttrykk, og personens kjønnsidentitet og kjønnsoppfattelse. Evnen til å møte disse behovene vil være påvirket av logopedens kunnskapsnivå om tema og erfaring med lignende klienter. Det poengteres at klienter som søker for hjelp for feminisering eller maskulinisering av stemmen må bli møtt med kunnskap, respekt og forståelse (Adler & Christianson, 2012; Hirsh & Van Borsel, 2012). Kirurgi i larynx (på ringbrusk, skjoldbrusk og stemmebånd) er en mulighet for de pasientene som ikke

oppnår tilfredsstillende effekt hos logoped (McNeill, 2006). Skjoldbrusken (adamseple) kan minskes ved såkalt ”*trachea shaving*”, så det ikke blir like fremtredende. Inngrep på stemmebåndene kan gjøres ved å sy stemmebåndene litt sammen i den første tredjedelen av stemmespalten. Da blir stemmebåndene kortere som fører til færre svingninger, som videre kan føre til en lysere grunntone. Ved slike inngrep anbefales det oppfølging med logoped. Avslutningsvis kan det nevnes at det skjer endringer i fettlagringen når MtK starter på østrogen, som kan gjøre adamseple mindre synlig.

2.6.1 Maskulinisering av stemme

For en person som biologisk ble født kvinne, men identifiserer seg som en mann, vil det skje fysiske endringer når personen starter testosteronbehandling. Strupen og ansatsrøret forblir slik det er, og de får for eksempel ikke adamseple som er et tydelig karakteristika hos biologisk fødte gutter når de kommer i puberteten (Södersten, 2008). Noen andre laryngale endringene som skjer i pubertet hos biologisk fødte gutter er at stemmebåndene strekker seg og muskelmassen i dem utvides. Hos personer som starter på testosteronbehandling strekker ikke stemmebåndene seg i lengden slik det gjør hos biologisk fødte gutter, men muskelmassen i dem øker og de blir større. Det fører til at stemmebåndene vibrerer saktere i luftstrømmen fra lungene da de blir tykkere. Når de svinger langsommere blir også grunntonen i stemmen dypere (Adler et al., 2012; Södersten, 2008). Stemmen kan ofte være ustabil i en periode av starten på hormonbehandlingen og kan på flere måter minne om stemmeskiftet hos biologisk fødte menn. Selv om stemmeleie ofte synker, kan resonansen i stemmen forbli noe lysere enn hva som muligens er ønskelig (Söderpalm, 2008). Det er viktig å påpeke at påvirkningen av testosteron vil variere fra person til person. Selv om det i de fleste tilfeller hos KtM ikke vil være nødvendig med logopedisk hjelp eller annet stemmemodifiserende arbeid for å få et mer maskulint uttrykk på stemmen, er det ikke alltid slik. For noen vil det være utfordringer knyttet til stemmen og det kan også ta mye lengre tid å få en tilfredsstillende stemme enn det de kanskje ble forespeilet ved starten av behandlingen (Adler et al., 2012). For noen KtM klienter er graden av endring av grunntonefrekvens ikke like stor som forventet (Van Borsel et al., referert i Adler et al., 2012, s. 157). Ved å ta utgangspunkt i personens stemme før hormonbehandlingen starter, kan det være lettere å gi et realistisk bilde på hvordan stemmen vil kunne ende opp som. Hvis stemmen har en relativt lav grunnfrekvens i forhold til biologiske kvinner (altså en mørkere stemme enn gjennomsnittet for biologiske kvinner) vil da endringen bli mindre enn hvis stemmen har en

relativt høy grunnfrekvens i forhold til biologiske kvinner (Adler et al., 2012). Studier viser at det fysiske utseende er viktigere når grunntonefrekvens og pitchen er høy, og mindre viktig når den er lav. Dette kan komme til syne ved at utseende er viktigere for å passere i starten av hormonbehandlingen, og mindre viktig når grunntonen etter hvert blir mørkere som følge av hormonene. Når grunntonen er mørkere, kan det fysiske utseende bli mindre viktig for KtM (Adler et al., 2012).

2.6.2 Feminisering av stemme

Når en person som biologisk ble født mann, men identifiserer seg som en kvinne, starter på østrogenbehandling, skjer det ingen endring rent fysiologisk i strupehodet eller stemme. Hvis personen har gått gjennom pubertet som biologisk mann, vil endringene som kom på grunn av testosterontilførsel føre til en fysiologi som kan gi stemmen og utseende et maskulint preg (Söderpalm, 2008). MtK vil få større strupe og skjoldbrusken som vokser vil gi det karakteristiske adamseple. Dette kan oppleves ubehagelig for personen, da adamseple er noe som ikke vil forsvinne når kjønnsbekreftende behandling iverksettes. Ulike typer inngrep (punkt 2.6) kan hjelpe noen med å minske opplevd kjønnsdysfori (Ettner, 2012).

Stemmebåndene øker også i størrelse og muskelmasse som konsekvens av den mannlige pubertet. Når stemmebåndene først har økt i størrelse, vil de ikke kunne forminskes med østrogenbehandling. Dette gjør at noen kan ha et behov for å endre uttrykket, hvis de opplever at stemmen ikke passer til resten av kjønnsuttrykket sitt. Selvfølgelig er ikke dette noe som gjelder alle, det vil alltid finnes forskjellige tanker omkring dette med stemmens rolle i forhold til kjønnsuttrykk og identitet.

2.6.3 Hva kan logopeden hjelpe med?

Videre vil det fokuseres på feminisering av stemmen, da det er absolutt flest av dem som ønsker logopedisk veiledning. Logopeden bør selv ikke ha en agenda om hva som skal gjøres i form av endringer i stemmen, men skal lytte til klientens ønsker og behov. Hva er det personen opplever som en utfordring og hva er gjennomførbart både knyttet til mengde arbeid og øvelser og hva som fysisk er mulig å få til. Ved å ha kunnskap om hva som skiller en typisk manns og kvinnestemme som følge av anatomi og fysiologi i kontrast til hva som er innlært oppførsel og bruk av stemmen som følge av det kjønnnet du har ”vokst opp i”, kan logopeden orientere seg i hva som er mulig å gjøre av endringer. Söderpalm (1996) nevner grunntone/stemmeleie, resonans, intonasjon, intensitet og artikulasjon som sentrale

komponenter for karakteristik i stemmen som lar seg endre med rett øvelse og fokusering. Ved å la klienten eksempelvis synge en "a" opp og ned på skalaen, kan man finne det høyeste leie som kjennes overkommelig å holde seg på. En høyning av larynx kan gi en høyere grunntone. Når stemmebåndene blir brukt på en måte som ikke er naturlig (fysiologisk sett), vil det kunne forekomme spenninger og over lengre tid kan det føre til stemmevansker. Det er derfor viktig å være oppmerksom på hva som oppleves anstrengende og ubehagelig. Å prate med "luft i stemmen" er noe som kan gjøre at en stemme oppleves mer feminin. Mindre kraft i lufttrykket fører til færre svingninger i stemmebåndene som igjen kan påvirke stemmens uttrykk (Colton et al., 2011). Hørbar luft i stemmen under fonasjon kan oppfattes som feminint. Når en logoped skal arbeide med resonans i møte med en klient, kan det være hensiktsmessig å starte med de fremre vokalene og stemmeløse konsonanter. For eksempel /fi/, /ti/, /pi/ (Hirsh & Gelfer Pausewang, 2012).

Pitch-nivået er, som tidligere nevnt, en komponent i hvordan en stemme blir oppfattet. Det er ikke nødvendigvis slik at pitch er avgjørende for om en stemme oppfattes som feminin eller maskulin. Et balansert forhold mellom pitch og intonasjon er nødvendig ved feminisering av en stemme. Men det å lære og opprettholde en feminin resonans på stemmen, er kanskje det vanskeligste aspektet ved stemmemodifikasjon i retning av feminisering (Gelfer Pausewang & Mordaunt, 2012; Hirsh & Gelfer Pausewang, 2012). Selv om kvinner har en stemme der stemmeleie og stemmeklang passer til kjønnsidentiteten, kan hosting og latter gjøre at stemmen 'faller ned' til et typisk mannlig leie. Dette kan komme som konsekvens av mye stemmebruk, når personen blir sliten eller når personen hoster (Söderpalm, 2008). Strupens muskulatur blir brukt på en annen måte ved feminisering av stemmen, og kan føre til at personen blir fortere sliten i stemmen og trenger pauser fra å opprettholde en feminin stemme. Det er viktig å kartlegge personens helsestatus og eventuelle problemer med stemmen og praktisere sikre øvelser som ikke er skadelig for strupen og muskulatur (Dacakis, 2012).

3 Metode

Kapittelet vil starte med en redegjørelse av forskningsmetoden som er valgt og begrunnelse av valget. Videre vil det bli gjort rede for ulike vitenskapelige teorier og tilnærminger. Derneft vil sentrale spørsmål angående reliabilitet, validitet og objektivitet presenteres. Deretter beskrives prosessen fra utforming av intervjuguiden og frem til selve utførelsen av intervjuene. Neste punkt handler om bearbeidingen og analyseprosessen, der jeg beskriver den tematiske tilnærmingen og hvordan jeg har arbeidet med datamaterialet. Avslutningsvis blir etiske betraktninger og anonymitet gjort rede for. Gjennom hele kapittelet vil det reflekteres rundt mulige implikasjoner knyttet til prosjektet og min rolle som forsker.

3.1 Valg av forskningsmetode

For å bestemme hvilken forskningsmetode som anses som mest hensiktsmessig for å besvare en problemstilling og forskningsspørsmål, er det flere momenter som må tas med i betraktning. Hvordan kan temaet eller fenomenet komme frem på en interessant og informativ måte og hva er essensen av problemstillingen? Da jeg satt med disse spørsmålene ble det etter hvert tydelig to mulige alternativer. Enten en kvantitativ tilnærming med spørreskjema som metode eller en kvalitativ tilnærming med intervju som metode. Intervju kan få frem enkeltpersoners tanker og refleksjoner rundt tema, og at det kunne bli en spennende oppgave der historiene til disse personene kunne besvare relevante spørsmål (Kvale & Brinkmann, 2015). Samtidig kunne en spørreundersøkelse få svar på en rekke spørsmål blant et utvalg representative informanter (Gall, Gall, & Borg, 2007). En spørreundersøkelse kunne for eksempel hatt med flere av de forskjellige 'gruppene' som havner innenfor betegnelsene kjønns mangfold og kjønnsinkongruens. Det kunne blitt utarbeidet flere spørsmål knyttet til oppfattelse av stemme og stemmekvaliteter som oppleves relevant for informantene. Hvis denne metoden skulle blitt valgt hadde jeg ønsket større kapasitet til å gjennomføre en omfattende spørreundersøkelse. Grunnet begrensninger i tid og gjennomførbar arbeidsmengde, valgte jeg å ikke benytte meg av kvantitativ metode.

3.1.1 Kvalitativ metode

Som nevnt ovenfor, er kvalitativ metode godt egnet til studier som ønsker å få frem personers egen opplevelse av verden og hvordan disse opplevelsene blir beskrevet av personen selv (Kvale & Brinkmann, 2015). Et overordnet mål for kvalitativ forskning er å utvikle forståelse

for ulike sosiale fenomen ved å belyse hvordan mennesker opplever og forholder seg til sin livssituasjon (Dalen, 2011). Selv om oppgaven kunne blitt interessant ved bruk av kvantitativt spørreskjema, ble ønsket om å komme mer i dybden av enkeltpersoners historier og opplevelser tydelig. Et annet utslagsgivende moment for valg av metode, er at kvalitative metoder egner seg godt til studier av temaer det finnes lite forskning på fra før av, og der det blir nødvendig med åpenhet og fleksibilitet. Oppgavens tematikk er ikke skrevet og forsket mye på innen norsk logopedi, så dette var også et valid argument for å velge en kvalitativ metode (Kvale & Brinkmann, 2015; Thagaard, 2013). Ved bruk av kvalitativt intervju er det ulike måter å omtale personene som blir intervjuet. De kan refereres til som informanter eller deltakere, de kan få pseudonymer eller tallkoder. I denne oppgaven er det tatt et bevisst valg om å konsekvent omtale personene som ble intervjuet som deltakere. Grunnen til dette er at de oppleves som mer enn en person som gir informasjon til et datamateriale. De er aktive deltakere i prosjektet og de danner grunnlaget for det analytiske arbeidet. Derfor synes jeg det passer best å referere til dem som deltakere. På samme grunnlag benyttes pseudonymer istedenfor en tallkode. Da vil de ulike personligheter og historier kunne komme frem som autentiske og det blir mer levende for en leser å forholde seg til et oppdiktet navn enn kun en tallkode (Dalen, 2011).

3.2 Vitenskapelige teorier og tilnærminger

Kvalitativ metode kan knyttes til flere fortolkende teorier, da fortolkning har en sentral plass innen metodikken. Noen av disse fortolkende teoriene er fenomenologi og hermeneutikk (Kvale & Brinkmann, 2015; Thagaard, 2013). Grounded Theory er en annen analytisk tilnærming som er mye benyttet innen kvalitativ forskning (Charmaz, 2014). Videre vil disse tre tilnærmingene redegjøres samt elementer som har vært sentrale for dette prosjektet.

3.2.1 Fenomenologi

Et sentralt moment innen fenomenologien er ønske om å søke en dypere forståelse for det fenomenet som forskes på. Dette gjøres ved å ta utgangspunkt i personens subjektive erfaringer og opplevelser som er relevant for tematikken i prosjektet (Thagaard, 2013). Det er flere punkter med relevans for sikring av kvalitet i en fenomenologisk studie. Forskeren skal ikke forstyrre deltakerne i deres beskrivelser under intervjuet. Det vil si at forskeren skal lytte til det som blir sagt uten å påvirke deltakerne for mye. Autentiske beskrivelser er viktig for at datamaterialet skal bli så tilnærmet deltakernes beskrivelser så mulig. Et annet viktig poeng

er at forskeren likevel må styre intervjuet slik at temaene fra intervjuguiden faktisk blir pratet om for å sikre at datamaterialet blir fylldig. På den måten vil fellestrekk og forskjeller mellom deltakerne kunne komme frem på en tematisk måte i analysen (Postholm, 2010). Det skal være tydelig at informantene er ekte mennesker som deler av sine livserfaringer og dette gjøres ved å tydeliggjøre de ulike stemmene til deltakerne. Det må finnes grunnlag for analysene og tolkningene i beskrivelsene fra deltakerne (Postholm, 2010). I denne oppgaven er det forsøkt å bruke deltakerens subjektive opplevelser med en så tilnærmet lik måte som det kom frem i intervjuet, og være bevisst på egen forforståelse i et klart skille fra deltakernes uttalelser. Det har også vært viktig å sikre et tematisk datamateriell, ved å få informasjon om de samme temaene fra alle deltakerne.

3.2.2 Hermeneutikk

Hermeneutikk betyr *læren om tolkning* og søker å nå frem til gyldige tolkninger av en teksts mening ved å undersøke det som studeres både gjennom delene og helheten (Kvale & Brinkmann, 2015). Et hovedprinsipp handler om fortolkningen av et utsagn, der forsker fokuserer på å finne et dypere meningsinnhold enn det som umiddelbart kommer frem. For å få tak i en dypereliggende mening, må budskapet settes inn i en sammenheng eller en helhet. For å oppnå en dypere forståelse skal forskeren veksle mellom delene og helheten, og dette er også kjent som *den hermeneutiske sirkel* (Dalen, 2011; Wormnæs, 2005). Et annet prinsipp er tanken om forforståelse og utvikling av forståelse. Når en forsker skal arbeide med en intervjutranskripsjon og et datamateriale, vil forforståelsen være med å bære preg på hvordan materialet forstås (Wormnæs, 2005). Målet er å få en stadig dypere forståelse av meningen i det som forskes på. Selv om det ikke finnes et eksakt sluttpunkt for den hermeneutiske tolkningen, så må det stoppes et sted. Et naturlig stoppested er når forsker opplever at det ikke er noen logiske motsetninger i forståelsen (Kvale & Brinkmann, 2015).

3.2.3 Grounded Theory

Grounded Theory, heretter referert til som GT, kan ifølge Charmaz (2014) brukes til å supplere andre fortolkningstilnærminger for analysearbeidet innen kvalitativ forskning. Selv om den klassiske oppfatningen av denne tilnærmingen har en eksplisitt metodikk i bunn, er det flere bøker og forskningsarbeid som har latt seg inspirere av deler av den (Dalen, 2011). Denne tilnærmingen fremhever betydningen av å forankre teoriutvikling i konkret og empirisk forskningsvirksomhet. Dette betyr at det er informantenes egne oppfatninger og

perspektiver som danner utgangspunktet for analyse. Gjennom en definert kodingsprosess utvikles det teori om sentrale fenomener i det empiriske materialet. Kodingsprosessen skal systematisk sammenligne likheter og forskjeller i datamaterialet for å kunne få frem nyanser og variasjoner og foregår i to omganger (Glaser & Struass, referert i Dalen, 2011, s. 42). Først skal forskeren lese nøye gjennom transkripsjonen og notater, for å finne interessante hendelser og beskrivelser i materialet, og dette kalles åpen koding. Videre skal det foretas en såkalt selektiv koding der forskeren bruker det som ble funnet i den åpne kodingen for å samle trådene i en overordnet forståelse for det som fremstår som mest sentralt i forhold til fenomenet som studeres. Et kjennetegn med GT er at forskningsstrategien som utvikles underveis preges av forskerens spørsmål til undersøkelsen. Den kan derfor sies å bære preg av den enkelte forskers tilnærmingstype, og vil kunne gi rom for endringer som kan oppstå. Notater, eller memos, er også mye brukt innen GT. Forskerens tanker og ideer kommer underveis i prosessen og ses på som sentralt for utviklingen av en forståelse for det som forskes på (Charmaz, 2014; Dalen, 2011). Jeg har latt meg inspirere av kodingsmetodikken, og har gått frem på en lignende måte. Presentasjonen av det analytiske arbeidet blir gjort som konsekvens av det jeg har lært fra GT.

3.2.4 Forforståelse og tolkning

Dalen (2011) poengterer at ved et hvert prosjekt vil forsker ha en forforståelse i form av meninger og oppfatninger knyttet til den spesifikke tematikken. En bevissthet om egen forforståelse kan hjelpe forskeren i arbeidet med datamaterialet. Wormnæs (2005) forklarer forståelse og utvikling av forståelse som en syntese. Ved at forforståelsen av et tema er med på å skape forståelsen i møte med tema, vil ny forståelse tre frem. Når man senere går tilbake til det samme begrep eller tema vil forståelsen utvide seg, da man vet mer enn man visste første gang. Utvidelsen av forståelsen av et gitt tema kan ses i sammenheng med den hermeneutiske sirkel, der forsker stadig utvider sin forståelse ved å vekselvis fokusere på delene og helheten. Ved å gå tilbake til det som allerede er arbeidet med, vil det igjen bli tolket i lys av ny, utvidet kunnskap. I dette prosjektet har jeg forsøkt å stadig se nye sammenhenger og betydninger av deltakernes uttalelser. Hva er det materialet formidler og hvordan kan dette tolkes og forstås? (Wormnæs, 2005). Analysearbeidet fordrer forskers tolkning av materialet, som bygger på deltakernes uttalelser. Denne tolkningen utvikles når forskeren arbeider med datamaterialet, finner interessante uttalelser og systematiserer materialet på en måte som kan presenteres og forstås av andre (Dalen, 2011).

Tolkningsprosessen kan ha fokus på avsenderens perspektiv, med intensjon om å forstå hva det er som ønskes å bli formidlet. En tolkning kan begrunnes ved at den bidrar til et konsistent materiale uten selvmotsigelser (Wormnæs, 2005). Å tolke resultatene av en undersøkelse innebærer å reflektere over dataens meningsinnhold. Hvordan dataene tolkes kan knyttes til forskerens teoretiske forankring, men også til de tendenser og sammenhenger som forskeren vurderer under analysen av dataene. En viktig målsetting er at teksten skal representere en forståelse av de fenomener som forskeren studerer (Thagaard, 2013). Tolkningsarbeidet har vært preget av deltakerens uttalelser, min forståelse av disse og relevant teori for tema. Når det gjelder min forforståelse som forsker i dette prosjektet, er det viktig å poengtere at jeg har hatt en interesse for temaer som omhandler kjønn og kjønnsidentitet. Jeg visste en god del om behandlingstilbudet for personer med kjønnsinkongruens, og jeg var klar over hvilke utfordringer som kunne oppstå knyttet til stemmen. Videre hadde jeg kjennskap til at testosteronbehandling i de fleste tilfeller påvirker stemmen til KtM, og at MtK ikke har samme type endringer. Min forforståelse når det gjelder stemmen i seg selv, handlet om den normale stemmen og ulike stemmevansker. Jeg visste ikke så mye om hvordan man kan jobbe for å feminisere eller maskulinisere en stemme. Jeg visste heller ikke så mye om det følelsesmessige aspektet knyttet til dette for personer som gjennomgår kjønnsbekreftende behandling. Når det gjelder det metodiske aspektet, så har jeg ikke gjennomført intervju tidligere, men fra utdannelsen har jeg fått opplæring i rådgivningsferdigheter i møte med andre.

3.3 Validitet og reliabilitet i kvalitativ forskning

Innen samfunnsvitenskapene blir troverdigheten, styrken og overførbarheten av kunnskap diskutert i sammenheng med reliabilitet, validitet, objektivitet og generaliserbarhet (Kvale & Brinkmann, 2015). Dette er essensielle spørsmål å ha med seg når det arbeides kvalitativt, og vil kunne ha metodisk og moralsk betydning for et prosjekt. Validiteten av et prosjekt er ifølge Thagaard (2013) knyttet til forskningens gyldighet, mens reliabilitet er knyttet til forskningens pålitelighet. Denne gyldigheten kan sies å skille seg fra annen type forskning, som eksempelvis medisinsk forskning der repeterbar gyldighet er et mål. Det er blant annet viktig at forskeren kan gjøre rede for hvordan data utvikles. Med dette menes det å skille mellom informasjon som er skaffet under innsamling av data og egne vurderinger av denne informasjonen. Kvale og Brinkmann (2015) sier at reliabilitet handler om troverdighet på forskningsresultatene. Det er ønskelig med høy reliabilitet for å unngå subjektivitet fra

forsker, men samtidig trenger forskeren frihet til å bruke egen intervjustil, noe improvisasjon og kreativ tenkning. Reliabiliteten i et prosjekt kan bli svekket hvis det eksempelvis oppstår en misforståelse mellom forskeren og deltakerne (Malterud, 2003). Dette står i sammenheng med det mye brukte spørsmålet angående reliabiliteten på kvalitative studier; *kan resultatet reproduseres på et annet tidspunkt av en annen forsker? Vil intervjupersonen endre svarene sine?* Hvis en misforståelse oppstår, vil forskeren kanskje tolke deltakeren på en måte som deltakeren selv ikke kan stå inne for. Og hvis en annen forsker hadde stilt det samme spørsmålet, ville kanskje denne misforståelsen ikke ha oppstått. Dette har vært relevant i prosjektet, da materialet kunne sett annerledes ut hvis det var andre deltakere eller en annen forsker. Interaksjonen mellom forsker og de utvalgte deltakerne vil bære preg av begge to, og det er en mulighet at deltakeren ville svart annerledes hvis det var en annen forsker.

3.3.1 Validitet

Validitet i et prosjekt knyttes til forskningens gyldighet (Thagaard, 2013). Blir det som skal undersøkes i lys av problemstillingen faktisk undersøkt, og er det som presenteres gyldig? Forskeren kan sikre validering av arbeidet ved å blant annet kontrollere egne tolkninger med et kritisk blikk - og klargjøre egne perspektiver. Sikring av validitet innen kvalitativ forskning er en nødvendig del av forskningsarbeidet. Leseren skal ha mulighet til å følge forskerens tema fra starten og frem til presentasjonen av gjennomført forskningsarbeid. Dette er noe som er forsøkt sikret i dette prosjektet (Malterud, 2003). Indre validitet handler om gyldighet knyttet til utvalget. Er resultatet gyldig for utvalget og det fenomenet som er undersøkt? (Maxwell, 1992). Et mål for dette prosjektet har vært å finne ut av hvor viktig stemmen er for deltakernes kjønnsidentitet. Utarbeidelsen av intervjuguide, analyse- og tolkningsarbeidet er sentrale i denne sammenheng, og er noe som er blitt nøye utført for å sikre indre validitet. Det er viktig å stille kritiske spørsmål til egne valg underveis i prosessen (Kvale & Brinkmann, 2015). Videre vil validiteten i dette prosjektet forklares i samsvar med Maxwell (1992) sin inndeling av forståelse og validitet. (1) deskriptiv validitet, (2) tolkningsvaliditet og (3) teoretisk validitet. Videre viser Maxwell også til generaliserings- og evalueringsvaliditet som tas opp i punkt 3.3.3.

Deskriptiv validitet dreier seg om pålitelig gjengivelse av de innsamlede data og handler om en konkret beskrivelse uten tilføyelse av noe utover datamaterialet (Maxwell, 1992). Under utarbeidelsen av intervjuguiden og spørsmål var det viktig med en bevissthet om å forme

åpne spørsmål som i minst mulig grad influeres av forventninger til svar. Ved å unngå ledende spørsmål og påvirkning på deltakernes svar, har jeg forsøkt å sikre en beskrivende og deskriptiv validitet. Transkriberingen av intervjuene ble gjort så tilnærmet lik taleopptaket som mulig, men det ble valgt å transkribere på bokmål for å kunne benytte direktesitat uten å risikere at særegne språklige faktorer kunne bryte med konfidensialitetsprinsippet. Analysen blir presentert tematisk med konkrete sitater fra deltakerne, for videre å vise forskers tolkning i lys av teori. Dette valget er tatt for å sikre en deskriptiv validitet fra starten og gi leseren mulighet til å følge det analytiske arbeidet steg for steg.

Tolkningsvaliditet omhandler forskers evne til korrekt tolkning av deltakernes uttalelser. Målet er å sikre en gyldig fortolkning av data og fremstille dette på en representativ måte (Maxwell, 1992). En kritikk av tolkningsvaliditet kan være hvis deltakeren er ukomfortabel i intervjusituasjonen eller ikke har tiltro til forskeren. Besvarelsene fra deltakerne kan preges av manglende tiltro til forsker, og tolkningen kan derfor sies å være usikker. Under intervjuene forsøkte jeg å danne en god relasjon ved å småprate i starten og ikke legge press på deltakerne. Jeg var opptatt av at deltakerne skulle oppleve meg som oppriktig interessert i dem og deres historie, og jeg var derfor oppmerksom på min egen fremtoning, spørsmålstilling og reaksjoner.

Teoretisk validitet handler om forskerens evne til å konkretisere teori og kunnskap om et fenomen og bruke teoretisk kunnskap i arbeidet (Maxwell, 1992). Det er blitt brukt relevante teorier for å bygge opp under tolkningen av materialet, men hovedfokuset har primært vært på deltakernes uttalelser som er tolket i lys av min forståelse og relevant teori.

3.3.2 Forskers objektivitet og rolle

Objektivitet er et sentralt tema når det gjelder troverdigheten og styrken i kvalitativ forskning. Kvale og Brinkmann (2015) viser til ulike forståelser av dette begrepet. Først vises det til en allmenn forståelse av å være objektiv som kan handle om å være fordomsfri, å være kompetent og å produsere noe på en systematisk måte. Videre omtales objektivitet knyttet til pålitelig kunnskap som er etterprøvd og kontrollert, upåvirket av personlige holdninger og fordommer. En annen forståelse av objektivitet blir forklart som *refleksiv* objektivitet (Kvale & Brinkmann, 2015). Dette innebærer en streben etter å være oppmerksom og sensitiv ovenfor sine fordommer og sin egen subjektivitet. Alle disse ulike forståelsene av objektivitet

har blitt erfart som sentrale for dette prosjektet. Det har vært nødvendig å hele tiden være klar over egne tanker og følelser omkring det som dukker opp underveis, og jeg har strebet etter å holde mine subjektive tanker separert fra det konkrete arbeidet. For å tydeliggjøre egne tanker og følelser er det blitt benyttet en notatbok under alle intervjuene og i det videre arbeidet med transkribering og analysering (Dalen, 2011). Å være objektiv viser også til evnen å avspeile forskningsobjektets natur og la objektet snakke (Kvale & Brinkmann, 2015). I løpet av arbeidet med et forskningsprosjekt, kan forsker bli berørt av deltakerens historier. En fortrolig intervjusituasjon kan også bringe med seg et emosjonelt aspekt, der det blir nødvendig å fokusere på bevisstheten rundt egne følelsesmessige reaksjoner og ikke la det påvirke arbeidet. Det vil likevel kunne være en mulighet for at forsker blir påvirket i tolkningen av materialet, og kan være en mulig kritikk til eget arbeid. Jeg opplevde å bli emosjonelt beveget i flere av møtene med deltakerne. Særlig da det ble fortalt sterke historier om utfordringer og frykt. Både i intervjusituasjonene i prosjektet, men også gjennom det videre arbeidet ble det viktig for meg å holde fast i hva deltakerne faktisk sa og hvordan det kan videreformidles på en objektiv, men samtidig sensitiv måte. Hvis forskeren tar hensyn til disse sentrale betydningene av objektivitet, skriver Kvale og Brinkmann (2015) at det kvalitative intervju i prinsippet kan fungere som en objektiv forskningsmetode.

3.3.3 Generalisering og overførbarhet

Kan kvalitative intervjuundersøkelser ha en generaliseringsverdi? Er det en mulig overførbarhet til andre personer enn deltakerne som danner grunnlaget for datamaterialet? Generaliseringsvaliditet handler om muligheten til å få like svar fra andre personer til andre tidspunkt. Generaliseringsvaliditeten i dette prosjektet kan sies å være lav, da tematikken bygger på deltakernes subjektive opplevelser som vil være forskjellig fra person til person. Overførbarhet handler om at resultatene av en undersøkelse også kan gjelde i andre sammenhenger og for andre personer (Thagaard, 2013). På den ene siden kan det sies at kvalitative intervju har for få deltakere til at resultatene kan generaliseres. Resultatet sier noe om akkurat de utvalgte personene, men ikke noe mer enn det. Dette fører oss tilbake til spørsmålene som er stilt ovenfor angående reliabilitet og validitet. Er forskningen pålitelig og gyldig? Målet med dette prosjektet har ikke vært å si noe generelt om en populasjon, men heller gå i dybden på enkeltpersoners beretninger om egne erfaringer. Om noe kan sies å ha en generaliseringsverdi, kan diskuteres. Det kan hende at enkelte aspekter av resultatene vil kunne gjelde for andre i lignende livssituasjoner. Men siden hvert enkelt liv og opplevelser er

individuelt av natur, vil det på den andre siden heller være relevant å stille spørsmål om resultatene sier noe om *deltakerne* på en pålitelig og gyldig måte.

3.4 Intervju som forskningsmetode

Intervju er en av de mest brukte metodene for innsamling av data i kvalitativ forskning, og er godt egnet for å få frem personers opplevelse og forståelse av seg selv og sine omgivelser. Intervjuene må tolkes i lys av de sosiale og kulturelle rammene som personene befinner seg i (Thagaard, 2013). Forskningsintervjuet kan beskrives som et sted der det konstrueres kunnskap i interaksjon mellom forskeren og forskningsdeltakeren. Intervjuet skal samle inn og åpne for nyanserte beskrivelser av ulike sider ved personens livsverden (Kvale & Brinkmann, 2015). Forskeren etablerer en direkte kontakt med personene som fungerer som deltakere i prosjektet og det kan sies at denne relasjonen er avgjørende for kvaliteten på materialet. Dette blir påvirket av kjemien mellom forsker og deltaker, kvaliteten på spørsmålene og forskers evne til å lytte (Dalen, 2011). Postholm (2010) viser til strukturert intervju, halvstrukturert intervju, ustrukturert intervju og gruppeintervju. Et halvstrukturert eller semistrukturert intervju er en mye brukt intervjuform (Kvale & Brinkmann, 2015). Intervjuet vil ha en litt løsere form der forskeren kan følge med informantens besvarelser og samtidig ha intervjuguiden som en sjekkliste (Dalen, 2011; Kvale & Brinkmann, 2015). Intervjuguiden til dette prosjektet inneholdt en liste med spørsmål knyttet til de ulike temaene med relevans for problemstillingen og forskningsspørsmålene, men utfra samtalen med deltakeren var det ulik rekkefølge de ulike temaene ble besvart.

3.4.1 Intervjuguide

Når intervju benyttes som forskningsmetode vil det være nødvendig å utarbeide en intervjuguide. Formålet med intervjuguiden er å ha et rammeverk for prosjektets fokusområder og skal være til hjelp for å sikre at intervjuene samler inn de data som er relevante for problemstillingen. Alle tema i intervjuguiden skal ha direkte relevans for studiens overordnede problemstilling (Dalen, 2011). Ledende spørsmål skal ikke benyttes i et intervju, da de kan føre til at forskeren bevisst eller ubevisst gir intervjuet en retning som kan lede deltakerne til svarene. Det skal fokuseres på å stille åpne spørsmål som oppmuntrer deltakerne til å fortelle (Thagaard, 2013). Det tar tid å utarbeide en god intervjuguide, og for dette prosjektet ble det arbeidet grundig med forslag til spørsmål. Ordvalg og formuleringer bør være så presise så mulig, men samtidig lettfattelig for den som blir intervjuet. I denne

sammenheng var det viktig å ikke bruke rent logopediske termer, men heller benytte allmennkjente ord og uttrykk for ikke å skape forvirring eller misforståelser. For eksempel spurte jeg ikke om hvilke stemmekvaliteter de assosierte med kjønntypisk oppfattelse av stemmen, men spurte heller om de kunne forklare hva det er med stemmen som passer til deres kjønnsuttrykk. Oppfølgingsspørsmål ble også utarbeidet for å sikre besvarelse på det temaet som spørsmålet tar for seg (Dalen, 2011; Thagaard, 2013).

3.4.2 Prøveintervju

Gjennomførelse av et eller flere prøveintervju er noe som sterkt anbefales når man skal utføre en kvalitativ intervjustudie (Dalen, 2011). Dette er formålstjenlig på flere måter. For det første er det en mulighet til å prøve ut intervjuguiden og spørsmålsformuleringer. Videre vil det også være en god mulighet til å øve seg på selve intervjusituasjonen. Hvordan er det å sitte ovenfor et menneske å spørre spørsmål om personlige temaer som de kanskje ikke snakker med så mange om? Hvordan reagerer den som intervjues og hvordan skal man som intervjuer oppføre og te seg? Et siste viktig moment er muligheten for tilbakemeldinger. Er det misforståelser som kan oppstå knyttet til spørsmålsformuleringene? For at disse tilbakemeldingene skal være mest mulig nyttige for den videre prosessen, bør prøveintervjuet være mest mulig likt hovedintervjuene som skal bringe inn datamaterialet. Derfor er det ønskelig at personen som velges ut til et prøveintervju skal møte flest mulig av kriteriene for utvalget av deltakerne (Dalen, 2011). Jeg foretok et prøveintervju i slutten av januar, med en person som passet flere av kriteriene. Hun fikk på forhånd informasjon om hvorfor jeg ønsket å intervju henne, og hun fikk vite sin rolle i prosjektet. Under intervjuet fikk hun utdelt penn og papir i tilfelle hun fikk tanker underveis som vi kunne prate om etter vi var ferdig. Når jeg fikk prøvd ut spørsmålene jeg hadde laget på forhånd, ble det tydelig for meg at noen av spørsmålene måtte endres litt i ordlyden og et ekstra tema ble lagt til som handlet direkte om deltakeren hadde gjort noe spesifikt for å endre uttrykket på stemmen. Under prøveintervjuet ble det formidlet mye om hvordan hun selv har arbeidet for å endre uttrykket. Dette var veldig nyttig informasjon som var med å bedre kvaliteten på intervjuguiden.

3.4.3 Utvalg av informanter

Et fellestrekk ved kvalitativ forskning er utvalg av deltakere med egenskaper eller kvalifikasjoner som er strategiske i forhold til prosjektets problemstilling og teoretiske perspektiv. Dette kalles for et strategisk utvalg og vil også være med å definere prosjektets

hovedfokus, da deltakernes uttalelser blir basisen for datamaterialet (Thagaard, 2013). For at forskeren skal få kontakt med potensielle deltakere er det viktig å finne en kontaktperson som kan videreformidle informasjon. En formell henvendelse kan bli sendt til en plattform det virker sannsynlig å finne potensielle deltakere (Thagaard, 2013). Flere organisasjoner og sentre kunne fungert som en slik plattform for dette prosjektet, men valget falt på Harry Benjamin Ressurssenter. Dette valget ble videre en faktor for utviklingen av prosjektet. Valget av plattform førte til en automatisk avgrensning innen kjønns mangfoldet da medlemmene har, søker, eller har hatt diagnosen Transseksualisme. Daglig leder sendte ut infoskriv til medlemmene om prosjektet, og ved bruk av en slik metode skal personer som ønsker å delta respondere til kontaktpersonen eller direkte til forskeren. Det påpekes også at kvalitative studier ofte omhandler personlige temaer som kan gjøre det problematisk å få tak i nok personer som er villige til å stille som deltakere (Thagaard, 2013). Det kan tenkes at dette var en faktor for antall responser som kom inn. Ved første utsendelse av informasjonsskrivet kom det 4 responser. Etter en påminnelsemail som kontaktpersonen sendte ut etter 10 dager kom det 4 responser til. Det ble benyttet en såkalt kvoteutvelging der informanter velges ut fra bestemte kategorier som man ønsker skal være representert i utvalget. Dette kan eksempelvis være alder og kjønn (Thagaard, 2013). Valget ble to kvinner og to menn. En av årsakene til dette valget var for å kunne ha en mulighet til å se på likheter og forskjeller mellom to lignende kjønnsidentiteter, men også innad mellom de to. I kvalitative studier der det benyttes strategisk utvalg og kvoteutvelging, ligger det i betegnelsen at dette utvalget ikke er representative for en populasjon. Selve logikken bak *tilfeldige utvalg* bygger jo på at utvalget kan betraktes som representative for en populasjon i følge Gall et al. (2007). Jeg ønsket å heller gå i dybden enn i bredden, uten å skulle trekke slutninger om et fenomen innen en spesifikk populasjon.

3.4.4 Utførelse av intervjuene

Intervjusituasjonen fordrer etablering av en direkte kontakt med deltakerne. Den relasjonen som forskeren etablerer er avgjørende for kvaliteten på materialet, og det er derfor viktig å være bevisst på sin rolle og hva som ønskes å oppnås. Under et intervju er det viktig å opprettholde en profesjonell rolle balansert med innlevelse og interesse for personen som intervjues (Dalen, 2011). Ivaretagelse av deltakernes integritet fordrer en respekt for individet og det som blir fortalt i intervjusituasjonen. Forskerens rolle vil da ikke bare være å få innhentet datamaterialet, men også evne å møte personen på en god måte. Et viktig element i

intervjusituasjonen er evnen til å lytte og til å vente når det oppstår pauser. Slike pauser kan være vanskelig å håndtere da man ikke vet om pausene kommer fordi deltakeren er ukomfortabel og ikke ønsker å svare, eller bare trenger betenkningstid (Dalen, 2011). Intervjuene fant sted februar 2016, og alle ble foretatt i Oslo og omegn. Intervjuene ble gjennomført etter avtale med den enkelte ettersom hva som passet best og de var mest komfortable med. Lengden på intervjuene varierte fra 40 min til 1 time og 20 min, og det kan tenkes at det lengste intervjuet kunne blitt kortet ned. Likevel ønsket jeg ikke å stoppe opp når jeg så en mulighet for spennende datamateriell. I et forskningsintervju sies det at kunnskapen som produseres i situasjonen oppstår gjennom den sosiale relasjonen mellom forsker og deltaker (Kvale & Brinkmann, 2015). Under intervjuene var jeg bevisst min rolle som intervjuer. Likevel var det vanskelig å holde en helt tilbakeholden rolle, da jeg som person lett blir engasjert og ivrig i interessante samtaler. Dette er noe jeg tar selvkritikk på som forsker, men jeg mener like fullt at jeg verken var argumenterende eller moraliserende i noe av det jeg sa, og det kan derfor sies å ikke ha gått utover kvaliteten på datamaterialet.

3.5 Bearbeiding og analyseprosessen

Da alle intervjuene var gjennomført startet arbeidet med transkriberingen. Når man transkriberer et intervju kan det ses på som en rekonstruksjon av kommunikasjon fra muntlig tale til skriftform, der forsker må ta avgjørelsen om hvor nært opp til det muntlige man ønsker å være (Kvale & Brinkmann, 2015). Jeg valgte å transkribere alle intervjuene på bokmål, for å unngå at eventuelle dialekter eller andre språklige kjennetegn kunne øke sannsynligheten for at noen skulle klare å gjenkjenne deltakerne hvis jeg valgte å bruke direktesitat. Videre ble også noen nonverbale uttrykk transkribert, som opplevdes sentrale for det som ble formidlet. Eksempelvis når deltakeren hadde en lang pause og unngikk øyekontakt mens det ble uttalt ”Hm.....”. I tillegg ble nonverbal kommunikasjon som kom frem under intervjuet notert i en egen notatbok. Dersom deltakeren oppga navn på seg selv eller andre i løpet av intervjuet, ble disse byttet ut med pseudonymer under transkriberingen, for å sikre anonymitet hvis det skulle skje noe med transkriberingsnotatene. Transkriberingen blir det ferdige datamaterialet som skal analyseres. For å opparbeide en forståelse av det fenomenet som studeres er datamaterialet helt essensielt og ved å finne frem til fellestrekk ved de erfaringene som informantene forteller om, vil dette være et grunnlag for å utvikle en forståelse (Thagaard, 2013). Jeg startet transkriberingen av hvert intervju samme dag som intervjuet ble gjennomført. Dette gjorde jeg for å ikke glemme detaljer som kunne være

relevante for analysen. I tillegg noterte jeg også egne tanker omkring intervjuet så fort jeg fikk mulighet til det, for å ikke glemme noe som kunne være relevant (Dalen, 2011).

3.5.1 Induktiv og deduktiv tilnærming

I kvalitative studier preges ofte den analytiske prosessen av en vekselvis oppmerksomhet mellom å utforske meningsinnholdet i empirien og å innarbeide teoretiske begrep (Thagaard, 2013). Tilnærmingen preges både av en induktiv og deduktiv prosess. Den induktive tilnærmingen baserer seg på datamaterialet og videre utvikling av begreper eller teori. Det utvikles en forståelse av temaene som blir utforsket med basis i empirien. Begrepene som deltakerne selv bruker vil være nyttige for å utvikle en forståelse for meningsinnholdet (Thagaard, 2013). GT kan karakteriseres som induktivt, ved at empiriens innhold avgjør hvilke spørsmål som er relevante å stille videre i arbeidet (Kvale & Brinkmann, 2015). Ved en induktiv tilnærming vil koding av data foregå ved å identifisere mønstre i materialet og danne forklaringer på disse mønstrene (Kvale & Brinkmann, 2015). På den andre siden vil en deduktiv tilnærming være å bruke begreper fra annen teori og knytte til datamaterialet. Da vil det bli laget forbindelser mellom fenomener i prosjektet med tilsvarende fenomener i andre studier (Thagaard, 2013). Kvalitativ forskning kan bruke enkelttilfeller i materialet og teste opp mot generelle teorier (Kvale & Brinkmann, 2015). Denne oppgaven preges av en induktiv tilnærming, der hovedvekten tillegges deltakernes uttalelser i form av konkrete sitater angående de utvalgte tema. Likevel vil deduksjon være tilstede i arbeidet, da en slik kombinasjon kan styrke arbeidet ved å ha flere innfallsvinkler.

3.5.2 Analytisk tilnærming

Analysens formål er å stille spørsmål til datamaterialet med utgangspunkt i problemstillingen. Hvilke svar man finner i materialet er avhengig av hvilke spørsmål som stilles (Malterud, 2003). Hvordan analysen blir, avhenger av vektleggingen i arbeidet. Det kan fokuseres på temaer i datamaterialet eller på hver deltakers uttalelser. Denne oppgaven vil hovedsakelig ta utgangspunkt i en temasentrert analytisk tilnærming, der oppmerksomheten i analysen rettes mot de ulike temaer som kommer frem i datamaterialet. Dette innebærer at de ulike temaer skal være berørt av alle deltakerne, for å kunne samle sammen informasjonen og analysere dette på en hensiktsmessig måte (Thagaard, 2013). Presentasjonen i analysen og drøftingen vil altså hovedsakelig bære preg av en temasentrert tilnærming, men det vil være innslag av personsentrert tilnærming i hvordan resultatene presenteres. Deltakerne vil bli presentert

innledningsvis, og de vil også bli sitert hver for seg. Analyseprosessen starter allerede i intervjusituasjonen, da forskeren møter informantene og starter å observere, fortolke og analysere (Dalen, 2011). Ved bruk av en temasentrert analytisk tilnærming vil forsker sammenligne informasjon fra deltakerne om hvert tema (Thagaard, 2013). I dette prosjektet ønsket jeg å benytte meg av en slik tilnærming til analysen og var derfor nøye på at alle deltakerne skulle svare på de samme temaene. Valg av tilnærming får også konsekvenser for strukturen i fremstillingen. Slik det blir fremstilt i denne oppgaven, presenteres hvert tema punktvis. En mulig kritikk til dette valget er at analysen og drøftingen bærer preg av en skjematisk fremstilling. Dette kan stå i kontrast til hvordan enkelte kvalitative oppgaver legger frem sine resultater, men jeg har tatt et bevisst valg angående fremstillingen. Formålet er at leseren skal få mulighet til å følge de ulike temaene på samme måte som analysearbeidet har foregått. Betegnelsen *tykke beskrivelser* er noe som går igjen i teoribøker om kvalitative tekster. Dette er en uttalelse fra deltaker som inkluderer forskerens tolkning. Slike beskrivelser blir benyttet i analysen av denne oppgaven, da min tolkning av deltakerens uttalelser blir presentert (Dalen, 2011; Kvale & Brinkmann, 2015; Thagaard, 2013).

3.5.3 Koding

Kvalitative analyser starter med det første intervjuet og fortsetter gjennom hele prosessen (Postholm, 2010). Det er likevel et skille mellom analysen som foregår generelt gjennom prosjektet og selve analysen av datamaterialet. For å systematisere det materialet som ligger til grunn for prosjektet kan det benyttes koding, altså sette navn på og kategorisere ulike fenomener som finnes i materialet (Dalen, 2011; Postholm, 2010). Jeg transkriberte intervjuene i dataprogrammet Nvivo. Her startet kodingen av materialet. Intervjuguiden bestod av temaer som jeg opplevde som sentrale for å besvare oppgavens problemstilling. Spørsmålene som ble stilt til deltakerne omhandlet den tematikken prosjektet ønsket å få informasjon om og datamaterialet ble derfor sentrert rundt disse temaene. Selv om hovedvekten av spørsmålene var rettet mot den ønskede tematikken, kom det også opp ulike temaer hos den enkelte som opplevdes relevant for dem. Da jeg begynte å analysere datamaterialet, startet jeg med å kode materiale i koder som stod ganske nært de opprinnelige temaene. Men etter hvert som jeg analyserte ble andre sammenhenger fremtredende og flere av kodene kunne slås sammen da de inneholdt overlappende tematiske utsagn fra deltakerne. Denne prosessen var tidkrevende og til tider utfordrende, da det måtte balanseres mellom å tydeliggjøre de ulike utsagn og samtidig komprimere antall koder. Det gikk fra å være 10

ulike koder til å ende opp som to hovedkoder. Disse hovedkodene ble '*Opplevelse av egen stemme*' og '*Identitet og kjønnsidentitet*'. Grunnen til at jeg endte opp med disse to, er at de går konkret på hva problemstillingen fokuserer på, nemlig stemmens signifikans for kjønnsidentitet hos personer med kjønnsinkongruens og favner store deler av datamaterialet. Under hver av hovedkodene ble materialet delt inn i underkoder, for å skape en mer systematisk fremstilling. Tematiseringen ble som følger;

Opplevelse av egen stemme

1. Beskrivelse av egen stemme.
2. Følelser knyttet til egen stemme.
3. Endret uttrykk på stemmen?
4. Reaksjoner fra andre.

Identitet og kjønnsidentitet

1. Tanker om egen kjønnsidentitet.
2. Observasjon av andre.
3. Utseende og stemme.

Analysen vil deles opp ut fra disse kodene. Hver kode vil bli et eget punkt som presenteres på en tredelt måte. (1) Først beskrivende, hva deltakerne selv sier, så (2) fortolkende, hvordan jeg tolker det de sier og til sist (3) i lys av teori. Dette kan beskrives som en induktiv tilnærming, da utgangspunktet for analysen ligger i deltakerens beskrivelser (Thagaard, 2013). Induksjon er også noe som er karakteristisk ved GT, og mitt valg angående koding er inspirert av nettopp denne metodikken (Charmaz, 2014; Dalen, 2011). Deltakernes stemmer skal komme frem i beskrivelsen av de forskjellige punktene. Likevel vil det variere om alle fire blir sitert på hvert punkt, da oppgavens omfang begrenser dette. Det varierer også hva de ulike deltakerne prater mest om i sine respektive intervju, og dette kan jo også være et interessant funn. Det kan være en indikasjon på hvilket tema som er viktigst for dem rent personlig. Dette vil tas med i de fortolkende punktene under hver kode.

Det kan settes spørsmålstegn til hvorfor den ene hovedkoden omhandler *Identitet og Kjønnsidentitet*, som i utgangspunktet ikke har en umiddelbar relevans for det logopediske fagområde. Grunnen til at det er en egen hovedkode, kan forklares utfra to viktige moment. For det første bygger problemstillingen og forskningsspørsmålene på stemmen i sammenheng

med kjønnsidentitet. Formålet er å finne ut av hvor viktig stemmen er for deltakernes opplevelse av egen kjønnsidentitet. For det andre var deler av datamaterialet knyttet direkte til identitet og kjønnsidentitet. Jeg kunne ha valgt å la dette materiale plasseres under den såkalte ”stemme-koden”, for å sikre den logopediske forankringen i analysen og drøftingen. Likevel vil jeg hevde at det er mest hensiktsmessig for den tematiske fremstillingen å dele materialet opp i to hovedkoder. Det blir mer oversiktlig og det favner også datamaterialet på en god måte. Både ”Opplevelse av egen stemme” og ”Identitet og Kjønnsidentitet”, vil inneholde elementer som er sentrale for begge kodene. Dette kan sies å vise til kompleksiteten i tematikken og hvor sammenflettet temaene er for deltakerne.

3.5.4 Bruk av sitater

Det er mange måter å arbeide med sitater på, men jeg har valgt å benytte meg av en tematisk metode. Dette henger sammen med den temasentrerte analysen, der ulike temaer presenteres etter hverandre. Sitatene vil bli brukt under hvert punkt som heter *”Hva sier deltakerne?”*. Direktesitat fra transkripsjonen har jeg valgt å presentere ved bruk av innrykk og mindre bokstavstørrelse (Dalen, 2011). Det vil også tydeliggjøres hvilke deltaker som har sagt hva med bruk av deres pseudonym. Hvis det er valgt ut et sitat, men tatt vekk for eksempel forskers kommentar vil dette markeres med (...), for å vise at det er noe annet som har kommet i mellom som ikke er en del av deltakers uttalelse. Hvis det finnes flere sitater som forteller om det samme, velges det som tydeligst sier noe om tema (Malterud, 2003). Ved sitatene vil det tilføyes en kort beskrivelse av konteksten til deltakers spesifikke uttalelse som videre blir utfyllt med direktesitat. Dette gjøres for å korte ned selve sitatet i størrelse, men likevel få frem konteksten til sitatet. Selv om beskrivelsen er skrevet så konkret og tett opp mot deltakernes uttale så mulig, vil det være en risiko for at forskers tolkning preger presentasjonen. På tross av dette velger jeg å gjøre det på en slik måte, men er klar over muligheten for påvirkning av egen forståelse.

3.6 Etiske betraktninger

Når et prosjekt skal utforske og undersøke deler av enkeltpersoners privatliv er dette noe som skal fortolkes og presenteres i en oppgave som blir tilgjengelig for andre. Det vil være svært viktig å klargjøre anonymitet og andre etiske betraktninger ovenfor informantene. Thagaard (2013) påpeker at etiske spørsmål ikke bare dreier seg om selve intervjusituasjonen, men er noe som må tas hensyn til gjennom hele prosessen. Det er flere områder som tradisjonelt

diskuteres når det gjelder etiske retningslinjer for forskere. Dette er blant annet informert samtykke, fortrolighet og konsekvenser for deltakerne. I noen tilfeller vil tilgang på mye informasjon tidlig i prosessen kunne påvirke selve intervjuet, så det er viktig å ta hensyn til prosjektets formål samtidig som det tas hensyn til deltakernes involvering/ kjennskap (Kvale & Brinkmann, 2015). Relasjonen mellom forskeren og den som intervjues preges av et asymmetrisk forhold. Det vil være viktig å anerkjenne dette asymmetriske forholdet og være bevisst på hvordan man som intervjuer forholdet seg til denne asymmetrien (Dalen, 2011; Kvale & Brinkmann, 2015). For prosjekter som inneholder personopplysninger er det spesielle etiske forhåndsregler som må bli gjort. Personopplysninger vil si opplysninger som gjør at andre personer kan gjenkjenne deltakerne i prosjektet (Kvale & Brinkmann, 2015). Det er meldeplikt for prosjekter som inneholder personopplysninger som behandles med elektroniske hjelpemidler, etter person-opplysningsloven ble innført i 2001 (NESH, 2006). Jeg fikk respons fra NSD 01.02.16 med godkjenning av prosjektet. Kvitteringen ligger med som vedlegg til oppgaven.

3.7 Anonymisering og konfidensialitet

Når det gjelder anonymisering og konfidensialitet, er det forskerens ansvar å hindre at informasjon som fremstilles i det ferdige prosjektet kan skade informantene på noen som helst måte. Det vil derfor være viktig å behandle alle personopplysninger med varsomhet (Dalen, 2011; Thagaard, 2013). I selve oppgaven vil ikke deltakerne kunne bli gjenkjent. Det eneste som kommer frem av informasjon om informantene er alder, kjønn og hvilken landsdel de kommer fra. Prinsippet om konfidensialitet innebærer at forskeren må anonymisere deltakerne i prosjektet når resultatene av undersøkelsen presenteres. Dette gjøres blant annet ved å bruke pseudonymer eller kodenummer når intervjuene blir transkribert (NESH, 2006, s. 8). Både i transkriberingen og i selve oppgaven blir informantene referert til pseudonymer. Når informantene har sagt sitt eget navn under intervjuet, er dette blitt transkribert med pseudonymet som er blitt valgt til den enkelte. Noe av informasjonen som kom frem i intervjuene kan bli sett på som høyst relevant for prosjektet, men grunnet konfidensialitetsprinsippet kan det ikke utbroderes (Kvale & Brinkmann, 2015; Thagaard, 2013). Det kan derfor være et dilemma for forskeren å få frem informasjonen uten å skulle bryte anonymiteten til deltakeren. Ved flere av intervjuene opplevde jeg slike dilemmaer. Hos den ene deltakeren var familiesituasjonen en sentral del av hans liv, og har vært en stor påvirkningsfaktor for prosessen med kjønnsbekreftende

behandling. Jeg måtte likevel være restriktiv i hva som ble tatt med i datamaterialet, og jeg har derfor ikke hatt mulighet til å presentere alt som ble sett på som relevant. Hos en annen deltaker var det annen informasjon som kunne vært interessant å ta med i analysen, men som ville gjøre at deltakeren stod i fare for å bli gjenkjent. Derfor har jeg tatt valg som heller har bevart anonymiteten til deltakerne, selv om det kunne vært interessant datamateriale.

4 Analyse og drøfting

I dette kapittelet vil de ulike deltakerne bli presentert for å gi et lite innblikk i hvem deltakerne er. Videre presenteres analysen og drøftingen i form av kodene som ble gjort rede for avslutningsvis i kapittel tre. Hver kode vil presentere sitat, tolkning og relevant teori. Derneft blir det presentert oppsummerende refleksjoner.

4.1 Presentasjon av forskningsdeltakerne

'Ingrid' er pseudonymet til den første deltakeren. Hun er 52 år gammel, opprinnelig fra en annen del av landet, men bor nå på Østlandet. Hun startet kjønnsbekreftende behandling i 1987. Ingrid arbeider et sted der hun prater mye i jobben sin. Jeg opplever at hun har jobbet hardt for å komme dit hun er i dag, både i arbeidslivet og privat.

'Siri' er pseudonymet til den andre deltakeren. Hun er 35 år, opprinnelig fra en annen del av landet, men bor nå på Østlandet. Hun startet med kjønnsbekreftende behandling i 2010. Siri har et arbeid der hun prater mye med andre, hovedsakelig på telefon. Når vi møttes så opplevde jeg en hyggelig og smilende person, samtidig som hun virket litt nervøs.

'Henrik' er pseudonymet til den tredje deltakeren. Han er 41 år, gift og har et barn. Han er fra Østlandet, og bor på Østlandet. Han startet kjønnsbekreftende behandling i 1995. Henrik har en jobb der han ofte møter nye mennesker og prater mye. Førsteintrykket mitt av Henrik var en vennlig og samfunnsengasjert person som var lett å prate med.

'Christoffer' er pseudonymet til den fjerde deltakeren. Han er 41 år, opprinnelig fra et annet europeisk land, men bor nå på Østlandet. Han starter med hormoner i mai 2010. Han har en familie- og livssituasjon som har vært utfordrende, og det preget tidsperioden han gikk gjennom kjønnsbekreftende behandling.

4.2 Presentasjon av analyse og drøfting

Videre vil *Opplevelse av egen stemme* og *Identitet og Kjønnsideitet* bli presentert. Grunnet oppgavens faggrunnlag innen logopedien, vil hovedvekten i analysen og drøftingen ligge på *Opplevelse av egen stemme*. Likevel vil *Identitet og Kjønnsideitet* presenteres på samme tematiske måte.

4.3 Opplevelse av egen stemme

Det er fire temaer som er plassert under den første hovedkoden;

- Beskrivelse av egen stemme
- Følelser knyttet til egen stemme
- Endret uttrykk på stemmen?
- Reaksjoner fra andre

4.3.1 Beskrivelse av egen stemme

Når det kom til spørsmål som handlet direkte om deltakernes stemme, ble de spurt om de kunne prøve å beskrive stemmen sin. Ved å stille et slikt spørsmål ønsket jeg å få en konkret beskrivelse der de måtte sette ord på hvordan de selv oppfatter stemmen. Mitt formål var å starte med en konkretisering av egen oppfattelse, uten å ta med det følelsesmessige aspektet.

Hva sier deltakerne?

Siri synes ikke det var så lett å skulle beskrive sin egen stemme, og ble litt overrasket over at hun opplevde det vanskelig. Etter litt betenkningstid sier hun;

...Men for å beskrive det med stemmen, så vil jeg kanskje si det at jeg har en grov, men feminin stemme. Ja. Jeg vet ikke hva jeg skal si.

Når Ingrid får spørsmål om å beskrive stemmen sin, så svarer hun ganske utfyllende. Hun sier blant annet at stemmen er gjennomsnittlig og nøytral til å være kvinne. Videre sier hun at;

Jeg har nok et dypere resonansfelt enn noe andre kvinner. (..) Jeg har en stemme og et stemmeleie som faller veldig naturlig for meg. Jeg føler ikke at jeg må gjøre meg til eller.. Endre på pitch eller gå opp en høyere tone eller noe som helst sånn. Jeg har en stemme som jeg ikke bruker tid på for å si det sånn.

Christoffer svarer kort og konsist på spørsmålet. Han beskriver stemmen han har nå i kontrast til den lyse stemmen han hadde før han startet prosessen;

Jeg hører det ganske mørkt. Men jeg hører sikkert det litt annerledes enn de andre hører det, men. For meg høres det veldig greit ut. Også fikk jeg tilbakemeldinger fra andre også at det høres ganske greit ut. Så da stoler jeg på det, at det er ganske greit.

Henrik sier stemmen ikke er alt for mørk, men ikke så veldig lys heller, på et slags mellomnivå. Han sier at den ble hesere da han startet med testosteron, og at folk lurte på om han var blitt forkjøla. Videre snakker han om måten han bruker stemmen på;

Det er noe med måten jeg bruker stemmen, tenker jeg. At den kommer i sånn der, fra lyst til mørkt, det er vanskelig å forklare, men det noe jeg forbinder med noe feminint.

Hvordan tolker jeg det deltakerne sier?

Deltakerne har ulike reaksjoner på spørsmålet om å beskrive egen stemme. For Siri var det vanskelig å sette ord på hvordan stemmen hennes er, og bruker tid på å svare. Ingrid på den andre siden kommer med en relativt detaljert beskrivelse. Christoffer viser til respons fra andre om at stemmen høres bra ut og Henrik beskriver utviklingen av stemmen knyttet til testosteronbehandlingen. Når deltakerne blir spurt om å beskrive sin egen stemme, bruker de ord som grov, mørk, lys, mellomnivå og nøytral. Begge mennene bruker ordene mørk og lys for å beskrive stemmen før og etter hormonbehandlingen. Svarene er relativt korte og konsise, og det er tydelig at de begge to er fornøyd med stemmen slik den er i dag. Henrik supplerer beskrivelsen med å si at det er noe med måten han avslutter setninger på som han opplever som litt feminint. Dette tar han opp flere ganger mens vi prater, og jeg tolker dette som noe sentralt i hans tanker om egen stemme. Likevel sier han at det ikke plager han nevneverdig, og at han i så fall hadde gjort noe med det. De to kvinnene har et noe annet vokabular når de prater om stemmen sin. De prater om en nøytral stemme, en grov- men feminin stemme. Siri var ordknapp i selve beskrivelsen av stemmen, men videre prater hun mye om forholdet hun har til egen stemme. Det kan tyde på at hun er bevisst følelsene hun har knyttet til stemmen, men kanskje ikke like bevisst på hvordan stemmen faktisk er i sitt uttrykk. Dette kommer jeg nærmere innpå senere i analysen. Ingrid oppleves som mer beskrivende og forklarende i måten hun prater på. Dette kan kanskje antyde at hun har brukt mer tid til å reflektere over egen stemme. Ingrid bruker også begreper som *dypere resonansfelt*, *endre på pitch* og *høyere tone*. Jeg oppfatter dette som at hun har kjennskap til logopedisk terminologi, noe som også kommer frem senere i intervjuet. Slik jeg forstår det vil Ingrid sin uttalelse kunne antyde at hun har en oppfattelse av at pitchen i stemmen er slik en gjennomsnittlig kvinnelig stemme er. I tillegg til å vise kjennskap til logopedi, opplever jeg at hun har en god refleksjonsevne. Hun bruker god tid når hun beskriver stemmen sin og jeg opplever henne som trygg både når det gjelder til sin egen stemme, men også det å skulle prate om seg selv på en slik måte.

I lys av teori

Flere av deltakerne beskriver stemmen som lys eller mørk. Dette kan vise til den teoretiske betegnelsen *pitch*. Forskning indikerer at en høyere pitch i seg selv ikke er nok til å skape en

endring i hvordan en stemme blir oppfattet knyttet til kjønn (Gelfer Pausewang & Mordaunt, 2012), men likevel er pitch noe som ofte forbindes med hvordan en stemme blir oppfattet, og er noe de fleste deltakerne viser til. Det er flere stemmekvaliteter som er relevante for hvordan vi tolker en stemme. Henrik sier at stemmen er mørk, men at det likevel er noe med måten han prater på som kan oppleves feminint. Dette kan forstås i lys av Adler et al. (2012) som forklarer at personen kan ha fått en akseptabel grunntonefrekvens, men at det fremdeles benyttes en hoderesonans som kan oppleves 'feminint' eller 'kvinnelig'. Den såkalte feminine klangen som Henrik beskriver, kan vise til stemmens resonans. Både Christoffer og Henrik sier at stemmen deres har blitt markant mørkere etter de startet på hormoner. Denne beskrivelsen stemmer overens med de fysiske endringene som skjer i larynx og teori som omhandler konsekvenser av testosteronbehandling (Adler et al., 2012). Muskelmassen i stemmebåndene øker, som fører til at de vibrerer saktere i luftstrømmen fra lungene. Når de vibrerer langsommere blir også grunntonen i stemmen dypere (Adler et al., 2012; Södersten, 2008). Testosteronbehandlingen som er grunnen til disse endringene, vil foregå over tid. Derfor vil det også være et tidsrom der stemmen gradvis endres og til slutt stabiliserer seg. Når Henrik sier at han fikk kommentarer på at stemmen var hes, er dette en konsekvens av denne stabiliseringsprosessen. Flere beskriver denne prosessen som sin andre pubertet og som et stemmeskiftet. Denne beskrivelsen passer godt for de fysiologiske endringene som skjer med kroppen og stemmen da den tilføres testosteron, men det skal påpekes at de laryngale endringene som skjer hos biologisk fødte gutter er mer omfattende enn endringene som kommer som følge av testosteronbehandling. Hos biologisk fødte gutter vil stemmebåndene både strekke seg og øke i muskelmasse, strupen og ansatsrøret vokser og det karakteristiske adamseple blir synlig (Södersten, 2008). Hos kvinner som starter på østrogenbehandling, skjer det ingen endring rent fysiologisk i det laryngale området som vil påvirke stemmens klang og karakter (Söderpalm, 2008). Dette gjør at kvinner kan oppleve et behov for å endre stemmens uttrykk, hvis de opplever at stemmen ikke passer til resten av kjønnsuttrykket sitt. Dette gjelder begge de kvinnelige deltakerne. Det er flere måter å arbeide med feminisering av en stemme. Både Ingrid og Siri har vært i kontakt med logoped, og lært noe knyttet til endring av stemmen.

4.3.2 Følelser knyttet til egen stemme

Flere spørsmål ledet inn på det følelsesmessige aspektet knyttet til stemmen. Det gjaldt både positive og negative følelser knyttet til stemmen før og etter prosessen. Følelsene var også

knyttet til andres oppfatninger og reaksjoner på stemmen, og var et tema som deltakerne hadde mange tanker om.

Hva sier deltakerne?

Siri forteller at stemmen har vært en utfordring for henne før, under og etter prosessen. Hun fortalte om hvordan hun har opplevd denne utfordringen, både følelsesmessig og rent konkret gjennom små fortellinger fra hverdagen;

Jeg mistrives veldig med at den er mørkere enn det jenter generelt har, det misliker jeg jo. Den er jo litt sånn skrapete. (...) Jeg pratet ikke i det offentlige rom, det var veldig tungt.. Men det er det fremdeles. Jeg merker at det ligger, hva er det de sier. Dårlige vaner er vanskelig å legge fra seg. Men altså, jeg har det vel enda sånn i blant. At jeg kvier meg for å snakke for eksempel på trikken, eller.. Men det har blitt bedre. Det er bare å jobbe med seg selv på det. For det har jo kun med selvilliten å gjøre. For ja, det har jeg faktisk og merka, at jo mer selvsikker man virker når man prater, jo mer overbevisende er man.

F: (...) Hva hvis du skal si noe om hva som er viktigst for din selvfølelse som kvinne?

*D: Det er stemmen. Ja, det er stemmen. Og den er og blir min nemesis.*¹

Ingrid gir uttrykk for at hun har opplevd utfordringer knyttet til stemmen sin, men påpeker flere ganger at hun hele tiden har prøvd å finne ut av hva som passer for henne og hennes identitet. Hun forteller om erfaringer fra perioden rett før og rett etter hun startet prosessen;

Det er klart at i starten, når jeg kom til Oslo, så hørtes jeg sikkert... veldig rar ut i stemmen. Og da var det noen som sa, kelner, gi han mannen, selv om, uansett hvor pyntet jeg var ikke sant, gi han der mannen regningen på bord fire liksom. Men så fant jeg ut at det kan jeg jo ikke fortsette med. Så da har jeg jo øvd og funnet ut av, ok, her er referanseområde mitt. Og noen måneder seinere så fikk kelneren beskjed om at hun dama på bord fire skal ha regningen.

Henrik forteller at det er masse følelser knyttet til prosessen og endringene som skjer. Han forteller at han lever godt med den stemmen han har nå selv om den gjerne kunne vært litt mørkere. Videre sier han;

Ja, for jeg tenker at hvis man er blitt vant til å ikke bli sett sånn du er, du synes på alle de feil måtene. Og det er liksom ikke deg som er der, så tror jeg også man, når man da begynner å bli sett på sånn man har opplevd seg selv i mange år, men som på en måte ikke har vært synlig på grunn av stemmen og utseende, så er jo det veldig deilig. Det er jo det. Men likevel så går man, man tror ikke helt på det. Fordi man er veldig selvkritisk, både på stemme og kropp og ja. Snakke, hvordan snakker jeg nå. Hvordan sitter jeg nå, har jeg et kroppsspråk, ikke sant,

¹ F er forkortelse brukt i transkriberingen som står for forskers spørsmål, og D er deltakers svar.

det er sånn som at jeg snakker om stemmen min som jeg føler kanskje går litt sånn på den feminine siden, altså det sitter jo fortsatt igjen. Og det er jo lenge siden jeg ble ferdig med prosessen! Men fortsatt henger det igjen, ikke sant. (...) Den selvgranskningen på stemmen og alt annet, det blir mindre, selv om det forsvinner jo ikke helt. For når du har en erfaring med at stemmen har gjort at du har blitt avslørt, så kommer man aldri helt vekk fra det. Men årene går jo, også opparbeider man seg mer trygghet.

Christoffer forteller at han ikke tenkte så mye på stemmen før han startet prosessen, men når endringene begynte å skje som konsekvens av testosteronbehandling, ble han veldig glad.

Han sier at han i dag er veldig fornøyd med stemmen sin;

Jeg begynte å synge fordi jeg begynte å like stemmen min så godt. Jeg kunne faktisk tenke meg å gå i kor for å lære å synge! Den er blitt mørk og jeg er veldig fornøyd.

Hvordan tolker jeg det deltakerne sier?

Når det gjelder det følelsesmessige aspektet knyttet til egen stemme, opplevde jeg stor variasjon i hvor mye og hvilke følelser deltakerne uttrykte når de pratet om tema. Noen uttrykte sterke følelser, mens andre virket mer distansert rent følelsesmessig. Alle fire deltakere formidlet at de er mer fornøyd med stemmen slik den er nå, enn hvordan den var før de startet prosessen. Det virket på meg som at det var en stor lettelse når stemmen endelig passet sammen med den kjønnsidentiteten de har. Christoffer fortalte med et stort smil om stemmen som gradvis ble mørkere. Han ble ivrig når han beskrev gleden over å bruke stemmen, og fortalte at han nesten alltid synger når han kjører bil. Entusiasmen og gleden hans var smittende, spesielt da han sa at han kunne tenke seg å begynne å synge i kor for å lære seg noter og sangteknikker. Jeg oppfattet dette som at hans trygghet i egen stemme er blitt så stor at han gjerne ønsker å vise den frem, bli en del av et fellesskap og at han har stolthet knyttet til stemmen. Den samme gleden opplevde jeg når Ingrid fortalte om endringene i sin stemme. Om hvordan hun bestemte seg for at hun måtte jobbe for å få stemmen slik hun ønsket og at den skulle passe til henne. Når hun fortalte om hvordan hun først ble referert til som en mann, for så å arbeide med stemmen og oppleve å heller bli referert til som kvinne, virket hun på meg som stolt og trygg over stemmen slik den er i dag. Ingrid pratet flere ganger om helheten som kvinne og at stemmen er en viktig komponent for at denne helheten skal fremstå på en troverdig og god måte. Jeg opplevde henne også som relativt distansert til de utfordrende følelsene knyttet til hendelsene hun fortalte om tilbake i tid. Med mye arbeid og innsats tolker jeg det som at hun har kommet til et punkt der hun er fortrolig med både stemme og utseende - at helheten er på plass. Henrik forteller også at han

er fornøyd med stemmen slik den er i dag, selv om det er noe ved den som han ikke alltid liker. Det er likevel ikke noe som har plaget han i så stor grad at han har oppsøkt hjelp. På samme måte som Christoffer, forteller Henrik også med glede om endringene som skjedde i stemmen etter han startet testosteronbehandling og han blir også ivrig når vi snakker om dette. Selv om Henrik forteller om egne opplevelser så bruker han ikke jeg-budskap på samme måte som de andre. Jeg lurer på om dette er en måte å distansere seg på rent personlig. Han sa gjentatte ganger; *"for når du"*, *"hvis man er"*, *"så tror jeg man..."*. Dette gjør at jeg opplever hans uttalelser som mer generelle, og heller omhandler personer som er i samme livssituasjon som en gruppe mennesker. Likevel forteller han om usikkerhet knyttet til egen stemme som fortsatt henger igjen selv om det er lenge siden han ble ferdig med prosessen. Når han prater om dette opplever jeg en mer sårbar side enn ellers i intervjuet. Han forteller at det er sjeldent han prater om egen stemme, og jeg under meg over akkurat dette. Kan det være at han blir følsom når han prater om et tema han sjeldent prater om? Kanskje tematikken i intervjuet var med på å minne han på hvordan han opplevde stemmen sin før og etter prosessen, og at følelsene kom mer til syne da han fikk spørsmål som han sjeldent får. Han virket veldig reflekterende når han pratet om egen stemme, og kanskje han oppdaget noe ved sine egne følelser som han ikke var klar over.

I motsetning til de andre, fortalte Siri om personlige opplevelser og følelser både i fortid og nåtid. Hun fortalte at under prosessen og med alle turene til Rikshospitalet, så tok hun ikke telefonen eller pratet i offentlige rom. Det var for vanskelig og hun var redd for å bli avslørt. Jeg opplevde en sårhet og utrygghet som må ha vært vond å bære på. Å ikke føle at man kan prate med fremmede i frykt for at andre skal høre stemmen, må ha vært en stor belastning. Når jeg pratet med Siri opplevde jeg at jeg fikk et ærlig innblikk i de ulike utfordringene hun har møtt knyttet til sin kjønnsidentitet. Det gjorde vondt å høre om den belastningen hun har opplevd, samtidig som det ikke var overraskende. Beskrivelsene stemmer overens med litteratur og forskning angående psykisk belastning som personer med kjønnsinkongruens kan oppleve. Videre fortalte hun at stemmen er hennes største kompleks og hun sa at den er hennes *nemesis*. Dette begrepet kommer fra gresk mytologi og fra den straffende gjengjeldesgudinnen Nemesis, og brukes for å beskrive en rettfærdig gjengjeldelse. Jeg tolker denne begrepsbruken som et sterkt signal på hvor utfordrende stemmen har vært og fremdeles er. Hun sa også at stemmen er det viktigste for hennes kjønnsidentitet, og derfor opplever jeg at denne beskrivelsen av stemmen kanskje blir overført til hennes opplevelse av seg selv. Men likevel opplevde jeg Siri som en sterk person med en god evne til å ta tak i utfordringer. Hun

stilte opp som deltaker for å utfordre seg selv og for å lære, og sier at man vokser jo ikke av å bli sittende hjemme i sofaen.

I lys av teori

Felles for alle deltakerne var gleden over at stemmen enten endret seg som følge av testosteronbehandling eller egen innsats for å endre uttrykk på stemme (Gelfer Pausewang & Mordaunt, 2012). Men noe annet som var gjentakende når deltakerne fortalte om følelser knyttet til stemmen, var opplevelsen av manglende samsvar mellom stemme og utseende, og opplevd kjønnsidentitet. Man kan si at stemmen uttrykker både personlighetstrekk og følelser (Colton et al., 2011). På den andre siden, hvis stemmen og dens kvaliteter ikke står i samsvar med ens opplevde kjønn, kan det få helt andre konsekvenser. I stedet for at stemmen blir et av flere personlighetstrekk som uttrykker hvem du er, så kan stemmen bli noe som fører til en misoppfattelse hvis den ikke stemmer med omgivelsenes forventninger (Van der Ros, 2013). Hvis man opplever at det ikke er samsvar mellom biologisk og opplevd kjønn, kan stemmen være en daglig påminner på dette manglende samsvaret som en så sterkt ønsker at skal opphøre. Hvis stemmen ikke passer sammen med ens egen kjønnsopplevelse, kan en konsekvens være at man blir oppfattet av omgivelsene som noe man selv ikke føler seg som (Söderpalm, 2008). Denne kjønnsinkongruensen kan lede til kjønnsdysfori, som ofte vil være en varierende følelsesmessig tilstand. Deltakerne i prosjektet uttrykte ulik grad av kjønnsdysforiske følelser og flere beskrev at denne følelsen hadde redusert kraftig etter kjønnsbekreftende behandling. Noen opplever kjønnsdysfori i en periode, spesielt før en eventuell kjønnsbekreftende behandling, også kan denne følelsen avta etter hvert som behandlingen fører til endringer som reduserer opplevelsen av inkongruens mellom kroppslig og sosialt kjønn. Flere av deltakerne forteller om en sterk bevissthet når det kommer til hvordan andre muligens kan tolke deres utseende, væremåte og stemme. Og som konsekvens av denne bevisstheten blir behovet for å unngå en misoppfatning stor og til tider altoppslukende. Inkongruensen mellom biologisk og opplevd kjønn kan bli smertefull og vanskelig å håndtere (Helsedirektoratet, 2015; Van der Ros, 2013).

4.3.3 Endre uttrykk på stemmen

Et interessant tema som ble tatt opp i alle intervjuene, omhandlet selve uttrykket på stemmen. Hvordan høres stemmen ut og hvordan vil deltakerne at den skal høres ut? Jeg spurte dem om de hadde aktivt gått inn for å endre uttrykket på stemmen og hva de eventuelt hadde gjort.

Hva sier deltakerne?

Alle deltakerne ble spurt om de har gjort noe bevisst for å endre uttrykk på stemmen og hva det eventuelt har vært. Ingrid forteller at hun brukte leseøvelser, tok opp egen stemme på opptak, sang for seg selv i bilen og etterhvert testet ut stemmen på jobben og ute blant fremmede. Hun gikk blant annet på språkkurs der hun leste inn øvelser på bånd. Ingrid forteller om en bevissthet rundt det å fokusere på stemmen og endre uttrykket på den, for å skape en god helhet i uttrykket sitt som hun selv kunne være komfortabel med;

(.....) Så jeg har alltid følt at en av de lureste tingene jeg gjorde mens jeg var i prosessen var å starte bevisst med stemmetrening. For min egen del. Fordi at det kunne jeg gjøre, det spiller ingen rolle hva jeg gjør for noe, så lenge det blir en del ut av helheten som var det viktige for meg.

Henrik sier at han ikke har gjort noe for å endre uttrykket på stemmen, men forteller at stemmen endret seg selv etter han startet på testosteron;

I begynnelsen når man begynte på en måte å komme i stemmeskiftet og det begynte å bli mørkere. Da ble det vel nesten aldri mørkt nok, for man prøver å teste ut stemmen. Men jeg har ikke gått inn for å endre, for det finnes jo sånne kurser og sånne ting og. Nei. Jeg har aldri følt noe behov for det. Og da tenker jeg at det tyder jo på at jeg er ganske fornøyd med det jeg har. Og lever godt med det. Hvis ikke så ville jeg jo antageligvis undersøkt mulighetene for å få lagt ned tonehøyden, fått det litt mørkere. Nei, det har jeg ikke noe behov for.

Christoffer svarte nei på spørsmål om han har gjort noe for å endre uttrykket på stemmen. Han sier at han heldigvis fikk bra nok stemme ganske fort, og er veldig fornøyd med det.

Siri forteller at hun aktivt undersøkte hvordan hun kunne endre uttrykket på stemmen. Blant annet søkte hun mye på internett for å se hvordan andre kvinner øvde for å justere stemmen. Hun fortalte også om erfaringen fra da hun oppsøkte logoped for å få veiledning;

Ja, jeg var hos logoped. For stemmen har alltid vært det største komplekset jeg har. Så jeg oppsøkte logoped i *hjembyen*, og når jeg kommer til logopeden så ble hun jo nesten sint på meg. For hun bare, hva gjør du her? Du trenger jo ikke være her. Og så var det bare tull. Det var ingen vits å være der. Hun ja.. For jeg hadde jo mannlig navn da. Men så forklarte jeg situasjonen og hvorfor jeg ønsket å få litt lysere stemme og lære meg å bruke stemmen. Og så ble hun sint for hun mente at stemmen min var lys. Og hun mente at det var bortkastede ressurser. Så. Jeg var der to ganger også fikk jeg ikke lov å komme tilbake. (..) Nå prater jeg mer fra hodet. Rett og slett. Jeg gikk jo gjennom en stor forandring fordi at altså, jeg har aldri hatt mørk stemme, men jeg har hatt mannestemme. Og det er rett og slett bare å jobbe med tonefallet, og sånn høydemessig så er jeg nok på samme sted som jeg var før, det er bare at jeg

snakker på en annen måte nå. Jeg har lagt om. Ja, måten å ende setninger på. Og måten å, jeg vet ikke. Det har vært YouTube og bare å studere vanlige mennesker. Men jeg har funnet et sånt behagelig nivå som jeg, jeg vet ikke, det funker for meg.

Hvordan tolker jeg det deltakerne sier?

Når deltakerne fortalte om uttrykket på stemmen og en eventuell endring de aktivt har gått inn for, så opplevde jeg en tydelig forskjell mellom kvinnene og mennene. Ingrid og Siri har brukt mye tid på å arbeide med stemmen, og har vært nødt å sette seg inn i hvordan de kan få stemmen slik de ønsker å ha den. Begge to har brukt mye tid i bilen eller alene hjemme på å synge eller prate høyt for å endre uttrykket på stemmen. Da jeg spurte om dette var noe de gjorde foran andre var svaret kontant *nei*. Jeg tolker denne reaksjonen som at deres arbeid med stemmen var for personlig og nært til å la andre være til stede før de hadde opparbeidet en viss trygghet i stemmen. Når de følte seg klare til å prøve ut det nye uttrykket, var det både på butikken og jobb. Ingrid fortalte at noen kollegaer kommenterte stemmen hennes i den perioden hun prøvde å finne riktig uttrykk for henne. Jeg tolker det som at responsen hjalp som en veiledning på hvordan andre oppfattet stemmen og kanskje fungerte som en pekepinn for hva andre opplevde at passet henne.

Christoffer og Henrik sier begge to at stemmen kom av seg selv relativt kort tid etter påbegynt hormonbehandling, og at de opplevde stor glede for endringene som skjedde. Begge to prater også om at det er vanskeligere for kvinner og at de trenger å arbeide med stemmeøvelser og slikt, og det virket på meg som at de begge opplevde sin situasjon i forhold til stemme som lettere enn det er for kvinner som har gått gjennom kjønnsbekreftende behandling. Begge to sier at for de fleste menn, deriblant dem selv, så trengs det ikke mye øvelse og trening, men heller tålmodighet på at stemmen endres av hormonene.

I lys av teori

Tre av de fire deltakerne har av ulike årsaker vært i kontakt med en logoped. Ingrid var hos logoped for problemer med stemmen knyttet til feil sittestilling når hun pratet i telefon, både Ingrid og Christoffer har vært deltakere i et prosjekt med tilknytning til logopeder og Siri har oppsøkt logoped for hjelp til feminisering av stemmen. Flere steder i litteraturen blir det poengtert at logopedisk behandling for personer med kjønnsinkongruens skiller seg tydelig fra den tradisjonelle behandlingen for stemmevansker (Adler & Christianson, 2012; Hirsh & Van Borsel, 2012). Det er essensielt med kunnskap om kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk, om

ulike oppfatninger om hva som anses som kjønnsavgjørende og kunnskap om de psykiske utfordringene som kan følge med for disse klientene. Manglende kunnskap kan gjøre at logopeden ikke gir den behandlingen som trengs, slik Siri beskriver at hun opplevde.

Når KtM-personer starter testosteronbehandling får dette konsekvenser også for stemmen og dens kvaliteter. Det fører til at stemmen blir mørkere når muskelmassen i stemmebåndene øker (Adler, Constansis, & Van Borsel, 2012; Södersten, 2008). Dette passer til beskrivelsene fra både Christoffer og Henrik, som også snakker om et stemmeskiftet, at stemmen var hes og raspete i en periode og at stemmen 'knakk' i starten av hormonbehandlingen. De går ikke gjennom et faktisk stemmeskiftet på lik linje som biologisk fødte gutter, men endringen som skjer som konsekvens av testosteronbehandlingen kan minne om et stemmeskifte. Selv om både Christoffer og Henrik uttrykker at de er fornøyd med slik stemmen er nå, er det ikke alle som går gjennom testosteronbehandling som opplever at stemmen endres i den grad de ønsker. Noen velger derfor å arbeide for endringen selv, få tips fra internett eller oppsøke logoped (Adler et al., 2012).

For både Ingrid og Siri var det tydelig at de har brukt mye tid på å endre uttrykket på stemmen. De forteller om stemmeøvelser, leseøvelser, sang og høytlesning. Hos MtK vil ikke hormonbehandlingen være utslagsgivende på stemmen (Colton et al., 2011). For at en stemme skal bli oppfattet som kvinnelig er det flere momenter som er avgjørende. Siri sier hun prater mer fra hodet, noe som tolkes som fokus på resonans eller klangen i stemmen. Siden ansatsrøret og strupen er fysiologisk forskjellig for biologiske kvinner og menn, vil det kunne oppleves som viktig å fokusere på resonansen i stemmen ved feminisering av en stemme (Hirsh & Gelfer Pausewang, 2012; Rørbech, 2009). Til tross for ulik fysiologi er stemmens resonans noe som kan endres, da endringer i ansatsrøret påvirker stemmens klang. Hodeklang kan vise til en lysere fremtoning av stemmen og kan assosieres med en feminin eller kvinnelig stemme (Thorton, 2008).

4.3.4 Reaksjoner fra andre

Deltakerne fortalte om ulike type reaksjoner fra omgivelsene. Det gjaldt reaksjoner før, underveis, og etter prosessen og var både av positiv og negativ art. Flere av deltakerne sa også eksplisitt at de ikke ønsker noen reaksjoner, for de ønsker ikke at det skal være noe å reagere på.

Hva sier deltakerne?

Ingrid forteller at hun opplevde noen reaksjoner på stemmen sin da hun var i prosessen. Men slik situasjonen er nå, opplever hun reaksjoner kun når hun er sliten;

Det kan jeg av og til merke hvis jeg blir veldig sliten, så. Har snakka mye en hel dag. Og sittet i masse møter, masse telefoner, så kan det hende at på slutten av dagen, hvis jeg får en telefon så, høres jeg mye dypere ut enn jeg egentlig er. Og at da noen sier at de ringer tilbake til sentralbordet og da sier at, du jeg snakket med en mann. Det er kun telefonrelatert og det er helt sikkert fordi jeg er sliten. Og de gangene det skjer, og det skjer vel en gang i halvåret året, eller ett eller annet, så gjør det meg ingenting. Faktisk. Det er bare sånn det er.

Christoffer forteller om et par episoder i starten av prosessen, der han ble kalt '*hun*' og ved kvinnelig navn av fremmede mennesker. Men han forteller også om andre typer reaksjoner når han fortalte kollegaene om prosessen han skulle starte;

Noen kom til og med å ga meg en klem, jeg fikk bare veldig positive reaksjoner. Det var en eldre mann som kom til meg og ga meg klem og begynte å grine faktisk.(..) Det eneste jeg slet med var oppmerksomheten faktisk. Folk var så nysgjerrige og jeg er egentlig ganske tilbakeholden. Så det var nytt for meg, men jeg klager ikke! Og jeg var egentlig redd for reaksjoner fra andre, hvordan de skulle ta det. Det er redsel og skam som står i veien.

Henrik forteller at han ikke kan komme på om han har opplevd noe negative reaksjoner på stemmen sin, men forteller om positive tilbakemeldinger fra andre rundt seg og at dette var med å gjøre han tryggere på egen stemme. Han sier at andre rundt han reagerte på endringer i stemmen som kom på grunn av testosteronbehandling.

Det er ufattelig deilig når andre oppfatter deg som den du faktisk er!

Siri forteller om en frykt for å få reaksjoner på stemmen sin fra andre, men forteller ikke noe konkret om noen situasjoner som har oppstått. Likevel forteller hun om hva frykten for reaksjoner har gjort med hennes måte å oppfatte andre rundt seg;

Det er også en av de uvanene i fra prosessen. For du blir veldig observant på folk rundt deg, og man mistolker signaler. Fordi at, det er akkurat som at når jeg startet å komme ut så var det veldig at jeg, da følte jeg at alle så på meg. Alle så rett igjennom. Bare sånn, der har du en mann i dameklær. Så det var liksom sånne ting. Og sånne følelser, det er vanskelig å legge av seg. Så iblant kan det jo hende at jeg føler at... sånn som jeg satt på trikken og snakket med *Kristin* (...) Så satt det en mor med tre unger rett overfor. Og vi satt der å prata også kommenterte jeg bare noe som *Kristin* sa. Også så jeg det at ungene bare, hm, også jeg bare, det kan jo hende at de bare hørte på det jeg sa, men jeg tenkte, ok, reagerte de på stemmen nå, men ikke sant. Det er jo sånne ting. Det er vanskelig å legge av seg.

Hvordan tolker jeg det deltakerne sier?

Når det gjelder dette temaet så opplever jeg deltakerne veldig forskjellig. Henrik forteller kun om positive reaksjoner på stemmen sin, mens Christoffer, Siri og Ingrid forteller om både positive og negative reaksjoner. Når deltakerne forteller om reaksjoner som ikke har vært positive, merker jeg en endring i måten de oppfører seg på i intervjusituasjonen. Jeg noterte ned at stemmen endret seg og høres mer usikker ut. Samtlige hadde mindre direkte øyekontakt enn ellers under intervjuet. Jeg tolker disse nonverbale tegnene som et signal på følsomheten i tema. Det kan ikke være behagelig å fortelle om vonde opplevelser som de ønsker at aldri hadde skjedd, og Christoffer satte ord på det med å fortelle meg at disse situasjonene der han fikk reaksjoner, var ekstremt ubehagelige å stå i. På den andre siden forteller alle deltakerne om positive reaksjoner til endringer i stemmen, og det var godt å høre om hvor stor betydning disse tilbakemeldingene har vært for den enkelte. Siri fikk blant annet høre at stemmen hennes var så fin og feminin da hun var på rutinesjekk på Rikshospitalet for ikke lenge siden. Noe annet som ble tydelig for meg når det gjelder dette tema, er deltakernes refleksjoner rundt det faktum at *det er noe å reagere på*. De ønsker jo ikke at det skal være noe annerledes ved dem som kan forårsake en reaksjon hos andre. Da jeg spurte dem om reaksjoner fra omgivelsene, tenkte jeg på forhånd at jeg kunne få mange forskjellige svar, noe jeg også gjorde. Men det som overrasket meg litt var refleksjonsnivået når det gjaldt akkurat dette. I ettertid forstår jeg ikke at dette overrasket meg, for det er blitt så tydelig at personer som opplever kjønnsinkongruens blir nødt til å reflektere over veldig mange aspekter av sin kjønnsidentitet og hvordan andre oppfatter dem. Noe som personer som opplever kongruens mellom biologisk og opplevd kjønn ikke nødvendigvis er nødt til i samme grad. Siri forteller at hun er redd for negative reaksjoner, og sier at hun fremdeles kan være påpasselig med hvor hun prater høyt – i frykt for at noen skal reagere.

I lys av teori

Frykten for reaksjon og kommentarer kan sitte sterkt selv i voksen alder og selv om det er lenge siden prosessen var ferdig. Hvis man har opplevd negative reaksjoner, kommentarer, mobbing og lignende kan det være vanskelig å legge fra seg frykten for gjentakelse av de vonde opplevelsene. Det kan være problematisk å være synlig, hvis det er grunnet noe med kjønnsuttrykket og kjønnsidentiteten din. På den andre siden kan det være problematisk å være usynlig, for det er ingen som ser den du faktisk er. Akkurat denne skildringen kommer frem hos flere av deltakerne i prosjektet. Ønsket om å leve slik som føles rett, men samtidig en frykt knyttet til hvordan samfunnet og personer rundt kan reagere. Forskning viser til ulike

utfordringer i møte med omgivelsene, som kan føre til økt frykt for reaksjoner og kommentarer (Rivers, referert i Adler & Christianson, 2012, s. 72.; Van der Ros, 2013). Van der Ros (2013) viser i sin undersøkelse til opplevelser av reaksjoner på informantenes uttrykk fra de var små. Ensomhet og mobbing vises også til som noe flere av deltakerne opplevde, og at en mestringsstrategi blant flere var å skjule sin kjønnsidentitet. Selv om deltakerne i dette prosjektet ikke fortalte så mye om barndomstiden, så kom det frem noen fortellinger om utfordringene de opplevde før de startet prosessen.

Et annet poeng som kom frem i deltakernes sitater, er Ingrids beskrivelse av at stemmen blir mørkere når hun er sliten etter en lang dag, og at hun i noen tilfeller får høre at stemmen oppfattes som en mannsstemme. Det kan tenkes at stemmen blir mørkere som en konsekvens av at hun er sliten i musklene i strupen som er blitt brukt mye over lang tid. Siden strupens muskulatur blir brukt på en annen måte ved feminisering av stemmen, kan mye stemmebruk gjøre at personen blir sliten i stemmen og muskulaturen litt svakere. Hvis personen blir sliten i muskulaturen og slapper mer av, kan man risikere at stemmen faller mer ned i det opprinnelige stemmeleie. Det kan da tenkes at pitchen går noe ned som konsekvens av dette (Dacakis, 2012). Eller så kan det tenkes at stemmebåndene har blitt litt ødematøse som igjen fører til en liten økning av størrelsen på stemmebåndene, som kan resultere i en litt mørkere stemme. Selv om kvinner har en stemme der stemmeleie og stemmeklang passer til kjønnsidentiteten, kan hosting og latter gjøre at stemmen 'faller ned' til et mørkere leie. Dette kan komme som konsekvens av mye stemmebruk, når personen blir sliten eller når personen hoster (Söderpalm, 2008).

4.4 Identitet og kjønnsidentitet

De tre punktene som er plassert under denne hovedkoden er;

- Tanker om egen kjønnsidentitet
- Utseende eller stemme, hva er viktigst?
- Observasjon av andre

4.4.1 Tanker om egen kjønnsidentitet

Spørsmålene knyttet til kjønn og kjønnsidentitet bar preg av undring heller enn direkte konkretisering. Det ble etter hvert tydelig hvor nært de ulike temaene var knyttet sammen og hvor overlappende refleksjonene over de forskjellige temaene var. Et gjennomgående tema

var stemme og utseende som viktige komponenter i opplevd kjønnsidentitet. Likevel var det konkrete uttalelser som omhandler kjønnsidentitet direkte som oppleves sentrale for å gi en god fremstilling av intervjuene.

Hva sier deltakerne?

Christoffer forteller om hvordan han ser på sammenhengen mellom de ulike elementene som utgjør vår kjønnsidentitet og hvordan det kommer til syne for omgivelsene rundt;

Jeg synes at det faktisk er hele pakken. Jeg kan ikke si at den ene er viktig og den andre ikke er viktig. Det er både utseende, både stemmen, resultat på operasjoner og hele pakken. Så ja. Selvfølelsen min er mye høyere med den stemmen jeg har, enn det var før.

Henrik har mange tanker angående kjønnsidentitet, hva det innebærer og hvordan han selv opplever egen kjønnsidentitet. Det er noe han har hatt lenge;

...Men jeg begynte jo allerede sånn i 4-5års alder å tenke, jeg hadde jo ikke noen ord på det, men når du begynner å tenke på det veldig tidlig så vil det jo ha en ekstra stor betydning. Og jeg tenker at kjønnsidentitet ofte blir forbundet med kjønnsroller, selv om det på en måte er to forskjellige ting. Og jeg synes de blandes alt for mye sammen. (...) Men jeg tenker at kvinner og menn er forskjellige. Også har du variasjoner.

Ingrid forteller om sine tanker omkring identitet og kjønnsidentitet;

Jeg føler det viktigste poenget for meg er at.... Identitet består av veldig mange ting. Kjønnsidentitet består av flere ting. Det er alt i fra det psykologiske, fysiske til det sosiale. Og alle disse bitene må du jobbe med når du skal gjennom en sånn her prosess. Du kan ikke liksom utelate det sosiale selv om du ser ut som en veldig, veldig pen jente. Du må ut å snakke med folk. Eller ha en jobb eller skole eller finne på noe, komme i gang med livet ditt. Du kan liksom ikke mure deg inne et sted. Fordi at da vil ikke helheten være tilstede.

Siri forteller også om kjønnsroller knyttet til spørsmål om kjønnsidentitet, og var noe hun pratet mye om;

Det med kjønnsroller står veldig fundamentalt i menneskes oppfattelse av hverandre. Fordi vi må ha noe å sette, vi må ha en bås og sette personen i. (..) Det er utrolig hvor forskjellig man blir behandlet. Jeg har jo venner fra *hjembyen* som kjente meg fra før. Og altså, de klarer ikke få meg ut av den båsen. Da blir jeg behandlet mer som en gutt enn som en jente. For de forbinder meg med den gamle båsen, også prøver dem, også ender det bare opp med en middel-bås, så det blir sånn der at hvis jeg møter dem så blir det sånn slag på skulderen og halla. (..) Det er helt forferdelig, og den opplevelsen er en av grunnene til at jeg flyttet.

Hvordan tolker jeg det deltakerne sier?

Kompleksiteten innen begrepet kjønnsidentitet ble enda mer tydelig etter utførelsen av alle intervjuene. En av grunnene til de fremtredende refleksjonene kan tenkes å være at fra deltakerne var veldig unge har de vært oppmerksom på kjønnsidentiteten sin på et mye dypere plan enn hva personer som opplever kongruens mellom biologisk og sosialt kjønn har gjort. I møte med deltakerne opplevde jeg at tanker omkring kjønn har vært viktige for de så lenge de kan huske. Og som Henrik sa til meg, hvor mange 3-åringer går rundt å tenker på dette? Jeg opplever deltakerne som meget reflekterte rundt hva de selv oppfatter som essensielt for egen følelse av kjønn og kjønnsidentitet, hvilke karakteristika de forbinder med kvinnelig og mannlig oppførsel, språk og tale og utseende. Tanker om en helhet i sitt kjønnsuttrykk og sin identitet er noe som går igjen. Ingrid beskriver et bilde av de ulike delene som utgjør en persons kjønnsidentitet. Det er noe psykologisk, fysisk og sosialt. Det er vanskelig å vite hvor mye som henger sammen med forventninger fra andre og hvor mye som er forventninger fra en selv. Dette er også noe jeg opplever at Christoffer har reflektert mye rundt. Han påpeker at det ikke kan være det ene eller det andre som er viktigst, men at det i noen spesifikke situasjoner kan være en del av kjønnsidentiteten som blir mest sentral. Henrik sier også at kjønnsidentitet for han handler om essensen av den du er. Hvis man har en kjønnsidentitet som mann, men de rundt deg ser på deg som kvinne, så blir det noe man må være oppmerksom på hele tiden. Det kan bli altoppslukende. Henrik sier at personer som går gjennom denne prosessen ofte er veldig selvbevisste og tenker på ting som andre kanskje ikke legger merke til i det hele tatt. De beskriver vonde opplevelser fra når de har blitt kalt feil navn, feil pronomen og fra de var yngre og utad levde som noe de absolutt ikke følte seg som innad.

Jeg fant det interessant at samtlige deltakere relativt raskt startet å prate om kjønnsroller når de fikk spørsmål om kjønnsidentitet. Og jeg tolker dette som at for flere av deltakerne så henger det sammen, selv om Henrik synes de blandes for mye sammen. Det er tydelig noe de har brukt mye tid på å reflektere rundt, for det handler om en slags forventning til hvordan kjønn skal være. Som Siri forteller, så blir kjønn brukt som en måte å kategorisere mennesker på. Jeg får inntrykk av at flere av deltakerne har noe motstridene følelser knyttet til dette tema. Dette er noe jeg under meg over. På den ene siden så opplever jeg at et felles ønske for alle fire er å leve som det kjønn de identifiserer seg som uten at det skal stilles spørsmålstegn til det. På den andre siden så opplever jeg et kritisk blikk på samfunnets kategorisering av kjønn, i form av beskrivelser av vonde reaksjoner eller utfordringer i seg

selv knyttet til eget kjønn. Hadde ikke kategorisering av kjønn stått så sterkt, kan det tenkes at det hadde vært lettere for både personer med kjønnsinkongruens, transpersoner og personer som befinner seg på ulike steder innen kjønns mangfoldet, å være slik de er uten fare for stigmatisering og vonde opplevelser knyttet til kjønnsidentiteten. Samtidig sier alle deltakerne at deres ønske er å passere som ”et fullverdig medlem” av en spesifikk kjønnskategori. Det er ikke bare et ønske. Det er et behov, en nødvendighet og det er livsavgjørende. Det kan tenkes at disse motstridende følelsene jeg opplever at deltakerne har, egentlig er mine egne motstridende følelser. Ved kjennskap til begrepene født i feil kropp, transperson og kjønns mangfold blir det enda tydeligere for meg at disse forskjellene er ekstremt viktige for dem det gjelder. Egen opplevelse av kjønnsidentitet er det ingen andre som kan definere, og viktigheten av å respektere ulike oppfatninger som likeverdige uten å si at noe er bedre eller dårlige enn det andre, står sterkt igjen.

I lys av teori

Deltakernes uttalelser kan forstås i lys av inndeling av Eva Lundgren (2001). Primær-oppfattelsen kan sies å være det biologiske og kroppslige aspektet, den sekundære oppfattelsen viser til stemme og væremåte og den tertiære oppfattelsen viser til bekledning og smykker. Deltakerne viser til disse ulike oppfattelsene som deler av helheten som utgjør ens kjønnsidentitet. Som Ingrid sier, så må alle delene være på plass for at det skal fremstå som en helhet. Stemmen blir referert til som en viktig komponent for denne helhetsopplevelsen. Ved å stille seg spørsmålet *hva er typisk kvinnelig* og *hva er typisk mannlig*, så legger dette føringer for at kjønn er forskjellig. Og det er et faktum at kjønn ofte blir oppfattet som forskjellig i samfunnet vårt. Tokjønnsmodellen viser til en forståelse av kjønn som ulike. Ved å ha to kjønnskategorier, legger dette også føringer for hvordan man skal være kjønn. Deltakerne beskriver en opplevelse av kjønnsinkongruens som har preget deres kjønnsidentitet og oppfattelse av kjønn. Fra vi er små blir vi opplært i en kjønnsforståelse som ofte bærer preg av ulikheter. Leker, klær og fritidsaktiviteter kan ofte være basert på hva som blir typisk sett på som jentete og guttete. Når man da opplever inkongruens mellom biologisk og opplevd kjønn, vil denne stadige bekreftingen på det biologiske kjønn kunne føre til større opplevelse av inkongruens. Opplevelsen av å være *født i feil kropp*, tilsier at personen opplever det kroppslige kjønn som feil i forhold til det kjønn de identifiserer seg som. Her kan det viktige spørsmålet omkring transbegrepet og født i feil kropp være relevant, når det gjelder de ulike oppfatningene som kommer som en konsekvens av ulik forståelse av hva kjønn er. Ved en tanke om et flytende kjønns mangfold der ytterpunktene er mann og

kvinne og område mellom er stort, vil muligens transbegrepet være et godt begrep (Paechter, 2007). Men hvis man tenker at kjønn i prinsippet bærer preg av forskjelligheter, at kjønn primært er kvinne eller mann, kan det være mer relevant å bruke betegnelsen født i feil kropp. Ved å bruke denne betegnelsen sier man at den biologiske kroppen ikke stemmer overens med det personen opplever å være. Da må det jo være noe annet, noe annerledes som oppleves riktig. Og da kan det tenkes at det andre er det biologiske kjønnnet man selv ikke er født med. Men når faktum er at det finnes personer som ønsker å definere seg som transperson, hen, ukjønnnet, født i feil kropp med mer, er det viktig å respektere individets rett til å definere seg selv og akseptere at det er ulike oppfatninger om hva kjønn og kjønnsidentitet er. Utfordringen med dette kan handle om temaets nære og sårbare natur. Det er snakk om hvem man er som menneske, og det er forståelig at det vil kunne føre til opphetede diskusjoner når temaet i bunn og grunn kan sies å handle om egen definisjonsmakt.

4.4.2 Observasjon av andre

Fra vi er små lærer vi av andre hvordan vi skal oppføre oss og fungere sammen i et kollektivt samfunn, og vi har ofte rollemodeller både i barne- og voksen alder. Det kan tenkes at vi mennesker har en tendens til å observere andres væremåte, personlighet og meningsyttringer, for å bli inspirert eller påvirket av dem vi beundrer eller ser opp til. Dette kan også være en tendens når det gjelder stemme og stemmebruk. Hvor viktig er det å se andres kjønnsidentitet som en markør på hvordan en selv skal "være" det kjønnnet man identifiserer seg som?

Hva sier deltakerne?

Siri forteller om en utfordrende prosess når det gjelder hennes kjønnsidentitet og hvordan hun har observert andre kvinner rundt seg;

Jeg har jo vært opptatt av å finne ut av hvordan jenter prater, hvordan jenter ter seg, (...) så det blir jo veldig sånn studie av mennesker. Og jeg drev veldig mye med det. Hvis jeg satt ute med venninner så hørte jeg hvordan de avsluttet setninger, hvordan de startet setninger. Jeg driver med konstant analysering, det er vanskelig å legge det fra seg. Ubevisst kan jeg legge merke til hvordan andre jenter går over gata, og plutselig begynner jeg å gå akkurat slik som hun går. Det blir sånn automatikk i det.

Ingrid på sin side var tydelig på at hun ikke har hatt behov eller ønske om å observere andre kvinner, men ønsket heller å finne sin egen væremåte og sin egen stemme;

Jeg har hele tiden prøvd å finne ut av hva det er som passer meg og min kropp og min identitet. Både av klær og uttrykk og atferd. Jeg har hele tiden gått i meg selv og lett etter det. Det hele handler om at jeg hele tiden har prøvd å være tro mot den jeg er. Og det er en ting jeg ikke fikk gjøre i oppveksten. Så du kan si jeg har brukt 30 år på en måte å ta igjen for det jeg ikke fikk gjøre i oppveksten. (...) Jeg satt ikke å hørte på andre damer. Jeg var heller opptatt av å finne ut av hva som var naturlig for meg. Og da endte jeg opp med den stemmen jeg har i dag.

Christoffer sier lite om observasjon av andre, og er ganske tydelig på at han ikke har brukt så mye tid på å tenke på hvordan andre menn er. Han sier at han er tålmodig av seg, og visste at hormonbehandlingen ville hjelpe på både utseende og stemme.

Poenget mitt er at heldigvis at det gikk så fort og automatisk og av seg selv uten. Noen kraft på en måte fra meg, så. Jeg tenkte veldig lite på det. Bare den ene episoden. Så. Og jeg hadde egentlig ganske krevende liv faktisk når jeg var i prosessen min, det var samtidig som alt det der skjedde... For mange det er alt for mye bare selve prosessen, men for meg det var i tillegg alt dette, sant. Så jeg kanskje ikke var så veldig observant på mine egne ting på grunn av *situasjonen*.

Henrik forteller om andre menn sine stemmer, og at han har vært oppmerksom på at det finnes menn med lyse stemmer uten at det stiller spørsmålstegn til personen;

Du tenker at han hadde en lys stemme for å være mann. Og det kunne jeg levd med.

Hvordan tolker jeg det deltakerne sier?

Henrik sier flere ganger i løpet av intervjuet at han har noe feminint ved stemmen sin som han ikke alltid er komfortabel med, så viser han til andre kjente menn som har lyse stemmer. Og påpeker at det ikke er tvil om at disse personene er menn, de er bare menn med litt lyse stemmer. Når dette gjelder disse personene, så kan det også gjelde han selv. Jeg lurte på om evnen til å reflektere rundt slike spørsmål hjelper å se ting i perspektiv. Siri forteller om en automatikk i å observere andre kvinners væremåte og talemåte. Hun lytter til kvinners særpreg i stemmen og måten å prate på, og det virker på meg som hun har brukt andre kvinners stemme som en slags mal for hvordan hun selv ønsker at stemmen skal være. Den automatiske refleksjonen om andres væremåte kontra sin egen blir beskrevet av Siri som energikrevende og til tider belastende. Når Ingrid prater om dette viser hun en tydelig refleksjon rundt temaet, og jeg opplever dette som noe svært viktig for henne. Hun har ikke ønsket å sammenligne seg med andre kvinner, men finne sin egen trygghet i egen identitet. Hun påpeker at den tryggheten hun har i identiteten sin kommer nettopp av at hun har prøvd å

finne seg selv i seg selv, og ikke i noen andre. Christoffer er den av deltakerne som viser mist til observasjon og tanker om hvordan andre menn prater og ter seg. Da han startet kjønnsbekreftende behandling var det omveltende hendelser i livet hans som krevde mye tid og krefter. Han hadde ikke så mye igjen til seg selv og sin prosess, og det kan ha gjort at utfordringene som ofte kan følge med en slik behandling ikke ble så store. Han forteller en del om denne situasjonen og jeg opplever han som en sterk mann som har klart å balansere så store hendelser på den måten han har gjort.

I lys av teori

Stemme og stemmebruk kan utarte seg som en konsekvens av både fysiologi og innlært språkoppførsel. Utfra den kulturen man vokser opp i vil man blant annet ta til seg trekk fra personer man identifiserer seg med og ser opp til. Disse trekkene kan være av språklig art, innlært oppførsel når det gjelder vokabular og stemmens melodi (Söderpalm, 1996). Deltakerne viser til dette faktum, at det det kjønn de ble ”oppvokst i” har andre særtrekk når det gjelder stemmen, enn det kjønn de identifiserer seg som. Å følge med og observere andre kan for mange være en stor del av å finne ut av egen identitet, uavhengig om du er biologisk født med det kjønn du opplever deg som eller ei. Observasjon kan være å følge med på hva foreldre, søsken lærere og andre personer, oppfører seg. For deltakerne i denne undersøkelsen har det vært snakk om en kjønnsmessig observasjon av det de ønsker at andre skal oppfatte dem som (Paechter, 2007). Behovet for å observere andre personer av det kjønn man identifiserer seg som, kan tenkes å være en konsekvens av at samfunnet primært blir forstått i lys av tokjønnsmodellen. Ved å vektlegge det biologiske kjønn som det avgjørende for en persons kjønnsidentitet, sies det implisitt at kjønnsrollen du tilhører står i korrespondanse med biologien (Butler, 1990). Hvis kjønn ikke hadde vært viktig, ville det muligens ikke være nødvendig å prate om kjønnsidentitet i det hele tatt. Men vi lever i et samfunn der kjønnsinndeling kan sies å være inkorporert i måten vi tenker på. Likevel sier en av deltakerne at selv når han satt alene på stuen sin hjemme før han startet prosessen, så følte han at kroppen han hadde ikke passet til den han opplevde seg som. Det kan ses på som en indikasjon på at selv om samfunnet ikke hadde hatt en like bastant oppfatning av kjønnsforskjeller, så vil opplevelsen av inkongruens være tilstede. Men dette er ikke en motsetning til behovet for å øke forståelsen om at ikke alle passer inn i en dikotom kjønnsforståelse. Det er mange personer som ønsker å være et sted i mellom, eller omtale seg som et tredje kjønn (Paechter, 2007). Denne forståelsen av kjønn som et kontinuum kan være

hensiktsmessig å se i lys av tokjønnsmodellen, da begge deler per definisjon eksisterer, siden det er personer som plasserer seg i begge måtene å forstå kjønn på.

4.4.3 Utseende og stemme, hva er viktigst for kjønnsidentiteten?

Avslutningsvis vil det fokuseres på noe som dukket opp underveis i intervjuene. Deltakerne hadde forskjellige perspektiver på hva som var viktigst for dem og deres følelse av helhet i egen kjønnsidentitet.

Hva sier deltakerne?

Henrik var den av deltakerne som var tydeligst da jeg spurte om hva som var viktigst for han som mann, når det gjaldt stemme og utseende;

Det viktigste for meg som mann er utseende, at folk leser meg som mann. For hvis jeg hadde sett sånn her ut så kunne jeg levd med en lysere stemme. (...) Det blir utseende først og fremst. Også hjelper stemmen, den bygger på en måte opp under utseende, det blir en sammenheng mellom de to tingene.

Christoffer påpeker at 'hele pakken' er viktig for hans identitet som mann. Han nevner utseende, stemmen og resultat på operasjoner som viktige for hans selvfølelse. Han påpeker at selvfølelsen er høyere nå som han har mørkere stemme, men at dette er en del av helheten;

Det kan være at en ting er mer viktig i en spesifikk situasjon, for eksempel det juridiske kjønnnet ditt på papiret hvis du reiser, ikke sant. Eller navnet ditt. Og stemmen din når du snakker på telefon, eller utseende ditt når du møter folk. Men sånn egentlig, alt er veldig viktig.

Siri forteller om hvordan stemmen og utseende er viktig for oppfattelse av kjønnsidentitet;

Men stemmen er veldig viktig. Jeg mener det at jeg kan ikke gå rundt med sminke og kjole og ha tømmerhoggerstemme, det går ikke an. Så da funker det vel kanskje bra med min whisky-stemme. Og jeg tror kanskje at siden stemmen er litt mørkere enn.. normalt, så har jeg kanskje lagt meg til, det er jo sånn med helhetsinntrykket. Jeg har kanskje lagt meg til en mer tøffere atferd. Mere sånn, hva skal jeg si.. barskere atferd for å få det til å passe til stemmen. (...) Altså, du blir dømt ut ifra sånne, stereotypiske ideer om hva man skal kunne. Det er jo snakk om det her helhetsinntrykket. Det er nok stemmen og uttrykket og hele fremtoningen har noe å si på kjønnsrollene. Så jeg tror kanskje at siden jeg har innsett at jeg kommer ikke til å få noen barbiestemme, så har jeg som sagt lagt meg til en kanskje litt tøffere personlighet.

Ingrid retter fokus mot helhetstanken, istedenfor at noe skal være viktigere enn noe annet;

Jeg vil egentlig si helheten. Altså den helhet å ha en kropp som ser ut som en kvinne. At du har bryster, at du har sånn noenlunde at det passer med hofter, ja, at du ser ut, altså kroppslig ser ut som en kvinne. At du høres ut som en kvinne. At du har hår, altså, det er liksom en helhet her. Selv om det å bruke parykk ikke forandrer på noe som helst på det å være en kvinne. Poenget mitt er det at for meg så har det hele tiden, alltid vært en helhet. Lange negler gjør deg nødvendigvis ikke til kvinne, ikke sant. Det er liksom. Det må være en helhet. Alt må henge sammen. (...) Så jeg prøver å, har alltid prøvd å være en person som har en helhet. For det har vært viktig for meg helt fra jeg startet prosessen til i dag. Så har det vært det viktigste. Jeg har gjort ting slik at det skal passe inn i noe som jeg har definert. Jeg vet ikke hvordan andre kvinner føler seg som kvinner, men jeg vet hvordan jeg føler meg.

Hvordan tolker jeg det deltakerne sier?

Det var veldig interessant å høre de forskjellige deltakerens tanker omkring stemme og utseende, og hva som oppleves som viktigst for egen kjønnsidentitet. Stemmen blir vist til som en av de viktige komponentene for egen kjønnsidentitet av alle deltakerne. Hvordan den blir vektlagt i forhold til de andre komponentene, varierte noe. Henrik sier at utseende er det viktigste og avgjørende for egen tilfredshet i opplevelsen av seg selv. Siri sier det motsatte. Stemmen er desidert viktigst, og er det hun knytter tettest opp mot hennes identitet som kvinne. Men selv om både Henrik og Siri var raskt ute med å si hva som var viktigst, kom det refleksjoner videre som modifiserte den umiddelbare responsen. Begge beskrev behovet for helhet, og at stemme og utseende er viktige begge to. Christoffer og Ingrid opplevde jeg som i en mellomposisjon, der de fra start av forteller at det ene ikke er viktigere enn det andre. Jeg tolker disse uttalelsene som en tydelig gjennomtenkt opplevelse av hva som er viktige for deltakerne, og at de individuelle forskjellene blir tydeliggjort når vi prater om dette temaet. Det kan tenkes å henge sammen med ulike faktorer som selvfølelse, støtte fra omgivelsene, medfødte personlighetstrekk som eksempelvis temperament og tålmodighet og behov for trygghet og tilhørighet.

I lys av teori

Identitet og kjønnsidentitet kan være viktige på ulike måter for ulike personer. Hvis man ser deltakernes uttalelser i lys av Fitzgerald (1993) identitetsforståelse, kan identiteten både forstås som noe personlig og kollektivt. Uttalelsene til deltakerne kan sies å bære preg av både en personlig og en kollektiv forståelse av identitet. Den personlige identiteten baserer seg på individets unike trekk som skiller personen fra andre. Her blir opplevelsen av eget kjønn sett på som personens egne opplevelse av seg selv. Ingrids uttalelser kan tolkes i lys av

en personlig identitetsforståelse, da hun vektlegger egne refleksjoner om hvordan hun selv er som kvinne. Den kollektive identiteten derimot er med på å plassere individet i en gruppe der individet opplever tilhørighet til de andre. I denne sammenheng blir det tilhørighet knyttet til kjønn og kjønnsidentitet. Ved å stille et spørsmål om hva som er viktigst for *dem*, kan det sies at fokuset i spørsmålet rettes mot den personlige identiteten. Videre så utbroderer deltakerne med tanker om en helhet, ikke bare i seg selv, men også i andres øyne. De ønsker å bli oppfattet av andre på den måten de oppfatter seg selv, og det kan derfor sies at de søker en overensstemmelse mellom sin personlige og sin kollektive identitet. Stemmen spiller en sentral rolle inn i deltakernes identitetsforståelse. Når opplevelsen av eget kjønn ikke står i korrespondanse med tillagt kjønn ved fødsel, kan ønske om kollektiv identitet ofte være tilknyttet det kjønn man opplever seg som (Beasley, 2005). Når Siri og Henrik viser til andre av sitt kjønn og måten de prater på, kan dette ses i lys av en kollektiv identitet. De søker andre personer som de identifiserer seg med på grunnlag av kjønnsidentiteten, og sammenligner egen stemme opp mot dem. På den andre siden kan det hevdes at Ingrid og Christoffer har et større fokus på den personlige identiteten og søker samsvar i seg selv. Flere av deltakerne beskriver en stor lettelse og glede når omgivelsene rundt dem også begynte å se dem slik de er. Etter kjønnsbekreftende behandling og navnendring, har deres egen opplevelse av (ønsket) kollektiv kjønnsidentitet endret seg til også å bli andres forståelse av dem. Frykten for å bli avslørt kan sies å være noe som potensielt skiller dem fra den kollektive gruppen de identifiserer seg med.

4.5 Oppsummerende refleksjoner

Stemme og stemmebruk har utgjort en stor del av datamaterialet. Dette kommer som konsekvens av problemstilling, forskningsspørsmål og intervjuguide, og ble derfor et av intervjuenes primære fokusområder. Alle deltakerne beskrev en lettelse i hvordan de i dag opplever et større samsvar mellom stemme og kjønn. Stemmen blir av samtlige referert til som en av hovedkomponentene for helheten som de ønsker, både i uttrykk og opplevd kjønnsidentitet. Likevel var det noen tydeligere forskjeller mellom mennene og kvinnene. Henrik og Christoffer har ikke vært nødt til å arbeide for å få endringer i stemmen, men opplevde en gradvis forandring da de startet med testosteronbehandling. De forteller om denne perioden med glede og spenning knyttet til den stadige endringen i stemmen, og begge to uttrykker en trygghet i hvordan stemmen er i dag. Begge er blitt glade i å synge, og har ikke noe problem med å bruke stemmen. Henrik forteller likevel om en usikkerhet knyttet til

hvordan stemmen av og til får det han kaller noe *feminint over seg*, og kan vise til at hodeklangen fremdeles blir brukt selv om pitch-nivået i stemmen er passende. Disse funnene stemmer overens med forskning (Adler et al., 2012) og litteratur (Söderpalm, 2008), og kan derfor tenkes å ha en mulig generaliseringsverdi for andre menn som går gjennom den samme kjønnsbekreftende prosessen. Når det gjelder damene, blir det tydelig at de har vært nødt til å jobbe mye med stemmen for å få den slik de ønsker. Ingrid forteller om mange ulike teknikker hun har tatt i bruk, og at hun jobbet intensivt for å få stemmen slik hun ønsket. Nå tenker hun ikke over stemmen i det hele tatt og har en jobb som innebærer mye prating med både kjente og ukjente. Hun viser en trygghet i stemmen som har kommet på plass etter hva jeg forstår som intensiv øving. Siri er også mer fornøyd med stemmen nå enn hun var før og under prosessen. Likevel sier hun at stemmen er hennes nemesis og fremdeles største utfordring. Jeg skulle ønske at hun kunne høre det jeg hørte. En fin og kvinnelig stemme som passer hennes uttrykk og personlighet.

Kapittelet ble innledet med en kort beskrivelse av hver deltaker, for videre å tematisk presentere det analytiske arbeidet med drøfting i lys av egne refleksjoner og teori. Disse temaene var sentrale momenter i intervjuene og utgjorde hovedmengden av datamaterialet. Likevel var det flere andre temaer som dukket opp underveis i intervjuprosessen som jeg ikke hadde forutsett i like stor grad. I noen av intervjuene kom det frem informasjon som ikke kunne tas med, fordi det kunne øke risikoen for at deltakeren kunne bli gjenkjent. Det var også temaer som dukket opp i samtlige intervjuer som i ettertid ble tydelig at kom som en følge av de spørsmålene som ble stilt, selv om det ikke var intensjonelt på lik linje med spørsmålene som eksplisitt omhandlet stemme og kjønnsidentitet. Disse temaene ble implisitt en del av datamaterialet og omhandlet søken etter trygghet og frykt for å bli avslørt. Det handlet om prosessens utprøving (og feiling) av uttrykk i både stemme og utseende, og det handlet om behovet for helhet både innad og utad. Da jeg leste gjennom transkripsjonene første gangen, var ikke disse temaene like synlige for meg. Man finner det man ser etter, og jeg lette etter materiell som handlet om stemme og kjønnsidentitet. Jeg var klar over nødvendigheten med grundig arbeid og søken etter en dypere mening, så jeg jobbet meg gjennom intervjuene flere ganger (punkt 3.2.4 i teorikapittelet).

4.5.1 Mellom linjene, men også svart på hvitt

Etter hvert som jeg arbeidet med datamaterialet ble jeg oppmerksom på at ord som ”avslørt”, ”frykt for”, ”lest som”, ”oppfattet som” og ”gjennomskua” var hyppig brukt av alle deltakerne. Dette var ord som var så innarbeidet i måten de pratet på at jeg ikke reagerte særlig på ordbruken under intervjuene. Da jeg arbeidet med transkripsjonene i etterkant, ble det etter hvert tydelig for meg hvor stor del av deres liv som har vært preget av å måtte gjemme seg, late som og overbevise andre om. Før de startet prosessen var de nødt til å late som de var noe de ikke var, for å passe inn til andres forventinger om hvem de var. Da de endelig var klar for å starte prosessen med å bli seg selv, kom en periode som bar preg av transformasjon. Testosteronbehandlingen som var en del av den kjønnsbekreftende behandlingen førte til at stemmen endret seg for mennene. De fikk skjeggvekst og andre fysiologiske endringer som gradvis gjorde dem mer komfortable i egen kropp. Damene opplevde ikke endringer i stemmen, men forandringer skjedde rent kroppslig. For dem kan det tenkes at diskrepansen mellom utseende og stemme gradvis ble tydeligere, kroppen ble mer slik de ønsket, men stemmen minnet dem på det kjønnsuttrykket de så veldig gjerne ville bort fra. Noe som gjorde at de så seg nødt til å jobbe med å få stemmen til å passe bedre inn i helhetsuttrykket. I denne perioden var de på vei til den helheten de ønsket seg og som også innebar prøving og feiling. De måtte teste ut sine nye uttrykk, de måtte finne frem i et ukjent terreng, som alltid har vært det terrenget de har ønsket å være kjent i. Prøving og feiling, reaksjoner og komplimenter, blikk og kommentarer var ord som hyppig ble brukt under intervjuene. I ettertid ser jeg at det var disse utsagnene som omhandler helheten, hele prosessen og egentlig hele livet - som gjorde sterkest inntrykk på meg. Det kom til uttrykk mellom linjene, men også svart på hvitt. Etter hvert intervju satt jeg igjen med en følelse av å ha fått høre en livshistorie fylt med utfordringer og seiere, medgang og motgang, glede og sorg. Ved å lytte til hva de har vært nødt til å gjøre for å komme dit de er i dag, ble deltakerens styrke og pågangsmot tydelig for meg. Som nevnt i teorikapittelet om forskers objektive rolle, så reagerte jeg følelsesmessig etter noen av intervjuene, for jeg ble beveget av den kompleksiteten jeg opplevde i personene jeg møtte. Det var så stort og livsavgjørende for deltakerne å gå gjennom den prosessen som har ført dem til der de er i dag. En stor og omveltende prosess som krever mye av et menneske, både psykisk og fysisk. Det er ikke en prosess de har ønsket å måtte gjennomgå, men de har vært nødt til å gjennomføre den for å kunne leve som den personen de er.

5 Avslutning

I dette kapittelet vil jeg oppsummere hva jeg har funnet i lys av problemstilling og forskningsspørsmål. Jeg vil beskrive egne refleksjoner gjennom arbeidet med prosjektet, både når det gjelder datamaterialet i lys av teori og min egen rolle som forsker. Videre vil det presenteres noen metodiske utfordringer knyttet til ulike stadier av prosjektet, som oppleves sentrale å få med i en avsluttende refleksjon. Jeg vil også reflektere rundt et behov for videre forskning på tema.

5.1 Hva har jeg funnet?

Gjennom hele prosjektet har jeg vært opptatt av å få frem deltakernes beskrivelser og deres egne opplevelser. Jeg har prøvd å forholde meg til det de har sagt og drøftet dette i lys av relevant teori, for å besvare problemstillingen på best mulig måte. Men selv om intensjonen min har vært å bringe frem deltakernes opplevelser og erfaringer, så er de uløselig formidlet via meg og min forståelse av det som er blitt sagt. Det er derfor min forståelse av Siri, Ingrid, Christoffer og Henrik som primært er formidlet i oppgaven. Jeg har prøvd å være så tro mot deres uttalelser som mulig, og håper at de vil oppleve en korrekt formidling av deres beskrivelser. Da jeg startet prosjektplanen og skulle utarbeide en problemstilling og forskningsspørsmål, ble jeg sittende igjen med en liste jeg ville få svar på. Den var som følgende:

- Er stemmen viktig, og i så fall hvorfor?
- Er det andre forhold som er viktigere enn stemmen når det gjelder deltakernes kjønnsidentitet?
- Er det forskjeller mellom kjønnene når det gjelder stemmens viktighet for kjønnsidentitet?

5.1.1 Er stemmen viktig og i så fall hvorfor?

Min oppfatning er at stemmen oppleves som viktig for kjønnsidentiteten for alle deltakerne, men i ulik grad. Felles for alle deltakerne er beskrivelsen av stemmen som en viktig del av opplevelsen av helhet i seg selv og sitt (kjønns)uttrykk. Utseende, stemme, oppførsel, væremåte blir gjentatt som komponenter for en god helhetsfølelse. Forskjellen mellom deltakerne kommer til syne da de svarer på hva som oppleves som viktigst. Siri er den som uttrykker tydeligst hvor viktig stemmen er for henne, og stemmen henger tett sammen med

hennes oppfatning både av seg selv og av kvinner generelt. Henrik på den andre siden, drar frem utseende som det viktigste for hans egen kjønnsidentitet. Ingrid og Christoffer sier at ingenting er viktigere enn noe annet, men at deler kan være viktigere i spesifikke situasjoner. For eksempel stemmen i telefonen, juridisk navn og kjønn ved dokumentasjonsfremvisning og utseende i møte med andre. Felles for alle deltakerne er at stemmen oppfattes som en viktig del av kjønnsidentiteten, men de ulike komponentene som utgjør denne identiteten blir vektlagt ulikt. Alle deltakerne viser til en helhet som må være til stede for trygghet i egen kjønnsidentitet.

5.1.2 Er det andre forhold som er viktigere enn stemmen når det gjelder deltakernes kjønnsidentitet?

Det faktum at stemmen passer til resten av uttrykket, ble påpekt av alle deltakerne som viktig. Henrik og Siri forteller om tanker omkring melodien og klangen i stemmen, der de har lyttet til andre for å høre hvordan setninger starter og ender. Alle deltakerne bruker betegnelser som mørk og lys stemme for å beskrive forskjellen på en kvinne og en mannsstemme. Damene sier at de kanskje kunne hatt en lysere stemme, men er relativt fornøyde med nivået de ligger på. Henrik sier han gjerne kunne hatt mørkere stemme, men er ellers fornøyd. Jeg opplever at det deltakerne ser på som viktig for at stemmen skal oppleves riktig for dem, er at stemmen passer inn med deres opplevelse av eget kjønn og at stemmen deres er tilnærmet lik andre av det kjønn de identifiserer seg som. Både en personlig og kollektiv tilhørighet som kan ses i lys av identitetsopplevelsen. Helheten og utseende ble satt i sammenheng med stemmen, når det handlet om tanker omkring egen kjønnsidentitet. Jeg opplevde deltakerne forskjellige på dette punktet og samtidig var det store likheter. Likheten var at alle var fokusert på at stemmen er nødt til å være del av noe mer, og alt det andre må også stå i samsvar med stemmen. Henrik var den eneste som sa at utseende var viktigere enn stemmen, og at hvis han måtte velge mellom mørk stemme og det utseende han har i dag så ville han lett valgt utseende.

5.1.3 Er det forskjeller mellom kjønnene når det gjelder stemmens viktighet for kjønnsidentitet?

Jeg var veldig spent på akkurat dette punktet da min antagelse før jeg startet intervjuene, var at stemmen ville være viktigere for kvinnene. Denne antagelsen kom på grunnlag av teori jeg hadde lest om ulike konsekvenser av hormonbehandling og de biologiske endringene som

skjer i larynx som konsekvens av den ”naturlige” pubertet som biologiske gutter og jenter går gjennom (Södersten, 2008). Min opplevelse etter intervjuene og analysen, er at stemmen var viktigere for kvinnene. Med dette mener jeg både at kvinnene brukte mer tid på å endre uttrykket på stemmen og at de fremhevet stemmen i større grad som en sentral del av helhetsuttrykket. Mennene uttrykte også et stort fokus på stemmen, men hovedsakelig med positivt fortegn. De fortalte om endringene som kom etter de startet testosteronbehandling, og om gleden ved å stadig få mørkere stemme. I kontrast til Siri og Ingrid, var det få opplevelser med reaksjoner på stemmen som de opplevde som ubehagelige. Christoffer fortalte likevel om noen hendelser der han ble oppfattet som kvinne, og at dette opplevdes veldig ubehagelig.

5.2 Arbeidet og prosessen

Ved å kontinuerlig trekke tråder mellom det teoretiske, metodiske og analytiske, har jeg forsøkt å arbeide på en slik måte at de ulike delene til slutt vil fungere som en forståelig helhet. Målet har vært å vekselvis se delene og helheten i lys av hverandre gjennom prosessen (Kvale & Brinkmann, 2015). I startsfasen var dette en utfordring, da jeg var nødt til å bygge opp alt fra bunn av. Derfor tok det tid før jeg fant en god strategi for å forme helhetsinntrykket slik jeg ønsket. En av utfordringene jeg møtte tidlig i prosessen, handlet om det mangfoldet blant ord og begreper innen kjønnsstatistikken. Jeg leste meg opp på ulike teori og debatter som har vært og fremdeles pågår. Da jeg virkelig forstod i hvilke grad denne tematikken berører enkeltindividerne det er snakk om, ble jeg veldig påpasselig med hvilken terminologi som ble benyttet både muntlig og skriftlig. Denne utfordringen kan være årsaken til at redegjørelsen for kjønn, kjønnsinkongruens, trans og født i feil kropp ble lagt til starten av oppgaven. Denne begrepsdiskusjonen var noe av det første jeg opplevde som viktig å finne ut av på en god måte, og derfor mener jeg at den også bør få en plassering tidlig i oppgaven. Presentasjonens rekkefølge i teorikapittelet er gjennomtenkt og forsøker å vise leseren hvordan jeg stadig har arbeidet fremover. Stemme og stemmefeltet hadde jeg en større trygghet på da det kom til begrepsbruk, og opplevdes ikke som en like stor utfordring. Samtidig så oppdaget jeg etter intervjuene at deltakerne i sin prosess først hadde prioritert kjønnsinkongruensen med å igangsette den kjønnsbekreftende behandlingen. Dette var det viktigste å få iverksatt for å oppnå den indre og ytre kjønnsidentiteten de trengte. Videre startet fokuset på stemmen og dens uttrykk. Så den teoretiske fremstillingen kan sies å bære preg av min egen prosess gjennom arbeidet, men kan også ses i lys av deltakernes egne personlige prosesser med å gradvis finne frem til trygghet og helhet i seg selv.

5.3 Etiske og metodiske utfordringer

Det vil alltid være metodiske utfordringer knyttet til forskning, uansett størrelse på prosjektet. Kvalitativ forskning med intervju som metode, kan gi et innblikk i enkeltpersoners livserfaring, noe som kan føre til en bedre forståelse for fenomenet som forskes på. Jeg var bevisst min egen forforståelse av tematikken og prøvde å bruke den på en god måte med arbeidet videre i prosjektet. Jeg ønsket å møte deltakerne på deres premisser, og la deres fortellinger komme frem. En metodisk utfordring i selve intervjusituasjonen, var å holde seg til tema. Som forsker kunne jeg muligens vært mer tilbakeholdt og ikke prate så mye selv. Jeg opplevde det til tider utfordrende, noe som resulterte i litt lange intervjuer med materiale som ikke kunne brukes som data. Likevel kan det tenkes at praten som omhandlet andre temaer gjorde det lettere for både meg som forsker og deltakeren å gå inn på de følsomme aspektene av intervjuet. Trygghet hos deltakeren er viktig å ha som målsetning i en intervjusituasjon, både av etiske og metodiske årsaker (Dalen, 2011). Når deltakeren er trygg i situasjonen, vil også samtalen flyte bedre. Det vil bli lettere å stille spørsmål og lettere å svare. Jeg opplevde deltakerne som trygge i situasjonen og praten fløt etter hvert lett hos alle fire.

5.3.1 Kritisk blikk til egen forskerrolle

Mitt mål med prosjektfremstillingen har vært at deltakerne skulle være fremtredende som enkeltindivider og som bærere av egne tanker og refleksjoner (Thagaard, 2013). Jeg ønsket å få frem den enkelte deltakers historie gjennom deres egen stemme. Dette har blitt fremstilt som direktesitat fra deltakerne og min tolkning av det som ble formidlet. Denne tolkningen ble videre sett i lys av relevant teori. Forståelsen av andres utsagn vil være preget av forforståelse som forsker, og hvordan det konkrete utsagn blir oppfattet og tolket. Det vil alltid være en risiko for at forskers tolkning bærer preg av subjektivitet. Likevel er det viktig å nevne at bevissthet omkring egen forforståelse og et objektivt blikk vil kunne fungere som retningslinjer i arbeidet. En slik bevissthet kan hjelpe forskeren til å rette fokus mot datamaterialet som konkrete utsagn fra en deltaker, og ikke egne subjektive følelser. Hvor pålitelige disse funnene kan hevdes å være, dreier seg blant annet om påliteligheten til forskningen og troverdighet av resultatene (Kvale & Brinkmann, 2015). I løpet av det analytiske arbeidet med dette prosjektet ble det klart for meg hvilket inntrykk disse møtene hadde hatt på meg, og jeg så meg nødt til å gjøre rede for det i metodekapittelet. Det kan derfor settes spørsmålsteget til hvor objektiv jeg har klart å være i arbeidet. Mine personlige følelser og reaksjoner er noe jeg har prøvd å holde tilbake når jeg har arbeidet med materiale,

men det vil ikke være mulig å sette seg selv helt til side når man kommer så tett innpå menneskers personlige historier. Dette er en av utfordringene ved å bruke kvalitativ metode, der man forholder seg direkte til mennesket og ikke bare tall og skjemaer (ibid). Likevel mener jeg at det også kan ses på som en styrke. Ved å bli engasjert for de deltakerne man møter, vil det også kunne fungere som en drivkraft for arbeidet som skal gjøres.

5.3.2 Følsomheten knyttet til betegnelser og begreper

Risikoen for å støte noen ved å benytte begreper som noen ufrivillig faller inn under, har vært sterkt tilstede. Derfor var det viktig å tydeliggjøre begrepsbruken innledningsvis, og være konsekvent både i intervjuene og i oppgaven. Dette kan ses på som en etisk utfordring knyttet til deltakerne av prosjektet, men også personer som i ulik grad kan gjenkjenne seg i tematikken. Det er viktig å respektere at hvert individ har rett til å definere seg selv og at denne makten ligger i hendene hos individet. Med en gang man begynner å snakke om grupperinger i samfunnet får det som en naturlig konsekvens at enkeltindivider kan bli definert som noe de ikke nødvendigvis kjenner seg igjen i, selv om de passer med de karakteristika som brukes for å definere gruppen. Derfor vil jeg hevde at det har vært viktig å poengtere nødvendigheten av korrekt begrepsbruk når man prater om mennesker og deres identitet. Dette har blitt gjort rede for i lys av hva jeg oppfatter som ulik kjønnsforståelse og behov for makt over egen identitet. Kjønn og kjønnsidentitet er et følsomt tema, nettopp fordi det rører ved noe meget personlig og eksistensielt. Det er et spørsmål om *hvem vi er*, og i denne sammenheng *hva vi er*. Det er ikke vanskelig å forstå at det kan komme sterke reaksjoner når en person blir beskrevet på en måte de ikke kjenner seg igjen i. Definisjonsmakten ligger hos enkeltindividet og det er viktig å respektere det. Vår identitet, vårt navn, vårt kjønn, det ligger så nært vår faktiske eksistens, og den skal vi ha makt over selv.

5.3.3 Tematisk balanse

En annen metodisk utfordring som må nevnes, er balansen mellom temaene i prosjektet. Siden oppgaven er skrevet innen det logopediske felt var det viktig å få frem det teoretiske aspektet med stemmen og stemmebruk. Likevel så jeg det som en nødvendighet å utbrodere kjønnsbegrepene som er relevante for personer med kjønnsinkongruens. Siden dette ikke er mitt fagfelt, måtte jeg arbeide meg inn i stoffet på en annen måte. Derfor ble kjønnsdelen av teorien fremstilt på en måte der jeg prøver å ta med leseren igjennom den samme prosessen som jeg gjorde, ved å gradvis bygge på med teoretisk kunnskap. En mulig kritikk til arbeidet

kan være denne balanseringen. Jeg har forsøkt å gjøre rede for arbeidet mitt gjennom hele oppgaven, og forklare hvorfor jeg har tatt de valgene jeg har tatt. På lik linje har jeg bevisst strukturert analysen og drøftingen slik at leseren først får lese deltakernes konkrete uttalelser, for videre å lese hvordan jeg har tolket dem. På denne måten har jeg forsøkt å opprettholde en troverdighet knyttet til tolkning og funn.

5.4 Avsluttende refleksjoner om logopedens rolle

Når det gjelder logopedens rolle i møte med klienter som ønsker hjelp til feminisering eller maskulinisering av stemmen, ønsker jeg å avslutte med noen refleksjoner. Hvis logopeden har kunnskap om kjønn og kjønns mangfold, vil det kunne føre til større forståelse for situasjonen til klienten. Ved å vite hvordan kjønnsinkongruens og kjønnsdysfori kan utarte seg, vil logopeden ha økt forståelse for hvordan stemmen spiller en sentral rolle i personens oppfattelse av seg selv. Likedan er det viktig med kunnskap om hva som generelt blir oppfattet som kjønns spesifikke karakteristika ved en stemme. Det er viktig å bruke riktig kjønnspronomen, navn, begreper og betegnelser. Det er viktig å møte personen med respekt, og fokusere på personens egne ønsker og behov. Etter å ha hørt Siri sin opplevelse med logoped i hjembyen sin, kan det tenkes at den nødvendige kunnskapen ikke nødvendigvis er til stede. Økt kunnskap fører til økt forståelse, og det kan tenkes at den logopediske utdannelsen og fagfelt bør ha større fokus på akkurat denne gruppen potensielle klienter.

5.5 Behov for videre forskning

I løpet av arbeidet med dette prosjektet, har jeg opplevd interesse for tema fra flere personer. Medstudenter, logopeder og personer jeg har vært i kontakt med i løpet av prosessen. Flere har sagt at det kunne vært interessant å videreutvikle prosjektet og ta for seg et arbeid i større skala. Ved å benytte flere informanter kunne det blitt gjennomført en kvantitativ spørreundersøkelse med større variasjon blant informantene. Spørsmålene kunne gått mer konkret inn i tematikken og muligens kunne det bidratt til økt kompetanse blant logopeder i møte med klienter. Dette prosjektet har hatt et lite utvalg og kan ikke sies å være representativ for en populasjon. Likevel peker det på noen viktige aspekter innen den logopediske tilnærmingen til denne gruppen mulige klienter. Det kunne vært interessant å foreta en større undersøkelse med et større datamateriale. Ved å bruke flere informanter, er det mulig å gjennomføre en kvantitativ undersøkelse. Dette kunne bidratt til mer informasjon om personers opplevelse av egen stemme.

Litteraturliste

- Adler, Richard K, & Christianson, Alice. (2012). Psychosocial Issues. I Richard K Adler, Sandy Hirsh & Michelle Mordaunt (Red.), *Voice and Communication Therapy for the Transgender/Transsexual Client: A Comprehensive Clinical Guide* (s. 69-94). San Diego, CA: Plural Publishing.
- Adler, Richard K, Constansis, Alexandros N, & Van Borsel, John. (2012). Female-to-Male Transgender/Transsexual Considerations. I Richard K Adler, Sandy Hirsh & Michelle Mordaunt (Red.), *Voice and Communication Therapy for the Transgender/Transsexual Client: A Comprehensive Clinical Guide* (s. 153-185). San Diego, CA: Plural Publishing.
- Almås, Elsa, & Benestad, Esben. (1997). *Sexologi i praksis*. Oslo: Tano Aschehoug.
- Arntzen, Marion, & Kahrs, Kari. (2013). *De usynlige kjønn*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Arntzen, Marion, & Kahrs, Kari. (2015). *Så falt brikkene på plass*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Beasley, Chris. (2005). *Gender & Sexuality. Critical theories, critical thinkers*. London: SAGE publications Ltd.
- Butler, Judith. (1990). *Gender Trouble*. New York, London: Routledge Classics.
- Charmaz, Kathy. (2014). *Constructing Grounded Theory* (2. utg.). London: SAGE publications.
- Colton, H. Ramond, Casper, K. Janina, & Leonard, Rebecca. (2011). *Understanding Voice Problems - A physiological Perspective for Diagnosis and Treatment*. Baltimore, MD: Lippincott Williams & Wilkins.
- Dacakis, Georgia. (2012). Assessment and Goal Setting: Revisited. I Richard K Adler, Sandy Hirsh & Michelle Mordaunt (Red.), *Voice and Communication Therapy for the Transgender/Transsexual Client: A Comprehensive Clinical Guide* (s. 111-138). San Diego, CA: Plural Publishing.
- Dalen, Monica. (2011). *Intervju som forskningsmetode - en kvalitativ tilnærming*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ettner, Randi. (2012). Psycoterapy: Revisited. I Richard K Adler, Sandy Hirsh & Michelle Mordaunt (Red.), *Voice and Communication Therapy for the Transgender/Transsexual Client: A Comprehensive Clinical Guide* (s. 95-110). San Diego, CA: Plural Publishing.
- Fitzgerald, K. Thomas. (1993). *Metaphors of Identity - A culture-communication Dialogue*. Albany: State University of New York.
- Foreningen FRI. (2016) Hentet 21. Mai fra <https://foreningenfri.no/artikler/begreper>
- Gall, M., Gall, J.P, & Borg, W. (2007). *Educational Research; An Introduction* (8th. ed. utg.). New York: Longman Publishers.
- Gelfer Pausewang, Marylou, & Mordaunt, Michelle. (2012). Pitch and Intonation. I Richard K Adler, Sandy Hirsh & Michelle Mordaunt (Red.), *Voice and Communication Therapy for the Transgender/Transsexual Client: A Comprehensive Clinical Guide* (s. 187-223). San Diego, CA: Plural Publishing.
- Helsedirektoratet. (2015, april). *Rett til rett kjønn – helse til alle kjønn. Utredning av vilkår for endring av juridisk kjønn og organisering av helsetjenester for personer som opplever kjønnsinkongruens og kjønnsdysfori*. Hentet 20.mai 2016 fra

- https://www.regjeringen.no/contentassets/d3a092a312624f8e88e63120bf886e1a/rapport_juridisk_kjonn_100415.pdf.
- Hirsh, Sandy, & Gelfer Pausewang, Marylou. (2012). Resonance. I Richard K Adler, Sandy Hirsh & Michelle Mordaunt (Red.), *Voice and Communication Therapy for the Transgender/Transsexual Client: A Comprehensive Clinical Guide* (s. 225-247). San Diego, CA Plural Publishing.
- Hirsh, Sandy, & Van Borsel, John. (2012). Nonverbal Communication: A multicultural view. I Richard K Adler, Sandy Hirsh & Michelle Mordaunt (Red.), *Voice and Communication Therapy for the Transgender/Transsexual Client. A Comprehensive Clinical Guide - Second Edition* (s. 319-353). San Diego, CA: Plural Publishing
- Hooper, R. Celia, Crutchley, Sena, & McCready, Vicki. (2012). Syntax and Semantics: A Menu of Communicative Choices. I Richard K Adler, Sandy Hirsh & Michelle Mordaunt (Red.), *Voice and Communication Therapy for the Transgender/Transsexual Client. A Comprehensive Clinical Guide - Second Edition* (s. 297-317). San Diego, CA: Plural Publishing
- Hooper, R. Celia, & Tallant, Laura. (2012). A Team Approach: The Role of the Clinician. I Richard K Adler, Sandy Hirsh & Michelle Mordaunt (Red.), *Voice and Communication Therapy for the Transgender/Transsexual Client: A Comprehensive Clinical Guide* (s. 35-44). San Diego, CA: Plural Publishing.
- Kvale, Steinar, & Brinkmann, Svend. (2015). *Det kvalitative forskningsintervju* (3. utgave, 2. opplag utg.). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Likestillings- og diskrimineringsombudet (2014, 23. september). *14/840 Diskriminering på grunn av kjønnsidentitet*. Hentet 20. mai 2016 fra <http://www.ldo.no/nyheter-og-fag/klagesaker/2014/18840-diskriminering-pa-grunn-av-kjonnsideidentitet/>
- Lindblom, Björn. (2008). Röst- och talfunktion. I Lena Hartelius, Ulrika Nettelbladt & Britta Hammarberg (Red.), *Logopedi* (s. 21-35). Lund: Författarna och Studentlitteratur.
- Lundgren, Eva. (2001). *Ekte kvinne? Identitet på kryss og tvers*. Oslo: Pax Forlag AS.
- Malterud, Kirsti. (2003). *Kvalitative metoder i medisinsk forskning - en innføring*. (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Maxwell, Joseph, A. (1992). Understanding and Validity in Qualitative Research. I *Harvard Educational Review* 32 (3), (s. 279-300). Harvard Graduate School of Education
- McNeill, E. J. M. (2006). Management of the transgender voice. I *The Journal of Laryngology & Otology, Volume 120* (s. 521-523). DOI: <http://dx.doi.org/10.1017/S0022215106001174>. Published online: 26 April 2006
- NESH. (2016, 27. April). Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi. Hentet 20.mai 2016 fra <https://www.etikkom.no/forskningsetiske-retningslinjer/Samfunnsvitenskap-jus-og-humaniora/>
- Oates, Jennifer. (2012). Evidence-Based Practice in Voice Therapy for Transgender/Transsexual Clients. I Richard K Adler, Sandy Hirsh & Michelle Mordaunt (Red.), *Voice and Communication Therapy for the Transgender/Transsexual Client: A Comprehensive Clinical Guide* (s. 45-68). San Diego, CA: Plural Publishing.
- Helse- og omsorgsdepartementet (2012, 1. Oktober). Gjennomgang av behandlingstilbudet til transseksuelle og transpersoner. Hentet 20.mai 2016 fra

<http://docplayer.no/4113594-Gjennomgang-av-behandlingstilbudet-til-transseksuelle-og-transpersoner.html>

- Helse- og omsorgsdepartementet (2015, 25. Juni). *Høring - forslag til endring av juridisk kjønn*. Prop. 74 L (2015-2016). Hentet 20. Mai 2016 fra https://www.regjeringen.no/contentassets/6a6a1ba1395f48a3ba5aa3c1f2536582/horingsnotat_forslag_til_ny_lov_om_endring_av_juridisk_kjonn.pdf.
- Paechter, Carrie. (2007). *Being Boys, Being Girls: Learning masculinities and femininities*. England: Open University Press.
- Pirelli Benestad, Esben Esther, & Almås, Elsa. (2001). *Kjønn i bevegelse*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Pirelli Benestad, Esben Esther, & Pristed, Rikke. (2015). Kjønn i bevegelse. I *Tidsskrift for norsk psykologforening*, (Utgave 6-2015) s. 514-527. Hentet 20. Mai 2016 fra http://www.psykologtidsskriftet.no/index.php?seks_id=443745&a=3.
- Postholm, May Britt. (2010). *Kvalitativ metode. En innføring med fokus på fenomenologi, etnografi og kasusstudier* (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget AS.
- Rørbech, Lone. (2009). *Stemmebrugslære*. København: Reizels Forlag.
- Shewell, C. (2009). *Voice Work: Art and Science in Changing Voices*. Oxford: UK: Wiley-Blackwell.
- Söderpalm, Ewa. (1996). *Transsexualism i ett logopediskt perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Söderpalm, Ewa. (2008). Röst och tal hos transsexuella. I Lena Hartelius, Ulrika Nettelbladt & Britta Hammarberg (Red.), *Logopedi* (s. 343-345). Lund: Författarna och Studenlitteratur.
- Södersten, Maria. (2008). Röstens utveckling och åldrande. . I Lena Hartelius, Ulrika Nettelbladt & Britta Hammarberg (Red.), *Logopedi* (s. s. 85-93). Lund: Studentlitteratur AB.
- Thagaard, Tove. (2013). *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Thorton, Jane. (2008). Working with the transgender voice: The role of the speech and language therapist. I *Sexologies*, 7, 217-276.
- Oslo Universitetssykehus. (2015). Nasjonal behandlingstjeneste for transseksualisme (NBTS). Hentet 20. Mai 2016 fra [http://www.oslo-universitetssykehus.no/omoss_/avdelinger_/psykosomatisk-avdeling_/Sider/Nasjonal-behandlingstjeneste-for-transseksualisme-\(NBTS\)-.aspx](http://www.oslo-universitetssykehus.no/omoss_/avdelinger_/psykosomatisk-avdeling_/Sider/Nasjonal-behandlingstjeneste-for-transseksualisme-(NBTS)-.aspx).
- Van der Ros, Janneke. (2013). *Alskens folk. Levekår, livssituasjon og livskvalitet for personer med kjønnsidentitetstematikk*. Likestilligssenteret
- WHO. (2016, 19. mai). Draft, ICD-11 Beta. ICD: Den internasjonale statistiske klassifikasjonen av sykdommer og beslektede helseproblemer. Hentet 20. mai 2016 fra <http://apps.who.int/classifications/icd11/browse/l-m/en#/http%3a%2f%2fid.who.int%2fid%2fentity%2f411470068>
- WHO. (2016, 10 versjon). *ICD-10: Den internasjonale statistiske klassifikasjonen av sykdommer og beslektede helseproblemer*. Hentet 28. oktober 2015 fra <https://finnkode.helsedirektoratet.no/>.
- Wormnæs, Odd. (2005). Om forståelse, tolkning og hermeneutikk. I *Om forståelse, tolkning og hermeneutikk* (s. 1-18).

WPATH. (2012). Standarder for behandling - og helseomsorg for transseksuelle, transpersoner og personer som ikke er kjønnsnormative. I *International Journal of Transgenderism*, 13 (4), 165-232. doi: 10.1080/15532739.2011.700873

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (2015). Kjønnsmangfold. Hentet 20. Mai 2016 fra http://www.buudir.no/lhbt/LHBT_ordlista/K/Kjonnsmanfold/

Harry Benjamin Ressurssenter (2016) Hentet 20. Mai 2016 fra <http://www.hbrs.no>.

Vedlegg / Appendiks

Vedlegg 1: Godkjenning fra NSD

Vedlegg 2: Informasjonsskriv utsendt til medlemmer av HBRS

Vedlegg 3: Intervjuguide

Harald Hårfagres gate 29
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org.nr. 985 321 884

Anne-Lise Rygvold
Institutt for spesialpedagogikk Universitetet i Oslo
Postboks 1140 Blindern
0318 OSLO

Vår dato: 01.02.2016

Vår ref: 46462 / 3 / AGL

Deres dato:

Deres ref:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 07.01.2016. Meldingen gjelder prosjektet:

46462	<i>Stemmens signifikans for kjønnsidentitet hos personer som har gjennomgått kjønnsbekreftende behandling</i>
Behandlingsansvarlig	Universitetet i Oslo, ved institusjonens øverste leder
Daglig ansvarlig	Anne-Lise Rygvold
Student	Alvilde Aase Finch

Personvernombudet har vurdert prosjektet, og finner at behandlingen av personopplysninger vil være regulert av § 7-27 i personopplysningsforskriften. Personvernombudet tilrår at prosjektet gjennomføres.

Personvernombudets tilråding forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, ombudets kommentarer samt personopplysningsloven og helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, <http://www.nsd.uib.no/personvern/meldeplikt/skjema.html>. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://pvo.nsd.no/prosjekt>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 01.06.2016, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Vigdis Namtvedt Kvalheim

Audun Løvlie

Kontaktperson: Audun Løvlie tlf: 55 58 23 07

Dokumentet er elektronisk produsert og godkjent ved NSDs rutiner for elektronisk godkjenning.

Avdelingskontorer / District Offices

OSLO: NSD, Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47-22 85 52 11. nsd@uio.no

TRONDHEIM: NSD, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim. Tel: +47-73 59 19 07. kyrre.svarva@svt.ntnu.no

TROMSØ: NSD, SVF, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tel: +47-77 64 43 36. nsdmaa@svt.uit.no

Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjektet

”Stemmens signifikans for kjønnsidentitet hos personer som har gjennomgått kjønnsbekreftende behandling”

Bakgrunn og formål

Formålet med studien er å få frem erfaringer fra personer som har gjennomgått kjønnsbekreftende behandling. Hvordan oppleves egen stemme og i hvilken grad påvirker den identiteten og kjønnsidentiteten? Prosjektet er en masteroppgave i logopedi ved Det Utdanningsvitenskapelige Fakultet - Universitetet i Oslo, for våren 2016.

Utvalg av informanter vil foregå etter respons på denne forespørselen, som er utsendt av daglig leder Tone Maria Hansen, til medlemmer av Harry Benjamin Ressurssenter. Det vil bli valgt ut 4-5 personer for kvalitativt intervju. Grunnen til at du blir forespurt om å delta er medlemskap i HBRS og at du har gjennomgått kjønnsbekreftende behandling. Jeg ønsker både kvinner og menn som deltakere, for å kunne få frem ulike erfaringer og opplevelser.

Hva innebærer deltakelse i studien?

Datainnsamlingen vil foregå gjennom kvalitativt intervju som vil ta omkring en time. Spørsmålene vil ta for seg relevante aspekter av stemme og stemmekvaliteter og hvordan dette spiller inn for egen kjønnsidentitet. Spørsmålene vil omhandle relasjon til egen stemme, erfaringer om reaksjoner fra andre på egen stemme, stemmens rolle i en kjønnsbekreftende behandling osv. Dataen vil registreres ved lydopptak for å unngå distraksjon fra intervjuet ved å måtte notere ned alt. Opptakene vil bli slettet etter analysen er foretatt.

Hva skjer med informasjonen om deg?

Alle personopplysninger vil bli behandlet konfidensielt. Det vil kun være meg som student og veileder som har tilgang på personopplysninger. Data vil lagres på minnepinne for å ivareta konfidensialitet, og lydopptakene vil bli slettet når prosjektet er ferdig. Deltakerne vil ikke kunne gjenkjennes i publikasjon, da total anonymisering vil bli utført. Det eneste som kommer frem i prosjektet er kjønn, alder og hvor i landet du kommer fra. Nord, sør, øst eller vest-landet, som vil være såpass store områder at det ikke vil kunne si noe om hvem du er. Prosjektet skal etter planen avsluttes 6. juni 2016.

Frivillig deltakelse

Det er frivillig å delta i studien og hvis du trekker deg vil alle opplysninger om deg bli slettet.

Dersom du ønsker å delta i studien gir du respons til Tone Maria Hansen via mail, så vil dette videreformidles til meg. Da signerer du på dette dokumentet og legger det ved mailen som vedlegg. Jeg vil da ta kontakt med deg og vi kan avtale tid og sted for intervju.

Gi tilbakemelding om du ønsker å delta innen 14. januar.

Samtykke til deltakelse i studien:

Jeg har mottatt informasjon om studien, og er villig til å delta

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Intervjuguide

- **Fase 1. Rammesetting**

Løs og uformell prat. (5-10 min) Informere kort om formen på intervjuet og anonymitet.

- **Fase 2. Erfaringer. Overgangsspørsmål**

Hvilke erfaringer har du med tema? Ofte hensiktsmessig å ta utgangspunkt i informantens erfaring med det tema som diskuteres.

- **Fase 3. Fokusering. Hovedtemaer for intervjuet.**

Nøkkelsspørsmål. Oppfølgingsspørsmål hvis svaret ikke er utfyllende nok. Eksempler på hvordan spørsmålene kan stilles, alle temaene må berøres i alle intervjuene.

1. Hvordan vil du beskrive din egen stemme?
2. Er det noe ved stemmen din som du er godt fornøyd med, eller er det noe som du misliker ved stemmen?
3. Synes du stemmen din gjenspeiler det kjønnnet du identifiserer deg som?
4. Har du gjort noe for å endre uttrykket på stemmen din?
5. Hvor viktig synes du stemmen din er med tanke på kjønnsidentiteten din?
6. Har dine tanker om egen stemme endret seg over tid? Hva er det i så fall som har endret seg?
7. Har du opplevd noen reaksjoner på stemmen din? Kan du fortelle om en hendelse du husker godt?
8. Hva er viktigst for din selvfølelse som en kvinne/mann?

- **Fase 4. Tilbakeblikk. Oppsummering.**

Har jeg forstått deg riktig? Er det noe du vil legge til?